OPERAT OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZU

PLAN OCHRONY DLA KASZUBSKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO

Warszawa, Gdańsk, 2020-2022

Operat ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu opracował zespół w składzie:
dr hab. inż. arch. Bogna Lipińska prof. WSS w Sopocie – kierowniczka zespołu

mgr inż. Marta Dąbrowska
dr inż. arch. Barbara Jaszczuk-Skolimowska
mgr Danuta Król
mgr Aleksandra Nowicka

Wykonawca prac:

Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska;
ul. Erazma Ciołka 13, 01-445 Warszawa
we współpracy z:

- DOM Biurem Urbanistycznym, Kiełb-Stańczuk, Jaszczuk-Skolimowska Sp. j.,
- Pracownią Przyrodniczą Pro Natura Pro Homini – Katarzyna Bociąg,
- Tribio sp. z o.o.

Plan ochrony dla Kaszubskiego Parku Krajobrazowego sporządzono na zlecenie Województwa Pomorskiego – Pomorskiego Zespołu Parków Krajobrazowych w Słupsku, ul. Poniatowskiego 4A, 76-200 Słupsk

Fundusze Europejskie Program Regionalny | Rzeczpospolita Polska | URZĄD MARSZAŁKOWSKI WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO | Unia Europejska Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014 – 2020 w ramach projektu „Opracowanie projektów planów ochrony parków krajobrazowych wchodzących w skład Pomorskiego Zespołu Parków Krajobrazowych"”, Oś Priorytetowa 11: Środowisko, Działanie: 11.4 Ochrona Różnorodności Biologicznej

oraz przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Gdańsku

WFOŚiGW w Gdańsku

Fot. okładka: widok z Góry Sobótka na Jezioro Brodno Małe i Chmielno (fot. *MD 06.2020*)

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Spis treści

CZĘŚĆ I CHARAKTERYSTYKA I DIAGNOZA STANU

1. WSTĘP 8

1.1. Cel opracowania i ogólna informacja o Planie ochrony 8

1.2. Metodyka i zakres prac 8

1.2.1. Ogólne założenia prac nad Planem ochrony 8

1.2.2. Metodyka i zakres prac w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego i krajobrazu 9

1.3. Zespół autorski 12

1.4. Ogólna charakterystyka Parku 12

2. OCENA DOTYCHCZASOWEGO STANU ROZPOZNANIA 14

2.1. Ogólna charakterystyka stanu wiedzy 14

2.2. Zestawienie dostępnego piśmiennictwa oraz ocena zasobów informacji pod kątem ich przydatności do potrzeb Operatu 14

3. OGÓLNE UWARUNKOWANIA OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZU W PARKU 20

3.1. Uwarunkowania prawa powszechnego i miejscowego 20

3.2. Uwarunkowania wynikające z dokumentów strategicznych i planistycznych woj. pomorskiego i innych dokumentów ponadlokalnych 21

3.3. Uwarunkowania wynikające z dokumentów strategicznych i planistycznych gmin 24

4. CHARAKTERYSTYKA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO 26

4.1. Zarys historii obszaru Parku i jego otoczenia oraz ogólna charakterystyka zasobów kulturowych na tle Pomorza i kraju 26

4.2. Wyniki inwentaryzacji i ocena znaczenia zasobów kulturowych 26

4.2.1. Archeologia 26

4.2.2. Układy przestrzenne 30

4.2.3. Obiekty nieruchome – obiekty budowlane i zieleń komponowana 33

4.2.4. Obiekty ruchome 54

4.2.5. Muzea, izby pamięci itp. 54

4.2.6. Wartości niematerialne 54

4.3. Ocena stanu ochrony i przekształceń zasobów kulturowych, ze szczególnym uwzględnieniem ostatniego 20-lecia 57

4.4. Znaczenie zasobów kulturowych dla funkcji turystycznej i rekreacyjnej Parku 63

5. CHARAKTERYSTYKA KRAJOBRAZU 64

5.1. Ogólna charakterystyka krajobrazu na tle Pomorza i kraju 64

5.2. Wyniki inwentaryzacji stanu krajobrazu i ocena jego walorów _____ 66

5.2.1. Typy krajobrazu i charakterystyka krajobrazów lokalnych Parku _____ 66

5.2.2. Punkty i ciągi widokowe oraz ich przedpola _____ 70

5.2.3. Osie, wnętrza i otwarcia widokowe _____ 74

5.2.4. Potencjał ekspozycyjny otoczenia Parku _____ 75

5.2.5. Przejawy dewaloryzacji i dewastacji krajobrazu _____ 75

5.3. Waloryzacja krajobrazowa _____ 77

5.3.1. Atrakcyjność ogólna krajobrazu _____ 77

5.3.2. Kryteria i mierniki atrakcyjności krajobrazu - wyniki waloryzacji _____ 77

5.4. Ocena stanu ochrony i przekształceń krajobrazu, ze szczególnym uwzględnieniem ostatniego 20-lecia _____ 80

5.5. Znaczenie walorów krajobrazowych dla funkcji turystycznej i rekreacyjnej Parku _____ 81

6. ZAGROŻENIA DLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZU ORAZ MOŻLIWE SPOSOBY ICH ELIMINACJI LUB OGRANICZENIA _____ 82

6.1. Charakterystyka oraz źródła zagrożeń wewnętrznych oraz możliwe sposoby ich eliminacji lub ograniczenia _____ 82

6.2. Charakterystyka oraz źródła zagrożeń zewnętrznych oraz możliwe sposoby ich eliminacji lub ograniczenia _____ 85

CZĘŚĆ II STRATEGIA OCHRONY

7. CELE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZU _____ 90

8. STREFOWANIE OBSZARU PARKU _____ 92

9. ZAKRES PRAC ZWIĄZANYCH Z OCHRONĄ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZU _____ 102

9.1. Ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu _____ 102

9.2. Propozycje działań dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu _____ 102

9.3. Wyodrębnienie krajobrazów unikatowych (o cechach priorytetowych) w KPK _____ 107

9.4. Propozycje objęcia dodatkową obszarową ochroną prawną najcenniejszych dziedzictwa kulturowego i krajobrazu _____ 112

9.5. Propozycje działań dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu _____ 120

9.6. Propozycje ustaleń do studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz innych dokumentów strategicznych dotyczące eliminacji lub ograniczenia zagrożeń wewnętrznych lub zewnętrznych dla dziedzictwa kulturowego i krajobrazu _____ 128

9.7. Propozycje wykorzystania dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w rozwoju funkcji turystycznych i edukacyjnych _____ 132

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

9.8. Propozycje monitoringu stanu i skuteczności ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu 133

10. PROGNOZA STANU W PERSPEKTYWIE 20-LETNIEJ _____ 135

10.1. Wariant ochrony zachowawczej – utrzymanie aktualnych trendów, bez podejmowania działań wskazanych w Planie ochrony _____ 135

10.2. Wariant ochrony aktywnej - pełna realizacja ustaleń Planu ochrony_____ 135

11. LITERATURA _____ 136

12. SPIS TABEL, RYCIN I FOTOGRAFII _____ 137

Spis tabel: _____ 137

Spis rycin:_____ 137

Spis fotografii: _____ 138

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Część I
Charakterystyka i diagnoza stanu

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

1. WSTĘP

1.1. Cel opracowania i ogólna informacja o Planie ochrony

Operat ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu jest jednym z 6 operatów szczegółowych stanowiących wraz z Operatem generalnym dokumentację do Planu ochrony dla Kaszubskiego Parku Krajobrazowego (KPK lub Park). Jego zasadniczym celem jest wskazanie działań na rzecz ochrony i zrównoważonego wykorzystywania tych walorów w perspektywie najbliższych 20. lat. Składa się on z dwóch zasadniczych części: diagnostycznej, charakteryzującej zasoby dziedzictwa kulturowego i krajobrazu oraz strategicznej, w której zapisano proponowane cele i działania ochronne. Ustalenia Operatu stanowią podstawę merytoryczną dla zapisów projektu uchwały Sejmiku Województwa Pomorskiego w sprawie Planu ochrony dla Kaszubskiego Parku Krajobrazowego. Treść Operatu traktować należy także jako rozwinięcie i uzasadnienie zapisów wyżej wymienionej uchwały, przy czym należy zwrócić uwagę, że w wyniku uwag zgłaszanych w ramach konsultacji społecznych, a także procedury uzgadniania i opiniowania projektu Planu ochrony, ostateczne brzmienie zapisów uchwały może różnić się od propozycji ujętych w niniejszym Operacie.

Wymóg sporządzania planów ochrony wynika z zapisów art. 18 ust. 1 Ustawy o ochronie przyrody. Zawartość planu ochrony dla parku krajobrazowego określona jest w art. 20 ust. 4 tej ustawy, natomiast tryb jego sporządzania, zakres wymaganych prac oraz zakres i możliwe sposoby ochrony zasobów parku określa rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 maja 2005 r. w sprawie sporządzania projektu planu ochrony dla parku narodowego, rezerwatu przyrody i parku krajobrazowego, dokonywania zmian w tym planie oraz ochrony zasobów, tworów i składników przyrody (Dz. U. Nr 94, poz. 794).

Organem sporządzającym Plan ochrony dla KPK jest dyrektor Pomorskiego Zespołu Parków Krajobrazowych, natomiast wykonawcą opracowania jest Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska wraz z podwykonawcami: DOM Biurem Urbanistycznym, Kiełb-Stańczuk, Jaszczuk-Skolimowska Spółka jawna oraz Katarzyna Bociąg - Pracownią Przyrodniczą „Pro Natura Pro Homini”.

1.2. Metodyka i zakres prac

1.2.1. *Ogólne założenia prac nad Planem ochrony*

Zakres prac wykonanych w ramach sporządzania Planu ochrony dla Kaszubskiego Parku Krajobrazowego uwzględniał zarówno formalne wymogi wynikające z wspomnianego powyżej rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 12 maja 2005 r., jak i rzeczywiste potrzeby rozpoznania aktualnego stanu i zagrożeń zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych Parku, niezbędnych do sformułowania długofalowej strategii ich ochrony. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że pomimo obszerność opracowania, dokumentacji Planu ochrony, w tym także Operatu ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu nie należy traktować jako typowej monografii przyrodniczej KPK.

Prace prowadzone nad wszystkimi operatami szczegółowymi składały się z następujących etapów:

- etap wstępny, obejmujący ocenę stanu rozpoznania analizowanych komponentów (zagadnień) oraz zaplanowanie niezbędnych prac uzupełniających,
- etap charakterystyki i diagnozy stanu, obejmujący:
    - analizę dostępnych danych,
    - wykonanie uzupełniających badań inwentaryzacyjnych,
    - ocenę zachodzących zmian i ocenę skuteczności dotychczasowych sposobów ochrony,

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

  - analizę uwarunkowań ochrony,
  - identyfikację zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych.
- etap strategii ochrony, obejmujący:
  - określenie celów ochrony,
  - określenie zakresu prac rekomendowanych w celu ochrony analizowanych komponentów oraz monitorowania skuteczności podjętych działań,
  - określenie zasad i kierunków użytkowania obszaru Parku oraz propozycji ustaleń do dokumentów planistycznych i strategicznych różnych szczebli,
  - określenie propozycji uzupełnienia wiedzy dotyczącej analizowanych komponentów oraz propozycji ich wykorzystania w rozwoju funkcji turystycznych, rekreacyjnych i edukacyjnych Parku,
  - prognozę stanu analizowanych komponentów w perspektywie 20 lat w wariancie pełnej realizacji ustaleń Planu ochrony oraz w wariancie utrzymania dotychczasowych trendów, a także oszacowanie kosztów realizacji proponowanych działań.

Istotnym elementem prac nad Planem ochrony było jest dokonanie podziału jego obszaru na strefy działań ochronnych (patrz Rozdz. 8), do których odnosi się część ustaleń zaproponowanych w niniejszym Operacie.

Poniżej omówiono bardziej szczegółowo metodykę prac diagnostycznych wykonanych w ramach opracowywania Operatu ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu.

1.2.2.*Metodyka i zakres prac w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego i krajobrazu*

A. Podstawy terminologiczne i istota dobra kultury

Dobrem kultury jest każdy przedmiot ruchomy lub nieruchomy, dawny lub współczesny, mający znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturowego ze względu na wartość historyczna lub artystyczną.

Dobra kultury dzielą się na ruchome (obrazy, rzeźby itp.) i nieruchome (budynki, cmentarze, pola bitewne itp.). Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

− zabytki nieruchome będące w szczególności: a) krajobrazami kulturowymi, b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, c) dziełami architektury i budownictwa, d) dziełami budownictwa obronnego, e)obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, f) cmentarzami, g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

− zabytki ruchome będące w szczególności: a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, e) materiałami bibliotecznymi, f) instrumentami muzycznymi, g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

− zabytki archeologiczne będące w szczególności: a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, b) cmentarzyskami, c) kurhanami, d) reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

B. Metodyka systematyki dóbr kultury

W przypadku dóbr kultury obowiązuje systematyka określona w prawodawstwie (wykaz rodzajów elementów środowiska kulturowego mogących być uznanymi jako zabytki podano wyżej).

W ślad za systematyką dóbr kultury opracowane zostały przepisy dotyczące ich prawnej ochrony. Podstawowymi formami ochrony zabytków są: wpis do rejestru zabytków, uznanie za Pomnik Historii RP, utworzenie parku kulturowego, ustalenia form ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji i realizacji inwestycji oraz w decyzji warunkach zabudowy.

Rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu, bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.

C. Aspekty praktyczne

Zasób kulturowy w założeniu – dlatego jest chroniony – winien stymulować poczucie tożsamości mieszkańców, być interesujący dla turystów, wzbogacać różnorodność kulturową danego kraju oraz dziedzictwa europejskiego. W praktyce ochrona zabytków, a zwłaszcza ich otoczenia, budzi często większy lub mniejszy opór właścicieli obiektu zabytkowego, użytkowników, a nawet samorządów gminnych zobowiązanych do ochrony dziedzictwa zapisanej w celach rozwoju gminy.

Degradacja zabytków wyraża się głównie poprzez dążenie do poprawienia standardu technicznego obiektu zabytkowego w celu podwyższenia komfortu zamieszkiwania w nim a także możliwości wprowadzenia nowej, innej niż tradycyjna – funkcji. Powoduje to w wielu przypadkach zacieranie pierwotnych cech zabytku, w ramach tzw. rekonstrukcji zniszczonej oryginalnej materii budowanie „nowego zabytku" jako kopii, sztuczną imitację elementów architektonicznych (np. malowanie konstrukcji szkieletowej na elewacji, stosowanie styropianowych gzymsów i plafonów).

Jednocześnie, otoczenie zabytku, które winno być chronione jako integralna część waloru i wartości zabytku, jest prawie zawsze traktowane jako niemające związku z zabytkiem i jako takie nieistotne dla jego dobrostanu. W konsekwencji, w otoczeniu zabytku powstają formy zagospodarowania, które niweczą jego ekspozycję krajobrazową i wręcz niszczą rozpoznawalność jego wartości.

D. Podstawy terminologiczne oraz metodyka systematyki krajobrazu

Według jednej z definicji krajobraz jest to „fizjonomia powierzchni ziemi, będąca syntezą elementów przyrodniczych i działalności człowieka" (Gutherson, 1962). Bogdanowski (1998) natomiast twierdzi, iż krajobraz można uznać za pojęcie niejako abstrakcyjne, ponieważ oglądany jest nie jako całość, ale poprzez poszczególne widoki. Przewoźniak i Czochański (2020) dzielą krajobraz na dwa ujęcia (zakresy znaczeniowe) – są to ujęcia fizjonomiczne oraz geograficzno-ekologiczne. W ujęciu fizjonomicznym, krajobraz oznacza fizjonomię terenu i jest definiowany przymiotnikami, często o zabarwieniu emocjonalnym. Może być zatem: piękny, malowniczy, czy harmonijny, ale również: miejski, rolniczy, czy jesienny. Ujęcie geograficzno-ekologiczne określa krajobraz jako obiekt badań

geografii i/lub ekologii krajobrazu. Odnosząc się do powyższych ujęć uznaje się, iż w niniejszym „Operacie…" krajobraz ujmowany jest fizjonomicznie.

Europejska Konwencja Krajobrazowa (2000) definiuje krajobraz jako: „obszar postrzegany przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i/lub ludzkich" (Rozdz. I, art. 1a). Natomiast w preambule Konwencji stwierdzono, iż „krajobraz jest kluczowym elementem dobrobytu całości społeczeństwa i jednostek. Europejska Konwencja Krajobrazowa jest propozycją całościowego i zintegrowanego podejścia do problematyki krajobrazowej, zwracając uwagę na potrzebę objęcia ochroną i kształtowaniem wszystkich typów krajobrazu oraz budowania odpowiednich metod i instrumentów na różnych poziomach planowania i zarządzania przestrzenią. Dla ułatwienia poznania cech i właściwości tej skomplikowanej materii, jaką jest krajobraz stosowane są różne metody analizowania krajobrazu.

Zastosowane metody badawcze obejmowały przegląd literatury przedmiotu oraz dostępnych opracowań badawczych i projektowych. Istotnym elementem prowadzonych badań były prace terenowe, dokumentujące stan zasobów krajobrazu KPK oraz monitoring zmian w krajobrazie w tym procesy jego dewaloryzacji, czy degradacji.

W metodyce systematyki krajobrazu KPK oparto się o „Materiały do monografii przyrodniczej regionu gdańskiego" (Lipińska, 2000), gdzie krajobraz KPK został dokładnie opisany i sklasyfikowany. Charakterystyka krajobrazu KPK została już wcześniej przeprowadzona również w ramach prac nad „Operatem ochrony krajobrazu KPK (1995-1996) – niniejsze badania pozwoliły na sporządzenie charakterystyki krajobrazowej obszaru KPK pod kątem cech i walorów kompozycyjnych czy ekspozycyjnych przejawiających się w:

- formach ukształtowania terenu,
- wnętrzach krajobrazowych, utworzonych naturalnie,
- wyrazistych otwarciach widokowych,
- rozległych, pięknych panoramach z widniejącymi na horyzoncie liniami lasów,
- czytelnych, nie przesłoniętych przedpolach widokowych w postaci płaszczyzn tafli jezior,
- rozrzuconych malowniczo drobnych zabudowaniach siedlisk rolniczych wsi kaszubskich.

W ten sposób wyróżniono najbardziej charakterystycznych dla KPK 12 podtypów krajobrazu, nazwanych zespołami krajobrazowymi (zob. rozdz. 5.2.1.) i zidentyfikowano je terytorialnie na podstawie rozpoznania terenowego, analizy materiałów kartograficznych, w tym ortofotomapy oraz dostępnych opracowań.

W diagnozie stanu krajobrazu oceniono wartość estetyczną przestrzeni, wyznaczając obszary noszące cechy krajobrazów unikatowych, harmonijnych i dysharmonijnych.

Główny cel ochrony krajobrazu kulturowego zobrazowały Pawłowska i Swaryczewska (2002) w słowach: „Na współczesny krajobraz kulturowy składa się większa lub mniejsza liczba elementów odziedziczonych po przodkach. Można powiedzieć, że krajobraz, zwłaszcza gdy zawiera wiele pamiątek przeszłości, jest formą zapisu tradycji miejsca. Przez taki historyczny krajobraz zyskujemy informację o stanie miejsca w przeszłości, dzięki autentycznej scenerii łatwiej potrafimy wyobrazić sobie dawne wydarzenia. W ten sposób nawiązujemy łączność z poprzednimi pokoleniami. Powinniśmy pamiętać, że w „księdze krajobrazu" zapisujemy także nasz przekaz dla następnych pokoleń".

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

1.3. Zespół autorski

Operat ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu opracował zespół w składzie:

- dr hab. inż. arch. Bogna Lipińska prof. WSS w Sopocie – kierowniczka zespołu, specjalistka w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu,
- mgr inż. Marta Dąbrowska – specjalistka architektury krajobrazu oraz GIS,
- dr inż. arch. Barbara Jaszczuk-Skolimowska – specjalistka w zakresie planowania przestrzennego i urbanistyki,
- mgr Danuta Król – archeolog,
- mgr Aleksandra Nowicka – geografka, specjalistka gospodarki przestrzennej oraz GIS.

Dokumentacja fotograficzna: Aleksandra Nowicka (AN), Barbara Jaszczuk-Skolimowska (BJS), Bogna Lipińska (BL), Danuta Król (DK), Marta Dąbrowska (MD)

1.4. Ogólna charakterystyka Parku

Kaszubski Park Krajobrazowy utworzony został uchwałą nr XIX/82/83 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Gdańsku z dnia 15 czerwca 1983 roku. Aktualną podstawę prawną jego funkcjonowania stanowi uchwała Nr 147/VII/11 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 27 kwietnia 2011 r. w sprawie Kaszubskiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. z 2011 r. Nr 66, poz. 1462), zmieniona uchwałą Nr 445/XLII/17 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 21 grudnia 2017 r. (Dz. Urz. z 2018 r. poz. 203). Określa ono szczególne cele ochrony Parku oraz obowiązujące w jego granicach zakazy. Celem nawiązującym do specyfiki niniejszego Operatu jest zapis §2:

> *1) zachowanie specyfiki rzeźby terenu — wzniesień morenowych, dolin rzecznych i rynien jeziornych oraz wytopisk polodowcowych,*
>
> *(...)*
>
> *7) zachowanie i eksponowanie zasobów dziedzictwa kulturowego, a zwłaszcza struktury i wartości krajobrazu kulturowego, wartościowych układów przestrzennych osadnictwa, tradycyjnych i historycznych form zabudowy, obiektów kultury materialnej i wartości kultury niematerialnej,*
>
> *8) ochrona unikatowych wartości krajobrazu, a zwłaszcza rynien jeziornych i dolin rzecznych oraz eksponowanych wzniesień i zboczy o znacznych spadkach terenu,*
>
> ***9) oszczędne użytkowanie i planowe kształtowanie przestrzeni ze szczególnym uwzględnieniem ochrony walorów krajobrazowych.***

Park wg danych z ww. Uchwały obejmuje 33 202 ha w obrębie ośmiu gmin: Kartuzy, Chmielno, Stężyca, Sierakowice, Somonino (wszystkie w powiecie kartuskim) oraz Linia (powiat wejherowski), Kościerzyna i Nowa Karczma (powiat kościerski) w województwie pomorskim. Wyznaczona Uchwałą otulina Parku obejmuje tereny o powierzchni 32 494 ha.(Map. 1).

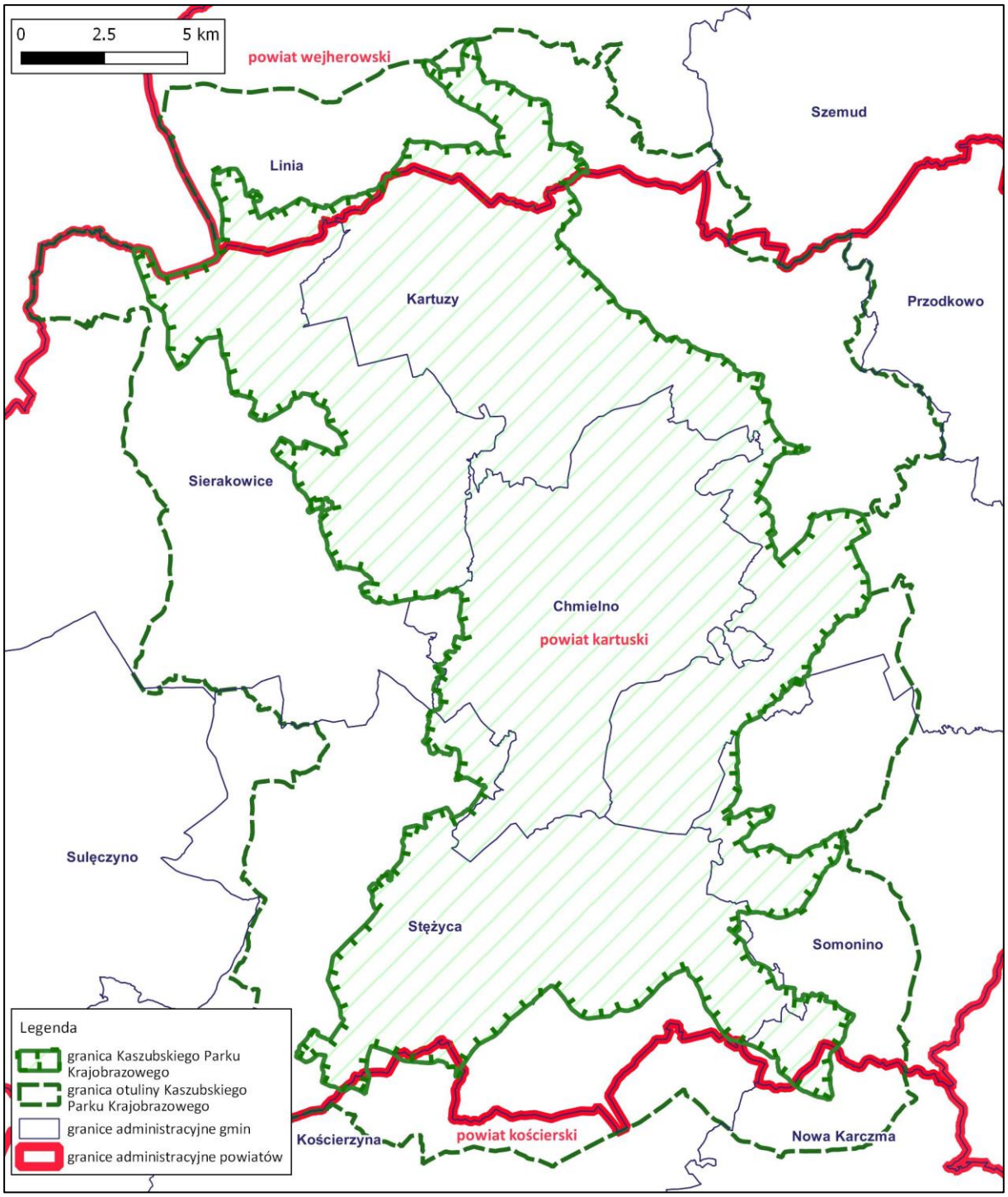

Ryc. 1 Położenie Parku na tle podziału administracyjnego (opracowanie własne).

2. OCENA DOTYCHCZASOWEGO STANU ROZPOZNANIA

2.1. Ogólna charakterystyka stanu wiedzy

Krajobraz KPK został szeroko opisany i przeanalizowany w „Planie ochrony KPK", opracowanym w latach 1995-1997, a opublikowanym w 2000 r. (Przewoźniak – red. 2000). Istota analizy krajobrazu pozostała niezmienna, cechy ukształtowania, czy przyrodniczego pokrycia terenu, przenoszące się wprost na atrakcyjność wizualną terenu nie podległy istotnym zmianom, jednak aktualizacji wymaga przede wszystkim krajobraz w aspekcie antropologicznym. Zmiany krajobrazu na skutek działalności człowieka, związane przede wszystkim z zagospodarowaniem i zainwestowaniem terenu są podstawą procesu dewaloryzacji oraz degradacji krajobrazu. Monografia KPK z 2000 r. zawiera także ówczesną wersję ustaleń „Planu ochrony KPK", zatwierdzoną Rozporządzeniem Wojewody Gdańskiego w 1998 r., które obowiązywało do 2004 r. (rozporządzenie utraciło moc po uchwaleniu w 2004 ustawy o ochronie przyrody). Ogólna, aktualna diagnoza stanu przestrzeni KPK zawarta jest w książce Przewoźniaka (2017).

Odrębną grupę publikacji stanowią monografie socjologiczne, historyczne, historyczno-społeczno-geograficzne i stricte geograficzne nt. Kaszub, naświetlające specyfikę regionu w różnych jej aspektach, przydatne do sporządzenia niniejszego Operatu jako podstawa zrozumienia stosunku Kaszubów do „ziemi przodków" oraz jako punkt wyjścia do określenia specyfiki przestrzeni tej ziemi.

Materiały niepublikowane obejmują dwie podstawowe grupy: materiały „Planu ochrony KPK" sporządzonego w latach 1995-1997 oraz opracowania gminne - strategie rozwoju gmin, studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, programy ochrony środowiska i programy opieki nad zabytkami. Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin są w większości aktualne, jednak w niewielkim stopniu przydatne do opracowania „Operatu..." w zakresie ochrony zasobu kulturowego i krajobrazu, ze względu na wybiórczość informacji, różną ich aktualność oraz zróżnicowany poziom merytoryczny.

Aktualny stan wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego opisany został ogólnie w Programach Opieki Nad Zabytkami gmin położonych na terenie KPK. Podstawą do sporządzenia Programu Opieki Nad Zabytkami jest Gminna Ewidencja Zabytków, która z kolei zawiera obiekty Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.

Dla obszaru KPK i jego otuliny obowiązuje wg stanu na luty 2020 r. ponad 470 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w których problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu została potraktowana w różny sposób.

2.2. Zestawienie dostępnego piśmiennictwa oraz ocena zasobów informacji pod kątem ich przydatności do potrzeb Operatu

Zestawienie najważniejszych pozycji literaturowych wraz z oceną ich przydatności w pracach nad Planem ochrony przedstawiono w tabeli 1.

Tab. 1. Zestawienie dostępnej literatury z analizą jej przydatności na potrzeby Operatu ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu KPK.

Lp.	Dane bibliograficzne	Komentarz
	Dziedzictwo kulturowe - publikacje	
1	Acta Cassubiana, Tom II, pr. zbiorowa. 2000, Instytut Kaszubski	zbiór naukowych artykułów wybitnych naukowców kultury kaszubskiej oraz języka kaszubskiego

		bardzo przydatne
2	Acta Cassubiana, Tom V pr. zbiorowa. 2003, Instytut Kaszubski	zbiór naukowych artykułów wybitnych naukowców kultury kaszubskiej oraz języka kaszubskiego bardzo przydatne
3	Bogactwo kulturowe i przyrodnicze wsi pomorskiej, praca zbiorowa, red, B. Synak, T. Sadkowski, B. Lipińska, K. Zembińska-Danilewicz. 2007, Gdańsk	bardzo obszerny i szczegółowy katalog zabytków materialnych wsi pomorskiej poprzedzony obszernym wstępem i zawierający sporo ilustracji obiektów zabytkowych bardzo przydatne
4	Bożyszkowski J., Klejna A. 2004. Boże Męki. Krzyże i kapliczki przydrożne na Kaszubach. Instytut Kaszubski, Gdańsk	obszerna monografia nt. małych obiektów sakralnych na Kaszubach, głównie w postaci fotografii, w tym obiektów z obszaru KPK częściowo przydatne
5	Chrzanowski T., Miejełko K., Szydklarska A. M. (red.) 2000. Regionalne budownictwo na Kaszubach jeziornych w XXI wieku. Materiały z sesji. OOZK w Warszawie i Zarząd KPK w Kartuzach: 111 str.	Zbiór referatów nt. problemów budownictwa (architektury, ruralistyki, ochrony środowiska i krajobrazu) w centralnej części Kaszub (głównie w KPK i WPK). Przydatny do diagnozy, szczególnie w aspekcie porównawczym 20-lecia
6	Dawne meble ludowe północnej Polski, pr. zbiorowa, red. A. Błachowski.1976. Muzeum Etnograficzne w Toruniu, Toruń	ilustrowany katalog wystawy „Meble ludowe północnej Polski" 15 XI 1975-15 III 1976; materiał, ukazuje dawną różnorodność materialnej kultury kaszubskiej na tle innych regionów Pomorza przydatne
7	Ellwart J. 2006 oraz 2008 (kolejne wydanie uzupełnione). Kaszuby. Przewodnik turystyczny. Wyd. Region Gdynia oraz Pelplin-Gdynia	Kompleksowy zestaw informacji nt. obiektów turystycznych, głównie dziedzictwa kulturowego na Kaszubach, w tym w KPK przydatne do prac terenowych i opisu cech i właściwości
8	Homann G. G. J. 2016. Rośliny trujące Pomorza, Słupsk	częściowy reprint katalogu roślin z lat 1811-1812, opracowanie efektowne, interesujące dla znawców zagadnienia i botaniki częściowo przydatne
9	Jaszczak A. A. 2013. Cechy krajobrazu kulturowego aspekcie rozwoju przestrzeni rekreacyjnej oraz analiza przekształceń obszarów wiejskich na przykładzie wybranych regionów Polski i Niemiec, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Wydział /kształtowania Środowiska i /rolnictwa Katedra Architektury Krajobrazu i Agroturystyki, Olsztyn	rozprawa habilitacyjna zawierająca studia nad postrzeganiem krajobrazów kulturowych na terenach wiejskich oraz wnioski dotyczące jego ochrony, promocji i wykorzystania w turystyce bardzo przydatne
10	Kaszubski Park Krajobrazowy i okolice – ilustrowany przewodnik z mapami. 2005. EK KAPIO, Gdańsk	przydatny jako podstawowy materiał promocyjny, turystyczny
11	Kalka P., Ellwart J. 2017. Archeologiczne zabytki Pomorza. Województwo pomorskie. Wyd. Region, Gdańsk	Opisy głównych stanowisk archeologicznych w woj. pomorskim, w tym stanowisk w KPK – w tym zakresie opracowanie przydatne.
12	Kłosiewicz S. i O. 2011. Przyroda w polskiej tradycji. Sport i turystyka MUZA SA, Warszawa	Ilustrowana książka o postrzeganiu fauny i flory dawniej i dziś, opracowanie przydatne dla rozważań nt zmian kulturowych wsi polskiej

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

		(i kaszubskiej)
13	Kwaśniewska A. – red. 2017. Niematerialne dziedzictwo kulturowe Pomorza Wschodniego. Katalog – część I, Katalog – część II, Monografia – część III. Wyd. UG, Gdańsk: cz. I 1-832, Cz. II 1-635, cz. III 1-544.	Kompleksowa monografia nt. niematerialnego dziedzic-twa kulturowego, w tym powiatu puckiego (cz. II: 53-143), w tym KPK – bardzo przydatna dla diagnozy stanu.
14	Materiały do monografii przyrodniczej regionu gdańskiego, T. II. 2000. Wojewódzka Komisji Ochrony Przyrody w Gdańsku,. Wojewódzki Konserwator Przyrody w Gdańsku Gdańsk	opracowanie podsumowujące pierwszy Plan Ochrony Kaszubskiego Parku Krajobrazowego, zawiera m.in. bardzo obszerną bibliografię z zakresu dziedzictwa kulturowego KPK bardzo przydatne !
15	Midura F. 2004. Społeczna opieka nad zabytkami na ziemiach polskich do 1918 roku. Warszawa	interesująca pozycja prezentująca tradycję ochrony zabytków, przydatna jako materiał porównawczy z dzisiejszym stanem świadomości mieszkańców w aspekcie oceny wartości zabytku
16	Olbracht-Prondzyński C. 2008. Kaszubskich pamiątek skarbnice. O muzeach na Kaszubach – ich dziejach, twórcach i funkcjach społecznych. Instytut Kaszubski, Gdańsk	obszerna charakterystyka muzeów na Kaszubach, w tym na obszarze NPK i w jego bezpośrednim sąsiedztwie, przydatna do charakterystyki dziedzictwa ruchomego
17	Reglliński R. A. Kartuzy i Szwajcaria Kaszubska na starych fotografiach i widokówkach. wyd. 1999 oraz wyd. 2014. Wydawnictwo REGION, Gdynia	wydawnictwo albumowe zawierające bogaty materiał ikonograficzny i treść opisującą historię turystyki w regionie kartuskim bardzo przydatne
18	Sadkowski T. 2018. Katalog tradycyjnego budownictwa w Muzeum-Kaszubskim Parku Etnograficznym we Wdzydzach, Wdzydze	bardzo obszerny katalog form budownictwa kaszubskiego znajdującego się w Muzeum we Wdzydzach, zawiera wielką liczbę ilustracji (rzuty, przekroje i fotografie) poszczególnych obiektów znajdujących się w Muzeum praca wyjątkowo przydatna
19	Schmandt P. 2014. Sobótka, ścinanie kani, ogień i czary na Kaszubach. Wyd. Region, Gdynia	przyczynek do poznania kultury niematerialnej Kaszub Północnych, z odniesieniem do obszaru KPK przydatne
20	Szmygin B. 1995. Wieś letniskowa jako forma zachowania architektury wernakularnej w jej krajobrazie. [W]: Teka KUiA, t. XXVII, Kraków	artykuł omawiający sposób utrzymania specyfiki kulturowej w regonach etnograficznych przydatne
21	Worobiec K. A., Liżewska I. 2009. Aleje przydrożne. Borussia, Kadzidłowo-Olsztyn: 5-263	obszerne opracowanie dotyczące wartości krajobrazowej alei przydrożnych i ich zagrożeń praca przydatna dla postrzegania przyrodniczych form kulturowego zagospodarowania przestrzeni
	Z Gryfem przez pomorskie 2010. Wojewódzki Urząd Pracy, Gdańsk	materiał reklamowy z ilustracjami materiał mało przydatny, jedynie jako przykład nierzetelnej informacji o dobrym stanie krajobrazu i zabytków woj. pomorskiego
	Dziedzictwo kulturowe - materiały niepublikowane	
1	zapisy w Studiach Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gmin wchodzących w skład KPK (dokumenty studiów …	materiał mało przydatny dla opracowania „Planu ochrony KPK" w zakresie ochrony zasobu kulturowego i krajobrazu, ze względu na

	gmin wymieniono w Operacie Zagospodarowania Przestrzennego)	wybiórczość informacji, różną ich aktualność oraz zróżnicowany poziom merytoryczny.
2	zapisy w Kartach Terenu dla istniejących Miejscowych Planach Zagospodarowania Przestrzennego dla wybranych obszarów znajdujących się na obszarze KPK(dokumenty planów miejscowych wymieniono w Operacie Zagospodarowania Przestrzennego)	materiał częściowo przydatny
3	Programy Opieki nad Zabytkami opracowane dla poszczególnych gmin i powiatów wchodzących w skład KPK wymienione poniżej	materiał bardzo przydatny
4	Program opieki nad zabytkami gminy Kartuzy na lata 2016-2019 - Uchwała Nr XVIII/236/2016 Rady Gminy Kartuzy z dnia 13 kwietnia 2016 r.	j.w.
5	Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Chmielno na lata 2012-2016 – Uchwała Nr XXIV/243/2013 Rady Gminy Chmielno z dnia 30 grudnia 2013 r.	j.w.
6	Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Stężyca na lata 2018-2021 – Uchwała Nr XXVIII/478/2018 Rady Gminy Stężyca z dnia 13 lutego 2018 r.	j.w.
7	Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sierakowice na lata 2015-2018 – Uchwała Nr IX/106/15 Rady Gminy Sierakowice z dnia 25 czerwca 2015 r.	j.w.
8	Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Somonino na lata 2017-2020 – Uchwała Nr XXI/185/17 Rady Gminy Somonino z dnia 28 czerwca 2017 r.	j.w.
9	Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nowa Karczma na lata 2016-2019 – Uchwała Nr XIX/111/2016 Rady Gminy Nowa Karczma z dnia 28 kwietnia 2016 r.	j.w.
10	Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Wejherowskiego na lata 2016-2019.2015. Barton-Piórkowska J.	j.w.
11	Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Kartuskiego na lata 2015-2018 – Uchwała Nr V/47/2015 Rady Powiatu Kartuskiego z dnia 31 marca 2015 r.	j.w.
12	Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Kościerskiego na lata 2015-2018 – Uchwała Nr VI/7/2015 Rady Powiatu Kościerskiego z dnia 20 lutego 2015 r.	j.w.
	Krajobraz - publikacje	
1	Bielawska B., Kamieniecki M. 1987, Kaszubski Park Krajobrazowy, Zarząd Parków Krajobrazowych w Gdańsku, Centralny Ośrodek Informacji Turystycznej Oddział w Gdańsku, Gdańsk	folder-przewodnik, zawiera ogólne informacje przydatny turystycznie
2	Blomberg P., Fidler K. 2013. Podręcznik planowania krajobrazu z partycypacją społeczną. Projekt LIFEscape, Elbląg	poradnik metodyczny nt. włączania lokalnych społeczności do planowanie krajobrazu, przydatny do przygotowania warsztatów w ramach „Planu

		ochrony KPK”.
3	Bogdanowski J. 1986. Projekt standardowego opracowania problematyki ochrony wartości kulturowego krajobrazu i środowiska w studium do planu i w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Studia i Materiały – Krajobrazy, z. 12 (24), Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, Warszawa	podstawowe opracowanie omawiające ideę ochrony krajobrazu kulturowego w gospodarowaniu przestrzennego przydatne dla opracowania Strategii dla KPK
4	Górka A., Krajobrazowy wymiar ruralistyki, 2016. Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk	Pozycja w kompleksowy sposób ujmuje zagadnienia krajobrazu wsi, w tym jego kształtowania; przydatna jako teoretyczne tło krajobrazu wiejskiego
5	Kaszubski Park Krajobrazowy i okolice – ilustrowany przewodnik z mapami. 2005. EK KAPIO, Gdańsk	przydatny jako podstawowy materiał promocyjny, turystyczny
6	Kot J, Norek I. 1996. Ekonomiczna wartość krajobrazu, [w]: Krajobraz miejski w warunkach demokracji i wolnego rynku, pr. zbiorowa, Studia i Materiały – Krajobrazu, zz. 13 (25), Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, Warszawa	pomimo związku treści przede wszystkim z terenami miejskim, generalne wnioski zawarte w artykule są uniwersalne i wyjaśniają przyczyny degradacji krajobrazu oraz wskazują na możliwy „zysk” z utrzymania i kreowania harmonijnego krajobrazu bardzo przydatne dla operatu ochrony KPK
7	Lipińska B. 2000. Krajobrazy – walory, zagrożenia i kształtowanie [w:] Przewoźniak M. (red.) Kaszubski Park Krajobrazowy. Walory – Zagrożenia - Ochrona. Materiały do Monografii Przyrodniczej Regionu Gdańskiego 2: s.170-185.	Synteza „Operatu ochrony krajobrazu” sporządzonego w ramach „Planu ochrony KPK” w latach 1995-1997. przydatna
8	Łuczyńska-Bruzda M. 1995. Zadrzewienia w krajobrazie otwartym. Ekologiczne i kulturowe przesłanki zadrzewień w krajobrazie rolniczym w świetle literatury przedmiotu, Studia i Materiały – Krajobrazy, z. 8 (18), Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, Warszawa	artykuł omawia znaczenie dla percepcji pejzażu elementów przyrodniczy bardzo przydatne
9	Materiały do monografii przyrodniczej regionu gdańskiego, T. II. 2000. Wojewódzka Komisji Ochrony Przyrody w Gdańsku,. Wojewódzki Konserwator Przyrody w Gdańsku	opracowanie podsumowujące wyniki pierwszego Planu Ochrony Kaszubskiego Parku Krajobrazowego, zawiera m.in. bardzo obszerną bibliografię z zakresu krajobrazu KPK bardzo przydatne !
10	Przewoźniak. M. 2017. Ochrona przyrody i krajobrazu Kaszub. Studium krytyczne z autopsji. Bogucki Wyd. Nauk, Gdańsk-Poznań	monografia m. in. nt. problemów ochrony krajobrazu Kaszub, w tym północnych oraz KPK bardzo przydatne do diagnozy stanu i planu ochrony
11	Reglliński R. A. Kartuzy i Szwajcaria Kaszubska na starych fotografiach i widokówkach. 1999-2014. Wydawnictwo REGION, Gdynia	wydawnictwo albumowe zawierające bogaty materiał ikonograficzny i treść opisującą historię turystyki w regionie kartuskim bardzo przydatne
12	Sienicka A., Kownas S. 1968. Parki, zabytkowe drzewa i rezerwaty województwa gdańskiego. Szczecińskie Tow. Nauk.. Wydz. Nauk Przyrodniczo-Rolniczych XXXII, Warszawa	opis zabytkowych założeń zieleni, głównie pałacowo- i dworsko-parkowych, w tym z obszaru KPK mało przydatne w odniesieniu do KPK (brak na

		jego trenie założeń dworsko-parkowych)
13	Szukalski J. 1991. Kaszubski Park Krajobrazowy, Gdański Ośrodek Informacji Turystycznej, Gdańsk	folder-przewodnik przydatne jedynie jako podstawowa informacja turystyczna
14	Szymański W., Jakubowska B., Nogaczewski M. Dziedzictwo kulturowe, [w:] Przewoźniak M. (red.) Kaszubski Park Krajobrazowy. Walory – Zagrożenia - Ochrona. Materiały do Monografii Przyrodniczej Regionu Gdańskiego 2: 143-169.	Synteza „Operatu ochrony środowiska kulturowego" sporządzonego w ramach „Planu ochrony KPK" w latach 1995-1997. Publikacja częściowo przydatna, zwłaszcza w aspekcie porównawczym.
15	Kistowski M., Lipińska B., Korwel-Lejkowska B. 2006, Walory, zagrożenia i propozycje ochrony zasobów krajobrazowych województwa pomorskiego, w: Studia przyrodniczo-krajobrazowe województwa pomorskiego	obszerna monografia dotycząca przestrzeni województwa pomorskiego w zakresie walorów przestrzennych krajobrazowych i kulturowych bardzo przydatne
	Krajobraz - materiały niepublikowane	
1	Basiński A., Lipińska B., Medowski T. 1997, Budować na wsi. Zasady kształtowania krajobrazu wiejskiego w regionie gdańskim, Gdańsk mps	materiał bardzo przydatny dla projektowania nowych obiektów mieszkalnych i gospodarczych uzupełniających bądź wymieniających dawną, tradycyjną zabudowę, praca wnosi wielki wkład kształtowanie i ochronę krajobrazu kulturowego KPK bardzo przydatna
2	Piskorska A. 1995. Walory krajobrazu [W]: Plan Ochrony Kaszubskiego Parku Krajobrazowego, etap 1 – przygotowawczy, Gdańsk, mps.	materiał zawiera informacje „archiwalne", interesujące dla ukazania gwałtownych zmiany w krajobrazie KPK w ostatnim 20-leciu bardzo przydatne
3	zapisy w Studiach Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gmin wchodzących w skład KPK (dokumenty studiów … gmin wymieniono w Operacie Zagospodarowania Przestrzennego)	materiał mało przydatny dla opracowania „Planu ochrony KPK" w zakresie ochrony zasobu kulturowego i krajobrazu, ze względu na wybiórczość informacji, różną ich aktualność oraz zróżnicowany poziom merytoryczny.
4	zapisy w Kartach Terenu dla istniejących Miejscowych Planach Zagospodarowania Przestrzennego dla wybranych obszarów znajdujących się na obszarze KPK (dokumenty planów miejscowych wymieniono w Operacie Zagospodarowania Przestrzennego)	materiał częściowo przydatny
5	Programy Opieki nad Zabytkami opracowane dla poszczególnych gmin wchodzących w skład KPK wymienione powyżej w dziale: Dziedzictwo kulturowe - materiały niepublikowane	materiał bardzo przydatny
	plany i mapy	
1	KASZUBY – Kaszubski Park Krajobrazowy. 2016, skala 1:50 000. comfort map !, Warszawa	przydatne
2	Kaszubski Park Krajobrazowy. brak daty wydania, skala 1:40 000. EKO KAPIO, Sopot	przydatne
3	Powiat Kartuski. brak daty wydania, skala 1:50 000. Carto Media, Poznań	przydatne

Źródło: opracowanie własne.

3. OGÓLNE UWARUNKOWANIA OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZU W PARKU

3.1. Uwarunkowania prawa powszechnego i miejscowego

Zasadnicze uwarunkowania prawne mające znaczenie dla ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu wynikają z powszechnie obowiązujących ustaw i aktów wykonawczych. W szczególności należą do nich:

- ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane,
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska,
- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody,
- ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami,
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie,
- ustawie z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych,
- ustawie z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn,
- ustawie z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych,
- ustawie z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych,
- ustawie z dnia 28 września 1991 r. o lasach,
- ustawie z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym,
- rozporządzenia wydane do ww. ustaw.

Z uwagi na fakt, iż w 2003 r. Polska przyjęła Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego należy wziąć pod uwagę cele i kierunki ochrony wynikające z Konwencji, czyli potrzebę ochrony dziedzictwa niematerialnego poprzez m.in. identyfikację, badanie, dokumentowanie, promowanie i wspieranie.
Obowiązujące w granicach Kaszubskiego Parku Krajobrazowego zakazy wymienione są w uchwale Nr 147/VII/11 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 27 kwietnia 2011 r. w sprawie Kaszubskiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. z 2011 r. Nr 66, poz. 1462), zmienionej uchwałą Nr 445/XLII/17 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 21 grudnia 2017 r. (Dz. Urz. z 2018 r. poz. 203). Do kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu odnoszą się następujące zakazy (§ 3) (poniżej tekst ujednolicony):

(…)

3) likwidowania i niszczenia zadrzewień śródpolnych, przydrożnych i nadwodnych, jeżeli nie wynikają z potrzeby ochrony przeciwpowodziowej lub zapewnienia bezpieczeństwa ruchu drogowego lub wodnego lub budowy, odbudowy, utrzymania, remontów lub naprawy urządzeń wodnych;

4) pozyskiwania do celów gospodarczych skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, a także minerałów i bursztynu;

5) wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwsztormowym, przeciwpowodziowym lub przeciwosuwiskowym lub budową, odbudową, utrzymaniem, remontem lub naprawą urządzeń wodnych;

6) dokonywania zmian stosunków wodnych, jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody lub racjonalnej gospodarce rolnej, leśnej, wodnej lub rybackiej;

7) budowania nowych obiektów budowlanych w pasie szerokości 100 m od:

a) linii brzegów rzek, jezior i innych naturalnych zbiorników wodnych,

b) zasięgu lustra wody w sztucznych zbiornikach wodnych usytuowanych na wodach płynących przy normalnym poziomie piętrzenia określonym w pozwoleniu wodnoprawnym, o którym mowa w art. 122 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 18 lipca 2001 r. – Prawo wodne –

z wyjątkiem obiektów służących turystyce wodnej, gospodarce wodnej lub rybackiej;

8) likwidowania, zasypywania i przekształcania zbiorników wodnych, starorzeczy oraz obszarów wodno-błotnych;

(...)

11) utrzymywania otwartych rowów ściekowych i zbiorników ściekowych;

(...)

Przy czym zgodnie z ww. uchwałami (§ 4) (tekst ujednolicony):

1. Zakaz, o którym mowa w § 3 pkt 7, nie dotyczy:

1) obszarów zwartej zabudowy wsi, w granicach określonych w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, gdzie dopuszcza się uzupełnianie zabudowy mieszkaniowej i usługowej pod warunkiem wyznaczenia nieprzekraczalnej linii zabudowy od brzegów wód, określonej poprzez połączenie istniejących budynków na przylegających działkach;

2) istniejących siedlisk rolniczych - w zakresie uzupełniania istniejącej zabudowy o obiekty niezbędne do prowadzenia gospodarstwa rolnego, pod warunkiem nie przekraczania dotychczasowej linii zabudowy od brzegów wód;

3) istniejących obiektów letniskowych, mieszkalnych i usługowych, zrealizowanych na podstawie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które utraciły moc przed dniem 1 stycznia 2004 r. - gdzie dopuszcza się przebudowę i modernizację istniejącego zainwestowania w celu poprawy standardów ochrony środowiska oraz walorów estetyczno-krajobrazowych, pod warunkiem nie zwiększania powierzchni zabudowy, ilości miejsc pobytowych a także nie przybliżania zabudowy do brzegów wód.

2. Odstępstwa od zakazów wymienione § 4 ust. 1 mają zastosowanie w przypadku gdy w trakcie postępowania strona wykaże brak niekorzystnego wpływu planowanej inwestycji na chronione: krajobrazy, siedliska przyrodnicze oraz gatunki roślin, zwierząt i grzybów.

3. Zakaz, o którym mowa w § 3 pkt 13, nie dotyczy używania łodzi o napędzie elektrycznym o mocy do 5 KM, z wyłączeniem jezior lobeliowych (Jez. Kamienne - gmina Kartuzy).

3.2. Uwarunkowania wynikające z dokumentów strategicznych i planistycznych woj. pomorskiego i innych dokumentów ponadlokalnych

Strategia rozwoju województwa pomorskiego

Aktualnie (październik 2020 r.) trwają prace nad sporządzeniem nowej Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030. Dnia 30 czerwca 2020 r. zakończył się proces konsultacji społecznych, a projekt został skierowany do dalszych prac. Przyjęcie dokumentu planowane jest na

koniec 2020 r. Dokument będzie miał znaczenie w aspekcie określenia ogólnych kierunków rozwojowych KPK w ramach całego województwa.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego

„Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030" (PZPWP) został przyjęty Uchwałą Nr 318/XXX/16 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 grudnia 2016 r. (Dz. U. Woj. Pom. z 2017 r., poz. 603). Integralną część dokumentu stanowi Plan Zagospodarowania Przestrzennego Obszaru Metropolitalnego Gdańsk-Gdynia-Sopot 2030 (PZPOMGGS).

Obszar Kaszubskiego Parku Krajobrazowego (z wyjątkiem gm. Nowa Karczma) znajduje się w granicach Obszaru Metropolitalnego Gdańsk-Gdynia-Sopot (OM G-G-S). Część wschodnia KPK położona jest w granicach strefy funkcjonalnej OM G-G-S (gm. i m. Kartuzy, gm. Somonino), a zachodnia część w potencjalnej strefie funkcjonalnej OM G-G-S (gm. Chmielno, gm. Linia, gm. Sierakowice, gm. Stężyca). Ponadto KPK wraz z otuliną znalazł się w wyznaczonym w PZPWP „obszarze funkcjonalnym o szczególnych walorach przyrodniczo-kulturowych i krajobrazowych".

Przy formułowaniu zapisów PZPWP uwzględniono uwarunkowania zewnętrzne, w tym determinanty rozwoju i zmian struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa wynikające z czynników o charakterze globalnym i europejskim, a także uwarunkowania i cele wynikające z Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 oraz międzywojewódzkie uwarunkowania rozwoju przestrzennego. Dokument jest także spójny z zapisami Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020 (dokument stracił ważność).

W ramach celu polityki przestrzennego zagospodarowania województwa *C.3. ZACHOWANE ZASOBY I WALORY ŚRODOWISKA* został określony kierunek polityki przestrzennego zagospodarowania województwa odnoszący się bezpośrednio do krajobrazu kulturowego województwa - ***K.3.2. OCHRONA OBSZARÓW O CHARAKTERYSTYCZNYM KRAJOBRAZIE KULTUROWYM LUB ZNACZENIU HISTORYCZNYM***

Określono zasady zagospodarowania przestrzennego, wskazujące sposób realizacji kierunku 3.2.:

3.2.1. Zasada harmonijnego kształtowania zagospodarowania przestrzennego obszarów i obiektów o wartościach kulturowych i krajobrazowych oraz ich otoczenia, w szczególności wpisanych do rejestru oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków, ustanowionych pomników historii i parków kulturowych.

3.2.2. Zasada ochrony walorów widokowych, w tym panoram oraz przedpoli ekspozycyjnych zabytkowych wsi i miast, obiektów zabytkowych oraz dóbr kultury współczesnej stanowiących dominanty architektoniczne.

3.2.3. Zasada ochrony dziedzictwa archeologicznego i udostępniania stanowisk archeologicznych posiadających czytelną formę krajobrazową dla celów dydaktycznych, naukowych i turystycznych, poprzez np. tworzenie parków kulturowych dziedzictwa archeologicznego.

3.2.4. Zasada kształtowania w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego sieci szlaków kulturowych, wyposażonych w odpowiednią infrastrukturę towarzyszącą oraz rozpoznawalny w przestrzeni system identyfikacji wizualnej.

3.2.5. Zasada kształtowania otoczenia obiektów dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej w sposób kreujący przestrzeń publiczną integrującą mieszkańców, z uwzględnieniem i poszanowaniem wartości kulturowych i krajobrazowych.

3.2.6 Zasada stosowania tradycyjnych dla poszczególnych części regionu form architektury wiejskiej (w zakresie bryły, kształtu dachu, detalu architektonicznego i materiałów wykończeniowych).

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

3.2.7. Zasada zachowania wartościowych drewnianych obiektów dziedzictwa kulturowego in situ, a w sytuacjach, które tego wymagają, przenoszenia najwartościowszych obiektów do parków lub muzeów etnograficznych.

3.2.8. Zasada obejmowania ochroną planistyczną w ustaleniach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obiektów ujętych w gminnych ewidencjach zabytków oraz wartościowych obiektów historyczno-kulturowych nie objętych dotychczas żadną prawną formą ochrony.

3.2.9. Zasada określania w treści studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, obszarów i obiektów o wysokich wartościach kulturowych, proponowanych w Planie do objęcia ochroną w postaci pomników historii i parków kulturowych. Brak woli określenia tych obszarów wymaga indywidualnego uzasadnienia w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

3.2.10. Zasada uwzględniania w gminnych dokumentach planistycznych programów opieki nad zabytkami, sporządzanych w oparciu o aktualne gminne ewidencje zabytków, a w przypadku braku programów opieki nad zabytkami i ewidencji gminnej, uwzględnianie ewidencji wojewódzkiej.

W ramach celu polityki przestrzennej C.4. URUCHOMIONE POTENCJAŁY ROZWOJOWE OBSZARÓW FUNKCJONALNYCH, określono następujące zasady związane z dziedzictwem kulturowym:

4.3.3. Zasada priorytetowego podejścia do ochrony środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu na obszarach atrakcyjnych dla rozwoju funkcji turystycznych i rekreacyjnych, zwłaszcza wokół większych zbiorników i cieków wodnych.

4.3.10. Zasada kontynuowania wzorców architektury i budownictwa, charakterystycznych dla obszaru i wykorzystanie w działaniach kształtujących przestrzeń.

4.3.11. Zasada zachowania i wyeksponowania wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego jako nośnika pamięci zbiorowej i wartości wspólnych dla kultury właściwej dla danego obszaru.

Powyższe zasady i działania zostaną dostosowane w odniesieniu do KPK w części wynikowej „Operatu…".

„Strategia Rozwoju Powiatu Kartuskiego 2040" (2016)

Dokument opracowany został przez powołaną do tego celu Radę Programową Strategii Rozwoju Powiatu Kartuskiego 2016-2040, reprezentująca różne grupy interesariuszy. W wyniku analiz dokonano wyboru trzech podstawowych priorytetów, tj. Kultura/Dziedzictwo, Współpraca/Otwartość, Technologia/Smart, stanowiących podstawę sformułowania celów strategicznych. Misją Powiatu Kartuskiego 2040 jest *Tworzenie, w oparciu o otwartość, kulturę i nowoczesne technologie, warunków optymalnego, wielowymiarowego i trwałego rozwoju całego powiatu, poprzez wspieranie kapitału społecznego i potencjału gospodarczego, przy dbałości o zachowanie walorów przyrodniczych.*

Jednym z priorytetów rozwojowych określonych w „Strategii…" jest Kultura / Dziedzictwo, opisany jako:

Wpływ warunków środowiskowych na życie mieszkańców oraz ich odpowiedzialność za zachowanie zasobów przyrodniczych tworzą podstawy materialnej i niematerialnej kultury Kaszub. Szacunek dla tradycji, połączony z uczeniem się i włączaniem współczesnych elementów do tradycyjnej kultury, będzie podstawą za-chowania wartości kulturowej Kaszub, umacniania tych znaczeń w kulturze

lokalnej. Dbając i szanując dorobek przeszłych pokoleń, chcemy przede wszystkim patrzeć w przyszłość. Nasze dziedzictwo to nie tylko lasy i jeziora, język i haft, pieśni i architektura, to także tradycyjnie ważne na Kaszubach wartości – takie jak uczciwość, pracowitość, przedsiębiorczość, poczucie obowiązku.

Misją powiatu kartuskiego 2040 jest:

Tworzenie, w oparciu o otwartość, kulturę i nowoczesne technologie, warunków optymalnego, wielowymiarowego i trwałego rozwoju całego powiatu, poprzez wspieranie kapitału społecznego i potencjału gospodarczego, przy dbałości o zachowanie walorów przyrodniczych.

3.3. Uwarunkowania wynikające z dokumentów strategicznych i planistycznych gmin

Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin

Podobnie jak w przypadku dokumentów strategicznych gmin, także Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin powstawały w różnym czasie, wobec czego różny jest stopień ich szczegółowości oraz forma zapisów i prezentacji graficznej. Wobec powyższego przydatność poszczególnych dokumentów dla formułowania zapisów Planu ochrony KPK jest zróżnicowana. W analizie pominięto dokumenty dla gmin Sulęczyno, Szemud i Przodkowo z uwagi na położenie tych gmin jedynie częściowo w zasięgu otuliny KPK.

Poniżej przedstawiono spis aktualnych dokumentów gmin terenu KPK:

1) Zmiana Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Chmielno (Uchwała nr XXVIII/302/2017 Rady Gminy Chmielno z dnia 30 października 2017 r.) – zmiana podstawowego dokumentu uchwalonego Uchwałą nr XXIV/241/2013 Rady Gminy Chmielno z dnia 30 grudnia 2013 r.;
2) Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kartuzy (Uchwała nr XLV/530/2018 Rady Miejskiej w Kartuzach z dnia 9 kwietnia 2018 r.);
3) Zmiana Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Linia (ostatnia zmiana – Uchwała nr 49/V/VIII/2019 Rady Gminy Linia z dnia 25 lutego 2019 r.) – podstawowy dokument Studium stanowi aktualizacja Studium uchwalona Uchwałą nr 166/XXIII/V/2008 Rady Gminy Linia z dnia 30 grudnia 2008 r., a następnie wielokrotnie zmieniana w częściach;
4) Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Sierakowice (Uchwała nr XXXIII/384/17 Rady Gminy Sierakowice z dnia 30 czerwca 2017 r.);
5) Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Somonino (Uchwała nr XXXII/232/09 Rady Gminy Somonino z dnia 29 grudnia 2009 r.) – trwa procedura zmiany Studium;
6) Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Stężyca (ostatnia zmiana – Uchwała Nr VII/105/2019 Rady Gminy Stężyca z dnia 25 czerwca 2019 r.) – podstawowy dokument Studium przyjęto Uchwałą Nr XXXV/355/2005 Rady Gminy Stężyca z dnia 21 czerwca 2005 r. i zmieniany był wielokrotnie dla fragmentów gminy;
7) Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Nowa Karczma (Uchwała Nr VIII/33/2003 Rady Gminy Nowa Karczma z dnia 4 kwietnia 2003 r.);
8) Zmiana Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kościerzyna, z wyłączeniem nieruchomości oznaczonych numerami geodezyjnymi: 92; 124/2; 127; 178/1; 178/2, 181; 182; 320; 340; 352; 387 oraz części nieruchomości oznaczonych numerami geodezyjnymi: 108; 179; i 319/2 położonych w obrębie geodezyjnym Gostomie

uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Kościerzyna (podstawowy dokument Studium - Uchwała Nr X/396/14 Rady Gminy Kościerzyna z dnia 12 listopada 2014 r.).

Zgodnie z ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: **w studium należy uwzględnić** zasady ochrony krajobrazu kulturowego, ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, sposoby zagospodarowania terenów i obiektów podlegających ochronie ze względu na reprezentowane przez nie wartości kulturowe oraz szczegółowe zasady zagospodarowania terenów o wartościach kulturowych, w zakresie określonym ustawami (art. 10 ust. 1 pkt 2,3,4,9 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, tym samym art. 18, art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) oraz w zakresie wynikającym z zasad ochrony konserwatorskiej obszarów i obiektów o wartościach kulturowych.

Podsumowując, studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin położonych w całości lub częściowo w granicach KPK stanowią opracowania bardzo zróżnicowane pod względem stopnia szczegółowości, co wynika między innymi z różnego czasu powstawania tych dokumentów. Zapisy części dokumentów zostały skonsumowane w postaci obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Analiza Studiów wykazała, iż należy spodziewać się dalszej ekspansji zabudowy oraz intensyfikacji zagospodarowania, zwłaszcza na obszarach o największej atrakcyjności dla rozwoju turystyki, w tym nad jeziorami. W generalnej ocenie stwierdza się, iż Studia gmin zawierają poprawne zapisy odnoszące się do potrzeby ochrony walorów przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych obszaru, np. w zakresie kształtowania zwartych zespołów zabudowy, potrzeby ochrony cennych walorów gminy czy kształtowania zabudowy w nawiązaniu do tradycji regionu. Niestety rzeczywisty obraz przestrzeni, w tym na obszarze KPK wskazuje na ograniczone stosowanie zawartych w Studium zasad. Wynika to w dużej mierze z powszechnego stosowania decyzji o warunkach zabudowy jako narzędzia gospodarowania przestrzenią, a także z indywidualnych, niekoniecznie właściwych decyzji podejmowanych przez inwestorów działających na obszarze Parku.

Szczegółowe omówienie tych dokumentów znajduje się w operacie zagospodarowania przestrzennego.

Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego

Dla obszaru KPK i jego otuliny obowiązuje wg stanu na luty 2020 r. ponad 470 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które bezterminowo przesądzają docelowe zagospodarowanie objętych nimi terenów. Ich zestawienie znajduje się znajduje się w operacie zagospodarowania przestrzennego.

Zgodnie z ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami: **w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego należy uwzględnić** zasady ochrony krajobrazu kulturowego, zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, granice i sposoby zagospodarowania terenów i obiektów podlegających ochronie ze względu na reprezentowane przez nie wartości kulturowe oraz szczegółowe zasady zagospodarowania terenów o wartościach kulturowych, w zakresie określonym ustawami (art. 15 ust. 1 pkt 2,3,4, 7 i 9 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz art. 4 ust. 6, art. 6 ust. 1 pkt 1, art. 7 ust. 1 i 4, art. 18 ust. 1 i ust. 2, art. 19 ust. 1-3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) oraz w zakresie wynikającym z zasad ochrony konserwatorskiej obszarów i obiektów o wartościach kulturowych.

4. CHARAKTERYSTYKA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. Zarys historii obszaru Parku i jego otoczenia oraz ogólna charakterystyka zasobów kulturowych na tle Pomorza i kraju

Dzisiejszy teren KPK, jak całe Pomorze Gdańskie, wszedł w skład państwa Polan za panowania Mieszka I. W II połowie XII wieku stanowił część księstwa dzielnicowego z własną dynastią, niezależnego od 1227 roku (śmierć Leszka Białego). Ziemie dzisiejszego Parku leżały w obrębie kasztelanii chmieleńskiej. Po opanowaniu tych terenów przez Krzyżaków weszły one w skład komturstwa gdańskiego. Po pokoju toruńskim w 1466 r. obszar ten wraz z Pomorzem Gdańskim włączony został do ziem polskich i wszedł w skład województwa pomorskiego a konkretnie – starostwa mirachowskiego.

W wyniku pierwszego rozbioru Polski teren dzisiejszego KPK znalazł się w obrębie Prus Zachodnich w powiecie kartuskim. Po odzyskaniu niepodległości prawie w całości obszar parku znalazł się w powiecie kartuskim, w województwie pomorskim.

Po II wojnie światowej do 1975 roku niemal cały obszar wchodził w skład powiatu kartuskiego a północny skrawek obejmujący miedzy innymi Strzepcz, Miłoszewo do powiatu wejherowskiego zaś południowo-wschodni fragment (Grabowska Huta) do powiatu kościerskiego.

Obecnie północny fragment należy administracyjnie do gminy Linia, północno-zachodnią część obejmuje gmina Sierakowice, środkową gmina Chmielno, wschodnią gmina Kartuzy, południową gmina Stężyca zaś południowo-wschodnią gmina Somonino i niewielkie fragmenty gmin Nowa Karczma i Kościerzyna.

Granice Kaszubskiego Parku Krajobrazowego wyznaczają następujące większe miejscowości: Smętowo, Kartuzy, Łapalice, Prokowo, Sianowo w gminie Kartuzy; Miłoszewo, Strzepcz, Niepoczołowice Folwark w gminie Linia; Pałubice, Kamienica Królewska w gminie Sierakowice; Borzestowo, Borucino, Stężyca, Gołubie, Szymbark w gminie Stężyca, Piotrowo w gminie Somonino; Grabowska Huta w gminie Nowa Karczma; Ręty, Ostrzyce w gminie Somonino.

4.2. Wyniki inwentaryzacji i ocena znaczenia zasobów kulturowych

4.2.1. *Archeologia*

Stanowiska archeologiczne są jednym z elementów budujących krajobraz kulturowy danego regionu. Badania archeologiczne dostarczają nam informacji o najstarszych dziejach regionu, natomiast stanowiska o własnej formie krajobrazowej (grodziska, cmentarzyska kurhanowe) mogą stanowić ważną ofertę turystyczną. Większość stanowisk archeologicznych (osad, cmentarzysk) jest niewidoczna na powierzchni. Odkrywamy je w czasie badań powierzchniowych, wykopaliskowych i przypadkowych odkryć. Od kilku lat w badaniach archeologicznych wykorzystuje się metodę lidarową czyli lotniczy skaning laserowy, dzięki któremu otrzymujemy model powierzchni ziemi. Metoda ta jest szczególnie przydatna w lokalizacji stanowisk położonych na terenach leśnych.

Urozmaicony krajobraz Pojezierza Kaszubskiego (liczne jeziora, wyniesienia terenowe) stanowił dogodny teren do zakładania osad i cmentarzysk już w IX tys. p.n.e. Z okresu tego pochodzą drobne narzędzia krzemienne – grociki do strzał łuku, używane przez plemiona koczownicze przybywające na teren Pomorza w poszukiwaniu stad reniferów. Kilka istotnych zabytków zostało odkrytych w małych torfowiskach w okolicy Łączyńskiej Huty. Były to fragmenty mat wykonanych z łyka lipowego a datowanych na okres od V do IV tys. p.n.e.. Wśród płaskich stanowisk archeologicznych znajduję

się: punkty osadnicze, osady, cmentarzyska szkieletowe i ciałopalne. .Osady pierwszych rolników ok. 5000 lat temu zakładane były w pobliżu cieków wodnych i jezior.

Z epoki brązu (II - I tys. .p.n.e.) pochodzą zlokalizowane kurhany i cmentarzyska kurhanowe (Czaple Stare, Uniradze) . Większość tych obiektów zachowała się w kompleksach leśnych.

Na terenie Kaszubskiego Parku Krajobrazowego, jak i na terenie całego Pomorza Wschodniego lokalizowane były płaskie cmentarzyska grobów skrzynkowych datowanych na VI – III w p.n.e. Zakładano je na południowych stokach wysoczyzn. Liczyły od kilku do kilkudziesięciu grobów(Rąty, Chmielno, Chmielonko, Reskowo). Do prostokątnych skrzyń kamiennych wkładano gliniane naczynia z przepalonymi kośćmi (szczątkami) ludzkimi. Niektóre punkty osadnicze, odkryte w czasie badań powierzchniowych, możemy łączyć z istniejącymi, we wczesnej epoce żelaza, rozległymi osadami. Okres wpływów rzymskich (I - V w n.e.) na terenie Pojezierza Kaszubskiego charakteryzują cmentarzyska kurhanowe z kręgami kamiennymi w Węsiorach i Babim Dole –Borczu zlokalizowane w pobliżu Kaszubskiego Parku Krajobrazowego. Na terenie obecnego Parku lokowano w tym okresie rozległe osady np. osada w Pałubicach.

W IX wieku w krajobrazie pojawiają się grody warowne zwane grodziskami (Chmielno, Borzestowo, Garcz, Piotrowo, Czaple Stare, Gołubie).

Fot. 1 Wyraźna w krajobrazie forma terenowa dawnego grodu warownego w Czaplach (DK).

Zakładano je miejscach o naturalnych walorach obronnych. Np. gród w Chmielnie usytuowany był na wysokim przesmyku pomiędzy jeziorami Białym i Kłodno, gród w Borzestowie zwany „Garecznicą" zlokalizowano na wysokim wyniesieniu w pobliżu strumienia wpływającego do Jeziora Długiego. W pobliżu grodów lokowane były duże osady przygrodowe. Jedna z nich zlokalizowana była na wysoczyźnie przylegającej do wschodniego brzegu Jeziora Raduńskiego (obecnie położona na terenie wsi Stężyca dawniej Zgorzałe) .

Jednym z najważniejszych obiektów archeologicznych na terenie Kaszubskiego Parku Krajobrazowego jest cmentarzysko kurhanowe w Uniradzach liczące 2763 kurhanów zlokalizowanych na ok. 6 kilometrach kwadratowych, położone w całości na terenie leśnym. Cmentarzysko użytkowane było od XI wieku p.n.e. do X wieku n.e. Ze względu na ilość kurhanów i czas użytkowania należy do największych cmentarzysk w Europie. Wyróżnione grobowce różnią się stanem zachowania i kształtem nasypu kamiennego, lub ziemno – kamiennego. Na terenie cmentarzyska wydzielono ścieżkę edukacyjną, poprowadzoną przy 3 zrekonstruowanych, po przeprowadzeniu badań wykopaliskowych, kurhanach. Do ważnych miejsc związanych z najstarszą historią KPK należy grodzisko w Chmielnie. Pierwsze ślady budowy pochodzą z IX wieku, w XIII wieku gród był siedzibą kasztelana.

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Zagrożeniem dla płaskich stanowisk archeologicznych są wszelkie prace ziemne w trakcie których dochodzi o odkrycia obiektów archeologicznych. Istotna jest ochrona stanowisk o własnej formie krajobrazowej – cmentarzysk kurhanowych (np. Stare Czaple, Mirachowo) i grodzisk. Przeznaczanie otoczenia kurhanów i grodzisk pod zabudowę letniskowa stanowi istotną ingerencję w krajobraz kulturowy.

Tab. 2. Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu KPK (wraz z otuliną) wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego.

Lp.	Miejscowość, gmina, nr stan. w miejscowości	Rodzaj stanowiska	Nr wpisu do rejestru nr stary / nr nowy	Uwagi
1	2	3	4	5
1.	Miłoszewo gmina Linia, stan.1	Cmentarzysko płaskie z wczesnej epoki żelaza	197/A C – 241 z dn. 17.12.1971	otulina
2.	Pobłocie, gmina Linia	Cmentarzysko płaskie	223/A C – 281 z dn. 05.12.1972	otulina
3.	Strzepcz gmina Linia Stan. 1	Cmentarzysko płaskie z okresu wpływów rzymskich	263/A C- 335 z dn. 16.12.1974	otulina
4.	Strzepcz gmina Linia stan.2	Cmentarzysko płaskie z wczesnej epoki żelaza (?/	264/A C-336 z dn. 17.12.1974 r.	otulina
5.	Strzepcz gmina Linia stan.3	Osada otwarta z okresu wczesnego średniowiecza	265/A C- 337 z dn.17.12.1971	otulina
6.	Lewino gmina Linia stan. 2	Cmentarzysko kurhanowe o okresu wczesnego średniowiecza, urządzenia przemysłowe - piece	58/ A, 59/A C- 80, C-81 z dn. 1.12.1969	Kurhany zrekonstruowane udostępnione do zwiedzania, tablice informacyjne Otulina
7.	Miłoszewo gmina Linia stan. 2	Cmentarzysko płaskie z wczesnej epoki żelaza	198/A C- 242 z dn. 17.12.1971 r.	Teren parku
8.	Niepoczołowice gmina Linia stan. 1	Cmentarzysko płaskie z wczesnej epoki żelaza	210/A C – 270 z dn. 1.12.172 r.	Otulina
9.	Igrzyczna – Linia stan. 1	Cmentarzysko płaskie z wczesnej epoki żelaza	208/A C- 268 z dn. 1.12.1972 r.	Otulina
10.	Mojusz, gmina Sierakowice	Miejsce produkcji - garncarnia	C - 107 85/A z dn. 09.01.1970	Teren parku
11.	Pałubice gmina Sierakowice stan. 3	Osada wielokulturowa	292/A C-368 z dn. 1.10.1976 r.	Teren parku
12.	Pałubice gmina Sierakowice, stan. 1	Cmentarzysko płaskie	293/A C- 369 z dn. 16.10.1976 r.	Teren parku
13.	Załakowo gmina Sierakowice stan. 1	Cmentarzysko płaskie z wczesnej epoki żelaza	147/A C – 185 z dn. 31.03. 1971 r.	Teren parku
14.	Kamieniecki Młyn gmina Sierakowice stan. 1	Cmentarzysko płaskie z wczesnej epoki żelaza	4/A C- 14 z dn. 30.07.1959 r.	Teren parku
15.	Kamienica Szlachecka gmina Stężyca stan. 1	Grodzisko wczesnośredniowieczne	11/A C- 5	Otulina
16.	Zgorzałe - Uniradze	Rozległe cmentarzysko kurhanowe, wielokulturowe	60/A C -82z dn. 1.12.1969 r.	Teren parku, obiekt udostępniony do zwiedzania kilka kurhanów zrekonstruowanych
17.	Stare Czaple gmina	Cmentarzysko kurhanowe	404/A	Teren parku

	Stężyca stan.		C- 488 z dn. 24.04.1985 r.	
18.	Czaple gmina Stężyca (Gołubie) stan.	Grodzisko i osada przygrodowa	13/A C - 6 z dn. 11.11.1947 r.	Teren Parku
19.	Czaple (Czapelski Młyn, (Gołubie) lub Przewóz/Nowe Czaple, gmina Stężyca	Grodzisko wczesno średniowieczne	29/A C-50 z dn. 27.11.1968 r.	Teren parku W wykazie WKZ w Gdańsku jest pod nazwą Nowe Czaple
20.	Łączyno, gmina Stężyca	Cmentarzysko płaskie	161/A C – 216 z dn. 21.11.1971	otulina
21.	Borucino, gmina Stężyca	Cmentarzysko płaskie	232/A C -290 z dn. 06.12.1972	otulina
22.	Klukowa Huta, gmina Stężyca	Cmentarzysko płaskie	406/A C – 490 z dn. 24.04.1985	otulina
23.	Borucino, gmina Stężyca	Cmentarzysko płaskie	410/A C – 494 z dn. 15.05.1985	otulina
24.	Borzestowo gmina Chmielno stan.	Grodzisko wczesnośredniowieczne z podgrodziem	9/A C – 3 z dn. 11.11.1947 r.	Teren parku
25.	Chmielno gmina Chmielno stan	Grodzisko wczesno średniowieczne z podgrodziem	14/A C- 7 z dn. 11.11.1947 r.	Teren parku Obszar grodziska zagospodarowany
26.	Miechucino gmina Chmielno stan.	Osada z wczesnej epoki żelaza i wczesnego średniowiecza	288/A C- 364 z dn. 30.09.1976 r	Teren parku
27.	Miechucino gmina Chmielno	Osada	313/A C – 389 z dn.06.12.1976	Teren parku
28.	Garcz gmina Chmielno stan.	Osada z wczesnego średniowiecza, epoki kamienia i wczesnej epoki żelaz	148/A C- 186 z dn. 31.03.1971 r.	Teren parku
29.	Mirachowo gmina Kartuzy stan.	Cmentarzysko kurhanowe	238/A C – 296 z dn. 6.12.1972	Teren parku
30.	Głusino gmina Kartuzy stan.	Cmentarzysko płaskie z wczesnej epoki żelaza	408/A C-492 z dn. 24.04.1985 r.	Otulina
31.	Głusino gmina Kartuzy stan,	Cmentarzysko płaskie z wczesnej epoki żelaza	368/A C- 446 z dn. 27.04.1982 r.	Otulina
32.	Staniszewo gmina Kartuzy	Cmentarzysko płaskie wczesna epoka żelaza	409/A C – 493 z dn. 15.05.1985 r.	Otulina
33.	Mirachowo gmina Kartuzy stan.	Cmentarzysko kurhanowe	2/A C- 12 z dn. 29.07.1959 r.	Teren parku
34.	Kosy, gmina Kartuzy	Grodzisko średniowieczne	28/A C – 49 z dn. 27.11.1968	Teren parku
35.	Piotrowo gmina Somonino	Grodzisko wczesnośredniowieczne	158/A C-213 z dn. 11.11.1971 r.	Otulina
36.	Piotrowo gmina Somonino	Osada wczesnośredniowieczna	159/A C- 213 z dn. 21.11.1971 r.	Otulina
37.	Rąty, gmina Somonino	Cmentarzysko płaskie	417/A C – 503 z dn. 15.12.1986	Teren parku
38.	Reskowo, gmina Chmielno	Cmentarzysko płaskie	135/A C – 173 z dn. 25.03.1971	Teren parku

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

39.	Chmielonko, gmina Chmielno	Cmentarzysko płaskie	136/A C – 174 dn. z 26.03.1971	Teren parku
40.	Chmielonko, gmina Chmielno	Osada otwarta	137/A C – 175 z dn. 26.03.1971	Teren parku
41.	Chmielonko, gmina Chmielno	Osada otwarta	138/A C – 176 z dn.26.03.1971	Teren parku
42.	Będgarowo, gmina Szemud	Grodzisko średniowieczne	104/A C – 141 z dn. 25.11.1970	otulina

Źródło: opracowanie własne.

4.2.2.*Układy przestrzenne*

Historyczne formy i wartości przestrzenne

Po okresie wędrówek ludów następuje w Europie proces rozwoju osadnictwa. Na terenie dzisiejszego KPK zaczyna się on nasilać około X-XIII wieku. Teren ten był jeszcze gęsto zalesiony a większe skupiska osadnicze występowały na zachód i południe od Jeziora Raduńskiego. Najszybciej osadnictwo wkraczało na tereny o urodzajnych glebach. Na przełomie XII i XIII wieku następuje proces powstawania wielkiej własności: kościelnej, klasztornej i prywatnej.

Do połowy XIII wieku wsie znajdujące się na terenie KPK zakładane były na prawie polskim. Wśród osadnictwa na prawie polskim wydzielić można kilka typów rozplanowania (wg. Kiełczewskiej-Zalewskiej, 1956):

1. wsie placowe o placu trójkątnym: m.in. Chmielno, Mirachowo, Miechucino i Prokowo;
2. wsie o małym placu owalnym: m.in. Patuły;
3. osadnictwo nieregularne dostosowane do ukształtowania terenu: Brodnica, Zawory, Ostrzyce;
4. wsie ulicowe (zwane także „ulicówkami”), m.in. Borucino, Borzestowo, Czaple Nowe.

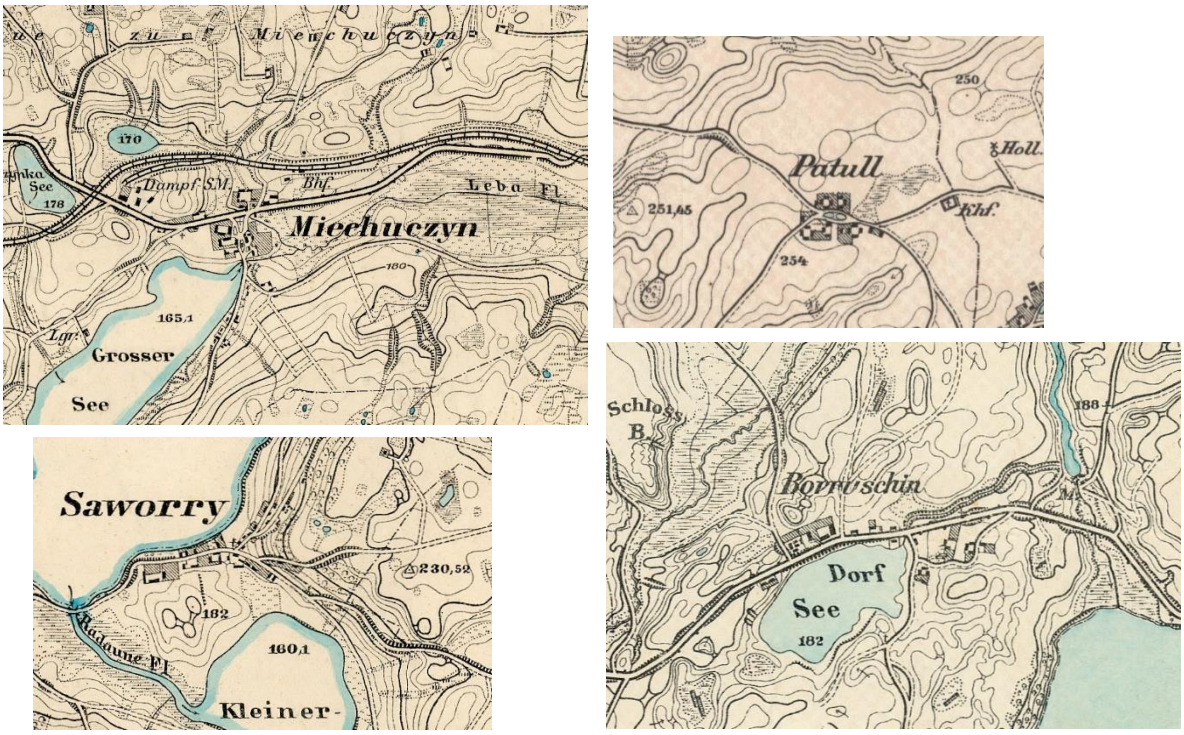

Ryc. 2-5. Miechucino, Patuły, Zawory i Borucino na mapach z k. XIX i pocz. XX w. - Messtischblätter (źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/)

Na przełomie XIII i XIV wieku zdecydowana większość wsi – zarówno istniejących jak i nowych – była zakładana (nowe osadnictwo) bądź relokowana (osadnictwo istniejące), na prawie chełmińskim, co poskutkowało zmianami w strukturze przestrzennej poszczególnych miejscowości. Proces ten w szczególnym nasileniu miał miejsce w czasie panowania Państwa Krzyżackiego (okres XIV-XV w.).

Duży udział nowych lokacji przypadł na dobra klasztorne. Klasztory: pelpliński, żukowski i oliwski otrzymały przywileje zapisane w regulacjach prawa chełmińskiego generalnie dla wszystkich swoich wsi.

Osady zakładane na prawie chełmińskim, szczególnie te zakładane na „surowym korzeniu" czyli całkowicie na nowo na terenie uprzednio będącym lasami bądź nieużytkami, charakteryzują się dużą regularnością geometryczną i są to wsie duże. Formę przestrzenną osady otrzymywały w wyniku racy tak zwanego zasadźcy, osoby upoważnionej do poczynienia pomiarów geodezyjnych w danej przestrzeni i ustaleniu formy miejscowości. Powstawały zatem na obszarze dzisiejszego KPK wsie: owalnicowe, rzędowe, ulicowe. Poszczególny osadnik otrzymywał około 16,7 ha areału do uprawy i odpowiednio do tego – sporą działkę na zabudowę. Całość nadania dzieliła się na: niwę domową – z zabudowaniami, niwę ogrodową – mieszczącą ogrody przydomowe, sady, warzywniki itp. oraz niwę polną – będącą właściwym warsztatem pracy rolnika – pole uprawne, łąki, las.

W okresie średniowiecza powstały zatem zasadnicze zręby systemu osadniczego. W następnych wiekach powstały dalsze wsie: Szymbark (1610), Nowe Czaple (1616), Patuły. Otrzymały one znane z okresów wcześniejszych formy owalnic. W wypadku Szymbarka i Patuł wybór układu przestrzennego wynikać mógł z faktu, że obie te miejscowości lokowano powtórnie w miejscu starszych osad.

W wieku XVII pojawiły się masowo osady „hutnicze". Związane było to niejako „przemysłowym" wykorzystywaniem terenu będącego własnością ziemską – szczególnie kościelną, królewską czy rycerską (prywatną). Na powstawanie wsi hutniczych wpłynął dostatek drewna jako paliwa do pieców hutniczych w lasach oraz występowanie surowców mineralnych potrzebnych szczególnie do wytopu szkła czy wypału żelaza. Do XVII i XVIII wieku osady te nie posiadały nazw własnych, były to małe osady położone przy urządzeniach produkcyjnych. Wokół tych osad tworzyły się następnie mniejsze, lub z czasem, większe wsie, przyjmujące pod koniec XVIII w. nazwy od nazwisk właścicieli, sąsiedniej miejscowości lub produkowanego wyrobu, z drugim członem nazwy "huta". Przykładem mogą być nazwy wsi Borzestowska Huta, Łączyńska Huta czy Mojuszewska Huta. Wsie te powstawały głównie na terenie własności królewskiej. Wspólną cechą rozplanowania tych osad jest nieregularny, bezplanowy kształt z placem pośrodku i dośrodkowym układem dróg.

Jednocześnie na dawnych „pustkowiach" (nieużytkach i obszarach wyludnionych z powodu kolejnych zaraz i wojen), w XVII i XVIII powstaje wiele małych osiedli zmieniających dotychczasową strukturę osadniczą obszaru. Były to małe przysiółki lub zgrupowania osad jednodworczych (z dwóch-trzech pojedynczych zagród). Na terenie KPK występują one szczególnie licznie w okolicach Jeziora Raduńskiego pomiędzy starymi wsiami takimi jak Chmielno i Stężyca.

Specyficzną cechą osadnictwa na terenie KPK ale również na innych sąsiednich obszarach jest istnienie wsi szlacheckich będących rozdrobnioną własnością wielu rodzin. Ten typ osadniczy reprezentowany jest przez następujące miejscowości: Cieszenie, Łączyno, Borucino, Kożyczkowo, Pałubice i Borzestowo.

Osadnictwo związane z własnością szlachecką charakteryzowało się pewną cechą wyróżniającą je na tle osadnictwa włościańskiego. Procesy związane z kumulowaniem własności doprowadziły do powstania, szczególnie w XVIII wieku dużych folwarków na terenie wsi włościańskiej. Przykładami

zachowanych obiektów są dworek w Mirachowie oraz (poza KPK) dworek w Sulęczynie. Z czasem, folwarki szlacheckie powstawały jako odrębne jednostki osadnicze, nie związane z wsią.

Fot. 2 Dwór w Mirachowie (MD 06.2020).

Dalsze zmiany w strukturze osadniczej tego obszaru zachodzą w wieku XIX i początkach XX. Wraz z zanikiem gospodarki trójpolowej zanika potrzeba osadnictwa skupionego. Powstaje w tym okresie bardzo duża liczba rozproszonych kolonii osadniczych i pojedynczych wybudowań. Zjawisko to wprowadziło spore zmiany w strukturze osadnictwa na tym terenie i do dziś kształtuje jego oblicze stanowiąc o jego odrębności.

Procesy osadnicze po II wojnie światowej charakteryzują dwa zjawiska. Pierwszy to rozwój przestrzenny istniejących już dużych wsi, wynikający z przemian demograficznych sprowadzających się do wzrostu liczby mieszkańców tego obszaru. Był to proces widoczny szczególnie od drugiej połowy lat 80-tych. Drugi proces przekształceń przestrzennych to parcelacje związane z osadnictwem letniskowym. Jest to zjawisko obserwowane od lat 70-tych XX w. a najbardziej nasiliło się w latach 80-tych XX w. Osadnictwo to w mniejszym stopniu objęło istniejące osady dogęszczając ich wewnętrzną strukturę lub rozwijając ciągi zabudowy. Znaczące jest natomiast powstanie wielu skupisk domów letniskowych, wręcz osiedli rekreacyjnych, w otwartym krajobrazie, na polach, łąkach i nieużytkach, działkach sprzedawanych przez poprzednich właścicieli-rolników. „Zalew" osiedli rekreacyjnych objął najbardziej wartościowe krajobrazowo obszary, miedzy innymi brzegi większych jezior (Jeziora Raduńskie). Zespoły domków rekreacyjnych najczęściej zakładane były bezplanowo lub na sztywnej, para-miejskiej geometrycznej siatce podziałów geodezyjnych. Nieduże powierzchnie pojedynczych działek sprawia, że ich zabudowa jest nadmiernie zagęszczona a przy tym architektonicznie bardzo niskiej jakości i obcej w formie w stosunku do charakteru wsi kaszubskiej. Procesy osadnicze związane z powstaniem działek i domów rekreacyjnych rozwijały się do niedawna lawinowo i wydają się nie podlegać jakiejkolwiek sensownej kontroli i ograniczeniu.

Współcześnie, w 1-szej dekadzie XXI w., nowym zjawiskiem w zakresie osadnictwa, jest budowanie tak zwanych rezydencji, obiektów mieszkalnych o sporych rozmiarach, na działkach wytyczanych w pobliżu wsi – dawniej rolniczych, jako ich terenu „rozwój przestrzenny". Niekiedy w jednej miejscowości możemy spotkać … 10 karykatur „dworków".

Na terenie Kaszubskiego Parku Krajobrazowego nie ma układów ruralistycznych wpisanych do rejestru zabytków.

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Fot. 3-4. Przykłady zabudowy w Wieżycy (BJS 05.2020).

4.2.3.*Obiekty nieruchome – obiekty budowlane i zieleń komponowana*

Wartości materialne

Na zasób wartości materialnych składa się zabudowa: sakralna, mieszkalna, gospodarcza i użyteczności publicznej.

Poniższa tabela zawiera wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego.

Tab. 3. Wykaz obiektów nieruchomych i zespołów z terenu KPK wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego (stan na 06.10.2020 r.).

Nr rej.	Nr dawn. rej.	Data wpisu	obiekt	adres	nr	miejscowość	gmina
979	834	14.07.1980	zagroda / dom, budynek gospodarczy kapliczka, piec chlebowy, piwnica-ziemianka/	Łączyńska Huta	114	Łączyńska Huta	Chmielno
1162	998	30.04.1987	kościół parafialny pw. Św. Apostołów Piotra i Pawła z cmentarzem	Gryfa Pomorskiego	26	Chmielno	Chmielno
1163	999	30.04.1987	cmentarz	Chmielno		Chmielno	
1487	1109	27.10.1994	zespół stacji kolejowej Miechucino z budynkami zaplecza technicznego; wyposażeniem ruchomym oraz terenem otaczającym : / dworzec, budynek przepompowni, wieża ciśnień, budynek sanitariatów, piwnica- magazyn, 7 rozjazdów, 6 semaforów,4 tarcze i rogatka,4 powtarzacze położenia semafora, nastawnia mechaniczna, silnik spalinowy i pompa zasilająca układ hydrauliczny wieży ciśnień, żuraw wodny	Kolejowa	1	Miechucino	Chmielno

			do napełniania parowozów wodą, wodna pompa ręczna oraz tory: główny; dodatkowe, ładunkowe, łącznikowe /				
1745	1238	22.12.2003	chata wraz z terenem zagrody	Chmielonko	66	Chmielonko	Chmielno
517	355	20.02.1971	kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP	Sianowo		Sianowo	Kartuzy
519	357	20.02.1971	zespół dworski / kaplica p.w. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy -d. kaplica dworska oraz dwór/	Mirachowo		Mirachowo	Kartuzy
519	359	20.02.1971	***	Mirachowo		Mirachowo	Kartuzy
1123	971	1123	zagroda (dom)	Ręboszewo	23	Ręboszewo	Kartuzy
1882		12.01.2012	kościół ewangelicki, obecnie rzymskokatolicki kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela wraz z działką	Mirachowo		Mirachowo	Kartuzy
514	352	20.02.1971	kościół parafialny p. w. Trójcy Św. i Wszystkich Świętych	Goręczyno		Goręczyno	Somonino
254	154	2.12.1961	kościół parafialny p. w. Św. Katarzyny Aleksandryjskiej	Stężyca		Stężyca	Stężyca
1120	965	10.06.1986	kościół ewangelicki	Stężyca		Stężyca	Stężyca
1837		29.10.2008	***	Wygoda Łączyńska (ob. Wygoda)	20	Wygoda Łączyńska (ob. Wygoda)	Stężyca
1837	1837 - zmiana decyzji	3.09.2015	1.zespół kościoła parafialnego rzym.-kat. p.w. Św. Józefa, w skład którego wchodzą następujące obiekty: kościół (1), kaplica przedpogrzebowa (2), atrium (3), mur kościelny (4) z bramą (5), plebania (6), budynek gospodarczy I z garażem (7), budynek gospodarczy II (8), zachowany fragment kamiennego cokołu	Wygoda	19, 20	Wygoda	Stężyca

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

			pierwszej kaplicy katolickiej w Wygodzie (9), starodrzew w granicach wpisu do rejestru zabytków, część działki o nr 246, na której zabytek jest usytuowany, w granicach określonych na załączniku graficznym; 2. otoczenie ww. zabytku obejmujące: plac przykościelny (P), działkę o numerze geodezyjnym 22/3, na którym ww. plac jest usytuowany, drogę do kościoła, prowadzącą wzdłuż muru północnego do bocznego wejścia do kościoła, usytuowaną na części działki nr 246				
1928		21.01.2016	kościół parafialny pw. Św. Teresy od Dzieciątka Jezus na terenie działki nr 90/1w obr. ew. 0015 po obrysie murów	Szymbark		Szymbark	Stężyca
1955		18.01.2018	młyn wodny w Gołubiu wraz z:I. historycznym wyposażeniem tego młyna, integralnie związanym z nim funkcjonalnie i konstrukcyjnie: turbiną wodną typu Francisa, pędnią główną, pędnią pomocniczą, łuszczarką (?) firmy „Kapler A.G. Berlin. 23257”, mlewnikiem walcowym firmy „SECK DRESDEN Nr. 16249”, mlewnikiem walcowym firmy „AMME GIESECKE & KONEGEN Aktiengesellschaft BRAUNSCHWEIG No 16893”, szafą aspiracyjną firmy „Kapler A.G. Berlin”, gniotownikiem, drewnianymi podnośnikami kubełkowymi, wewnętrznym koszem zsypowym, odsiewaczem graniastym, częścią rur spadowych, kamieniem młyńskim; II. stawem młyńskim będącym elementem systemu hydrotechnicznego młyna; III. urządzeniami wodno-melioracyjnymi, związanymi z napędem młyna: jazem pomiędzy stawem młyńskim a kanałem dopływowym, kanałem dopływowym z żelazną kratą zabezpieczającą turbinę, komorą turbiny z elementami silnika, turbinownią, kanałem jałowym; IV. terenem, na którym przedmiotowy zabytek jest usytuowany, obejmującym działki o numerach geodezyjnych: 124/2, 126/2, część działki 124/1, część działki 125	Młyńska	7	Gołubie	Stężyca

*** - aktualnie obiekty wpisane pod jednym nr z powyższą pozycją (jako zespół) – dawniej osobne nr w rejestrze.

Źródło: Rejestr zabytków województwa pomorskiego – dostępny na stronie WUOZ https://www.ochronazabytkow.gda.pl/.

Architektura sakralna na omawianym obszarze reprezentowana jest stosunkowo skromnie. Nie zachowały się żadne przykłady gotyckiej architektury sakralnej, choć kilka parafii powstało w średniowieczu. Najwcześniejsze zachowane budowle sakralne pochodzą z wieku XVIII.

Nie istnieje już, wzmiankowany w roku 1280 kościół w **Chmielnie** uchodzący za jeden z najstarszych na terenie Pomorza Gdańskiego. Został rozebrany i zastąpiony nowym w XIX wieku. Nowy kościół w **Chmielnie** wzniesiony został w latach 1845-1855 roku na miejscu wcześniejszej świątyni. W roku 1861 dobudowano do niego wieżę, kościół poszerzono w roku 1877. Wzniesiono go z czerwonej nietynkowanej cegły. Zbudowany został na rzucie prostokąta z wieżą wtopioną w korpus nawowy. Elewacje kościoła i wieża posiadają zamknięte półkoliście otwory okienne.

Najmniejszą w skali jest kaplica w **Mirachowie** wzniesiona w 1740 roku związana z niezachowanym zespołem budynków dawnego starostwa. Jest to niewielki jednoprzestrzenny budynek o otynkowanych ścianach wzniesionych z cegły, kryty dachem dwuspadowym z wieżyczką na sygnaturkę na kalenicy. Po przeprowadzonym ostatnio remoncie obiekt został w pewnym sensie „unowocześniony", z czym można dyskutować.

Kościół w **Stężycy** wzniesiony został w latach 1701-1706 na miejscu poprzedniego drewnianego. Jest to świątynia jednonawowa (nawa o ściętych narożach) z wieżą na rzucie kwadratu. Elewacje proste wykonane zostały z nietynkowanej cegły.

Z roku 1816 pochodzi kościół w **Sianowie**, jest on jednonawowy, zbudowany w typowej dla tego terenu konstrukcji szkieletowej, wypełnionej cegłą, o tynkowanych polach pomiędzy belkami konstrukcji, z odeskowaną wieżą.

Fot. 5. Kaplica w Mirachowie (MD 06.2020).

Fot. 6. Kościół W Sianowie (MD 06.2020).

Dwie pierwsze świątynie wzniesione zostały z cegły, co nie było na tych terenach zjawiskiem częstym ze względu na niezamożność tutejszych mieszkańców, w odróżnieniu od innych regionów Pomorza (Żuław czy Kociewia Polnego). Konstrukcja szkieletowa jako tańsza, była stosowana najczęściej.

W roku 1913 rozpoczęto budowę kościoła parafialnego w **Wygodzie**. Budowla ta powstała według planów architekta Fritz'a Kunst'a z Kolonii. Kościół wzniesiono wraz z plebanią i budynkami towarzyszącymi dla nowo powstałej parafii. Jest to budowla neobarokowa z wieżą dostawioną do prezbiterium, jednonawowa z transeptem. Stanowi przykład nurtu w budownictwie kościelnym tego czasu odwołującym się do tradycji barokowych. Był on najczęściej stosowany do kościołów katolickich w odróżnieniu od powszechnie panujących tendencji gotyckich czy romańskich w architekturze świątyń protestanckich.

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Fot. 7. Kościół w Wygodzie Łączyńskiej (MD 06.2020).

Ostatnim przykładem obiektu sakralnego zbudowanego przed II wojną światową jest katolicki kościół parafialny w **Brodnicy Górnej** wzniesiony w 1933 roku według projektów architekta Stefana Cybichowskiego. Kościół murowany, z nietynkowanej czerwonej cegły. Wzniesiony z prostych geometrycznych brył zestawionych asymetrycznie, całość uzupełnia wieża z charakterystycznym prześwitem.

Fot. 8. Kościół w Brodnicy Górnej (BJS 02.2020).

W końcu lat 40-tych XX wieku wzniesiono nową murowaną świątynię w **Strzepczu**.

Sieć kościołów protestanckich powstała i była rozbudowywana w 2 połowie XIX wieku. Powstały wtedy świątynie w **Stężycy** (1890-1907), **Szymbarku**, **Mirachowie** (1860.

Świątynia w **Stężycy** to niewielka budowla jednonawowa bez wydzielonego prezbiterium z wieżą w elewacji zachodniej. Elewacje wykonano w cegle licowej z ostrołukowymi otworami okiennymi.

Kościół w **Szymbarku** wzniesiono z czerwonej nietynkowanej cegły. Jest on świątynią jednonawową z transeptem i półkoliście zamkniętym prezbiterium, z wieżą od zachodu. Wewnątrz znajdują się galerie i otwarta więźba dachowa. Dwukondygnacyjne elewacje rozczłonkowane są lizenami i zwieńczone ceglanym fryzem kostkowym. W pierwszej kondygnacji okna zamknięte odcinkowo w drugiej półkoliście.

Podobny zestaw form wykorzystano w kościele w **Mirachowie**. Tu kościół wzniesiono z czerwonej nietynkowanej cegły. Świątynia zbudowana została na planie prostokąta z wieżą na osi korpusu nawowego. Otwory okienne korpusu i wieży są zamknięte łukami półkolistymi.

Wszystkie te świątynie wzniesiono w formach wykorzystujących rozwiązania charakterystyczne dla architektury średniowiecznej, są zatem bardzo interesującym zbiorem sakralnej architektury neogotyckiej, tak popularnej na Pomorzu w 2-giej. poł. XIX w.

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Fot. 9. Kościół w Mirachowie (MD 06.2020).

Fot. 10. Kościół w Szymbarku (AN 06.2020).

Inne kościoły protestanckie dla ludności ewangelickiej zamieszkującej omawiany obszar dzisiejszego KPK, wzniesiono tuż za granicami KPK w **Sierakowicach** i **Kartuzach**. Uzupełnienie sieci kościołów protestanckich spowodowało występowanie w kilku większych miejscowościach obok siebie świątyń katolickich i protestanckich, będąc widocznym śladem dwuwyznaniowości zamieszkującej te tereny ludności. Wyznanie mojżeszowe (reprezentowane bardzo nielicznie) nie pozostawiło po sobie śladów architektury sakralnej.

Uzupełnieniem architektury sakralnej są powszechnie występujące kapliczki i krzyże przydrożne. Znaczna ich część została zniszczona w okresie ostatniej wojny w wyniku planowej akcji administracji niemieckiej. Część z nich odbudowano, często przywracając dawną formę. Na szczególną uwagę zasługują tu kapliczki w **Smętowie, Borucinie, Chmielnie i Szymbarku**.

Fot. 11. Kapliczka Łączyński Młyn (MD 06.2020).

Fot. 12. Kapliczka w Borzestowskiej Hucie (MD 06.2020).

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Fot. 13. Kapliczka Kolano (MD 06.2020).

Fot. 14. Kapliczka i krzyż w Reskowie (MD 06.2020).

Specyfiką omawianego obszaru, było występowanie licznych lecz niewielkich folwarków, w przeważającej liczbie zlokalizowanych w obrębie wsi włościańskiej. Przetrwały one w reliktach układów przestrzennych, natomiast obiekty mieszkalne noszące cechy małych dworków, w znacznej części nie zachowały się.

Jedyne większe założenie dworskie zachowało się w **Mirachowie**, zlokalizowane na miejscu dawnego starostwa i z tego względu prezentujące większą skalę niż pozostałe zespoły folwarczne Kaszub.

Fot. 15. Dwór w Mirachowie (MD 06.2020).

Inny przykład założenia zachował się w **Łączyńskiej Hucie**. Obecnie, na miejscu dawnego dworku stoi nowy dom jednorodzinny, natomiast wyraźnym śladem po założeniu są zachowane stare drzewa.

Relikty folwarku zwanego „Emilienhof" znajdują się w miejscowości **Mestwin** a także w **Miłoszewie,** gdzie zachował się stojący już samotnie, bez innych obiektów gospodarczych, dwór właściciela folwarku.

Na omawianym terenie w przeszłości zlokalizowane były liczne zakłady produkcyjne: huty żelaza, huty szkła, młyny wodne a wcześniej także wiatraki przemiałowe.

Ślady produkcji hutniczej czytelne są obecnie w nazewnictwie miejscowości oraz w reliktach, które wymagają badań archeologicznych. Natomiast zachowało się wiele założeń młyńskich, niejednokrotnie o tradycji średniowiecznej (drewniane wiatraki przemiałowe nie zachowały się gdyż były likwidowane przez administrację pruską jako konkurencja dla młynów wodnych zakładanych przez państwom. in. w miejscowościach Młyn Dolny i Młyn Górny, Kamienicki Młyn, Czapielski Młyn, Łączyński Młyn – a także z uwagi na nietrwałość materiału – pożary).

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Najwartościowszym pośród tych obiektów przemysłowych jest niewątpliwie młyn w **Dolnym Młynie**, którego budynek powstał w 1 poł. XIX wieku i mimo częściowej destrukcji zachowany jest w swoim pierwotnym kształcie. Jest to konstrukcja szkieletowa wypełniona pacą, odeskowana, ościeża drzwi i opaski okien są profilowane. Z innych założeń młyńskich na uwagę zasługują młyny w **Chmielonku** i **Stryszej Budzie**.

Fot. 16. Młyn w Stryszej Budzie (BJS 07.2021).

Fot. 17. Młyn w Gołubiu (BJS 07.2021).

Zabudowę historyczną uzupełniają jeszcze budowle związane z liniami kolejowymi - dworce, budynki mieszkalne pracowników kolejowych, wieże ciśnień. Na terenie parku na szczególną uwagę zasługują zespoły dworcowe w **Kamienicy Królewskiej i Miechucinie**.

Fot. 18. Budynek dworca w Kamienicy Królewskiej

Fot. 19. Budynek dworca w Miechucinie (MD 06.2020).

Jak wynika z powyższego omówienia przykłady architektury sakralnej czy dworskiej są niezbyt liczne.

Najbardziej widocznym elementem kultury materialnej jest zatem budownictwo wiejskie czyli zarówno budynki mieszkalne, jak i gospodarcze stanowiące wspólnie, jako zespoły zabudowy wiejskiej o charakterystycznym obliczu materialnym i artystycznym regionu Kaszub i jednocześnie będące jego wysoką wartością.

Relikty tradycyjnej architektury drewnianej znajdują współcześnie w zaniku. Spowodowane jest to degradacją substancji materialnej – drewna. Lata zaniedbań właścicieli traktujący te obiekty jako niefunkcjonalne, bez możliwości (co jest dyskusyjne) ich modernizacji technologicznej, stare a więc w tradycji ludycznej „brzydkie", spowodowały ten nieodwracalnie zły stan. Jej prawie całkowite zniknięcie z terenu jest sprawą przesądzoną i nie zmieni tego kilka przykładów starych domów wykorzystanych – z sukcesem – na funkcje letniskowe. Nie istnieje już typ chałupy podcieniowej. chałupy o konstrukcji zrębowej i sumikowo-łątkowej (zachowana 1/2 domu w Piotrowie gm. Nowa Karczma). Współcześnie, na terenie KPK można odnaleźć już jedynie relikty tej zabudowy.

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Zachowane obiekty to przeważnie budynki na rzucie prostokąta z wysokimi dachami dwuspadowymi krytymi strzechą lub już innymi materiałami (np. blacha). Ściany o konstrukcji szkieletowej wypełnione są gliną a rzadziej cegłą. Część budynków posiada odeskowane ściany. Obiekty wzniesione w konstrukcji szkieletowej wypełnionej gliną lub pacą reprezentują tradycyjne budownictwo kaszubskie. Dawne budynki wzniesione w konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą lub całkowicie wzniesione z cegły licowej, to budownictwo powstałe pod wpływem rozporządzeń państwa pruskiego dotyczących ochrony przeciwpożarowej, niemniej dzisiaj są kojarzone z historyczna zabudową Kaszub.

Fot. 20. Tradycyjna, kaszubska chata w Pierszczewku (MD 06.2020).

Fot. 21. Chata kaszubska nad Jeziorem Nierzostowo (MD 06.2020).

Osobną grupę stanowią budynki na rzucie prostokąta o podwyższonej ściance kolankowej często z wystawką zwaną erklem. Występują one na tym terenie budowane z różnych materiałów. Cześć z nich wzniesiona jest w konstrukcji szkieletowej, wypełnionej gliną lub cegłą, często budynki te są odeskowane. Inne wzniesiono z cegły pozostawiając ich elewacje nietynkowane, czasem tylko górna część budynku wniesiono w konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą. Występują też budynki tego typu o elewacjach tynkowanych z detalem architektonicznym, wykonanym w tynku. Dachy półpłaskie kryte są papą.

Fot. 22. Dom mieszkalny w miejscowości Reskowo (MD 06.2020).

Innym typem budynku mieszkalnego występującym na tym terenie, jest parterowy budynek na planie prostokąta, kryty wysokim dachem dwuspadowym o pokryciu słomianym lub ceramicznym wzniesiony z czerwonej nietynkowanej cegły. Kontynuuje on w pewien sposób tradycyjny typ chałupy wiejskiej, często też powstał na skutek obmurowania konstrukcji drewnianej. Zbliżony do nich, choć późniejszy, jest typ budynku wzniesionego z czerwonej nietynkowanej cegły kryty dachem naczółkowym o pokryciu ceramicznym z wystawką na osi.

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Fot. 23. Dom mieszkalny w miejscowości Szopa (MD 06.2020

Fot. 24. Dom mieszkalny w Borzestowie (MD 06.2020).

Inny typ budownictwa wiejskiego tworzą budynki o cechach architektury miejskiej: jedno lub dwupiętrowe wzniesione z czerwonej nie tynkowanej cegły z dekoracyjnymi fryzami ceglanymi lub tynkowane z dekoracyjnym detalem wykonanym w tynku. Najczęściej powstawały one w dużych wsiach gdzie pełniły funkcje mieszkalne połączone z handlowymi. Były też wyrazem miejskich aspiracji najbogatszych mieszkańców. Przykłady tego budownictwa występują w **Mirachowie i Chmielnie**. Zbliżone do nich są obiekty pełniące funkcję karczmy, czasami posiadające wydzieloną dużą salę.

Fot. 25. Dom mieszkalny o cechach architektury miejskiej w Chmielnie (MD 06.2020).

Fot. 26. Dom mieszkalno-usługowy o cechach architektury miejskiej w Borzestowie (MD 06.2020).

Osobną grupę budynków stanowią szkoły wznoszone przez rząd pruski według standardowych projektów. Są to budynki wysoko posadowione na kamiennych fundamentach, wzniesione z czerwonej cegły licowej, kryte dachami ceramicznymi. Zawsze obok nich wznoszone były budynki gospodarcze najczęściej w konstrukcji szkieletowej wypełnianej cegłą. Budynki szkolne posiadają często skromną dekorację w postaci fragmentów zaprojektowanych w konstrukcji szkieletowej lub

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

ozdobnego detalu architektonicznego. Najciekawsze znajdują się w: **Mirachowie, Smętowie, Pierszczewie, Gołubiu i Szymbarku**.

Fot. 27. Budynek OREW w Pierszczewie (MD 06.2020).

Także według typowych projektów rządu pruskiego powstawały leśniczówki i gajówki. Wznoszono je na rzucie prostokąta, o ścianach z czerwonej cegły licówki, wysokie dachy kryto dachówką. W budynkach gospodarczych stosowano konstrukcję szkieletową wypełnioną cegłą lub konstrukcje drewniane. Jednym z typowych przykładów zespołu budynków leśnictwa jest doskonale utrzymana leśniczówka w **Uniradzach**.

Fot. 28. Budynek mieszkalny leśniczówki Uniradze (MD 06.2020).

Fot. 29. Budynki gospodarcze w zagrodzie leśniczówki Lubygość (BJS 12.2020).

Charakterystyczne dla omawianego obszaru były i są nadal ogrodzenia zagród wiejskich. Wykonane są one w formie drewnianych płotów o sztachetach mniej lub bardziej starannie obrobionych oraz w formie niskich ogrodzeń kamiennych. O stosowaniu określonego typu ogrodzenia decydowała zazwyczaj dostępność materiału.

Ważną rolę w rozplanowaniu zagrody odgrywały drzewa, którymi obsadzano siedliska. Najczęściej drzewa traktowano jako … piorunochrony oraz jako „strażników" domostwa. Jako piorunochrony sadzono jesiony ściągające wyładowania atmosferyczne i tym samym chroniące zabudowania zagrody, głównie stodół. „Strażnikami" domostw były przeważnie lipy lub dęby. Bardzo charakterystyczną formą zieleni wysokiej były szpalery świerkowe sadzone przede wszystkim wzdłuż zachodnich granic siedlisk jednodworczych, samotniczych. Drzewa te zabezpieczały działkę przed niekorzystnymi, silnymi i zimnymi wiatrami. Takie szpalery zieleni iglastej są bardzo charakterystycznym „znakiem krajobrazowym" w pejzażu kaszubskim. Nieodzownym elementem zagrody były także sady. Generalnie zieleń wysoka rosnąca w obrębie siedlisk wiejskich stanowiła i wciąż jeszcze stanowi jeden z bardziej widocznych elementów kaszubskiego krajobrazu wsi.

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Fot. 30. Charakterystyczny akcent „zielony" w krajobrazie (BJS 05.2020).

Tradycyjne formy i materiały stosowano na tym terenie jeszcze po zakończeniu II wojny światowej. Początkowo nowo wznoszone budynki mieszkalne swoją skalą i formą (rzut prostokątny, parter, kryte dachem dwuspadowym o pokryciu ceramicznym) kontynuowały tradycję. Powstawały masowo jeszcze w latach 50-tych. Natomiast w latach 60-tych XX wieku zaczęto budować tak zwane kostki.
W latach 90-tych XX w. masowo okładano białym sidingiem elewacje dawnych domów wznoszone z cegły licowej. Współcześnie zaniechano tego rozwiązania z powodu masowego występowania niekorzystnych zmian w strukturze budowlanej takich obiektów (wilgoć i grzyb). Współcześnie wznoszona zabudowa na wsi kaszubskiej a w tym na terenie KPK, charakteryzuje się stosowaniem lepszych materiałów i nieśmiałymi próbami stosowania materiałów tradycyjnych, jednakże forma tej architektury jest jak na razie zdecydowanie nie pasująca do krajobrazu kulturowego i tradycji budowlanej wsi kaszubskiej.

Fot. 31. Zabudowa odbiegająca od tradycyjnej zabudowy kaszubskiej – wieś Zgorzałe (MD 06.2020).

Fot. 32. "Kostka" obok chaty kaszubskiej w Nowych Czaplach (MD 06.2020).

Podsumowanie

Podsumowując powyższe podrozdziały (4.2.2, 4.2.3), opisane w nich obiekty, najbardziej wartościowe w poszczególnych gminach terenu KPK zostały ujęte w Gminnych Ewidencjach Zabytków, w których gromadzi się zgodnie z art.5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Poniżej przedstawiono wyciąg z GEZ poszczególnych gmin, obiektów z terenu KPK.

Tab. 4. Wykaz obiektów z terenu KPK ujętych w GEZ gminy Chmielno.

Lp.	miejscowość	obiekt	ulica	nr
1	Borczaki	dom mieszkalny		55
2	Borzestowo	dom mieszkalny		183
3	Borzestowo	dom mieszkalny		190
4	Borzestowo	dom mieszkalny		192
5	Borzestowo	kapliczka		obok 193
6	Chmielno	urząd gminy	Bukowskiego	2
7	Chmielno	cmentarz parafialny	Gryfa Pomorskiego	
8	Chmielno	cmentarz przykościelny	Gryfa Pomorskiego	41
9	Chmielno	dom mieszkalny	Gryfa Pomorskiego	33
10	Chmielno	dom mieszkalny	Gryfa Pomorskiego	37
11	Chmielno	dom mieszkalny	Gryfa Pomorskiego	39
12	Chmielno	dom mieszkalny	Gryfa Pomorskiego	59
13	Chmielno	dom mieszkalny	Gryfa Pomorskiego	65
14	Chmielno	dom mieszkalny	Gryfa Pomorskiego	67
15	Chmielno	kapliczka	Gryfa Pomorskiego	
16	Chmielno	kościół	Gryfa Pomorskiego	41
17	Chmielno	dom mieszkalny	Świętopełka	2
18	Chmielno	dom mieszkalny	Świętopełka	8
19	Chmielno	dom mieszkalny	Świętopełka	10
20	Chmielno	dom mieszkalny	Świętopełka	14
21	Chmielno	dom mieszkalny	układ ruralistyczny	
22	Chmielonko	młyn		1
23	Chmielonko	chata		66
24	Cieszenie	dom mieszkalny		13
25	Cieszenie	dom mieszkalny		14
26	Cieszenie	budynek gospodarczy		14
27	Cieszenie	dom mieszkalny		16
28	Cieszenie	dom mieszkalny		59
29	Cieszenie	kapliczka		
30	Garcz	dawny dworzec	Kartuska	2

31	Garcz	budynek gospodarczy	Kartuska	2
32	Garcz	dom mieszkalny	Kartuska	6
33	Garcz	budynek gospodarczy	Kartuska	6
34	Garcz	dom mieszkalny	Kartuska	8
35	Kożyczkowo	dom mieszkalny		48
36	Kożyczkowo	dom mieszkalny		73
37	Kożyczkowo	dom mieszkalny		79
38	Kożyczkowo	dom mieszkalny		81
39	Lampa	chata		77
40	Łączyńska Huta	relikt parku dworskiego		56
41	Łączyńska Huta	chata / dom letniskowy		115
42	Łączyńska Huta	budynek gospodarczy		115
43	Łączyńska Huta	kapliczka		115
44	Łączyńska Huta	piwniczka		115
45	Łączyńska Huta	piec chlebowy		115
46	Miechucino	dom mieszkalny	Jeziorna	7
47	Miechucino	dom mieszkalny	Kartuska	38
48	Miechucino	dom mieszkalny	Kartuska	44
49	Miechucino	dom mieszkalny	Kartuska	48
50	Miechucino	dom mieszkalny	Kartuska	191
51	Miechucino	dom mieszkalny	Wejherowska	4
52	Miechucino	budynek gospodarczy	Wejherowska	4
53	Miechucino	dom mieszkalny	Wejherowska	6
54	Miechucino	budynek gospodarczy	Wejherowska	6
55	Miechucino	dawny dworzec		
56	Miechucino	budynek gospodarczy		
57	Miechucino	wieża ciśnień		
58	Miechucino	układ ruralistyczny		
59	Młyn Dolny	dom mieszkalny		37
60	Młyn Dolny	pozostałości młyna		37
61	Młyn Dolny	kapliczka		
62	Reskowo	dom mieszkalny		29
63	Reskowo	dom mieszkalny		35
64	Reskowo	budynek gospodarczy		35
65	Reskowo	dom mieszkalny		38

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

66	Reskowo	dom mieszkalny		40
67	Reskowo	dom mieszkalny		56
68	Reskowo	dom mieszkalny		57
69	Reskowo	dom mieszkalny		61
70	Reskowo	dom mieszkalny		62
71	Reskowo	szkoła		68
72	Reskowo	budynek gospodarczy		68
73	Reskowo	dom mieszkalny		71
74	Reskowo	kapliczka		
75	Reskowo	układ ruralistyczny		
76	Zawory	dom mieszkalny		82

Źródło: opr. własne na podstawie GEZ gm. Chmielno.

Tab. 5. Wykaz obiektów z terenu KPK ujętych w GEZ gminy Kartuzy.

Lp.	Miejscowość	ulica	Nr	Obiekt
1	Bącz			kapliczka wraz ze starodrzewem
2	Bącz		1	szkoła
3	Bącz		1	budynek gospodarczy przy szkole
4	Bącz		7	budynek mieszkalny
5	Bącz		23	budynek gospodarczy
6	Bącz		23	budynek gospodarczy
7	Bącz		23	budynek mieszkalny
8	Bącz		22	budynek mieszkalny
9	Bącz		22	budynek gospodarczy
10	Bącz		26	budynek mieszkalny
11	Bącz		19	zagroda - budynek mieszkalny i gospodarczy
12	Brodnica Górna	przy skrzyżow. na Grzebieniec		kapliczka przydrożna
13	Brodnica Górna	Ostrzycka		kościół parafialny pw. Najśw. Serca Pana Jezusa
14	Brodnica Górna	Ostrzycka	przy nr 2 i 4	figura Piety przy kościele
15	Brodnica Górna	Chmieleńska	7	budynek mieszkalny
16	Brodnica Górna	Szkolna	2	szkoła
17	Brodnica Górna Grzebieniec		192 b	leśniczówka
18	Brodnica Górna Grzebieniec		192 b	budynek gospodarczy leśniczówki

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

19	Brodnica Górna	Kartuska	7	dom
20	Brodnica Górna	Ostrzycka		cmentarz przy kościele wraz ze starodrzewem
21	Kosy - Bylowo-Leśniczówka	Ks. Ormińskiego	6	leśniczówka
22	Kosy - Bylowo-Leśniczówka	Ks. Ormińskiego	6	budynek gospodarczy leśniczówki
23	Kosy - Bylowo-Leśniczówka	Ks. Ormińskiego	6	starodrzew w zespole leśniczówki
24	Kosy-Bilowo			leśniczówka
25	Kosy-Bilowo			budynek gospodarczy leśniczówki
26	Kosy		16	budynek mieszkalny
27	Leszno	Słoneczna	24	zagroda
28	Łapalice	Szkolna		aleja
29	Łapalice	Szkolna	3	szkoła
30	Mezowo	Kiełpińska -Boczna		krzyż na terenie d. cmentarza przykościelnego
31	Mirachowo	Wejherowska		kaplica pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy
32	Mirachowo	Wejherowska	1, 1a	dwór
33	Mirachowo	Wejherowska	1	park dworski
34	Mirachowo	Kartuska	12	kościół ewangelicki, ob. kat. paraf. pw. św. Jana
35	Mirachowo	Kartuska	12	cmentarz przykościelny ewangelicki, później katolicki
36	Mirachowo	Kartuska	5	pastorówka - ob. plebania
37	Mirachowo	Kartuska	3	rządcówka - w d. zespole folwarcznym
38	Mirachowo	Jeziorna	2	budynek mieszkalny
39	Mirachowo	Kartuska	1	budynek gospodarczy - w d. zespole folwarcznym
40	Mirachowo	Kartuska	5	budynek gospodarczy przy plebanii
41	Mirachowo	Pocztowa	8	szkoła
42	Mirachowo	Stare Nadleśnictwo	1, 1a	nadleśnictwo
43	Mirachowo	Do Leśniczówki		cmentarz ewangelicki wraz ze starodrzewem
44	Mirachowo	Szkolna	7-8, ob.11	dom - w d. zespole folwarcznym
45	Mirachowo	Pocztowa	4	dom - w d. zespole folwarcznym
46	Mirachowo	Pocztowa	7	budynek mieszkalny
47	Mirachowo	Pocztowa	6 a	dom - w d. zespole folwarcznym
48	Mirachowo	Szkolna	10	stodoła

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

49	Mirachowo	Stare Nadleśnictwo		budynek gospodarczy nadleśnictwa
50	Mirachowo	Stare Nadleśnictwo		budynek gospodarczy nadleśnictwa
51	Mirachowo			układ przestrzenny zespołu dworsko folwarcznego
52	Nowa Huta		15	szkoła
53	Nowa Huta		15	budynek gospodarczy przy szkole
54	Nowa Huta		1	budynek mieszkalny
55	Nowa Huta		1	budynek gospodarczy
56	Nowa Huta		12	budynek gospodarczy
57	Nowa Huta		22	budynek mieszkalny
58	Sianowo			kościół parafialny pw. Narodzenia NMP
59	Sianowo			cmentarz przykościelny
60	Sianowo		19	budynek mieszkalny
61	Sianowo		15	budynek gospodarczy
62	Sianowo	Leśne		budynek gospodarczy przy leśniczówce
63	Sianowo	Leśne		leśniczówka
64	Sianowo	obok cmentarza		kapliczka przydrożna
65	Sianowo		16	plebania obok kościoła
66	Sianowo			ogrodzenie kościoła pw. NMP
67	Sianowo		16	budynek gospodarczy przy plebanii
68	Sianowo		21-22	budynek mieszkalny
69	Sianowo		18, d. 12	organistówka
70	Sianowo			cmentarz
71	Sianowo	Cieszonko	50	zespół młyna wraz z układem wodnym
72	Sianowo	Cieszonko	51	budynek gospodarczy
73	Smętowo Chmieleńskie	Spacerowa	przy nr 12	kapliczka
74	Smętowo Chmieleńskie	Polna	12	szkoła
75	Smętowo Chmieleńskie	Polna	12	budynek gospodarczy przy szkole
76	Staniszewo		33	budynek mieszkalny
77	Staniszewo		42	szkoła
78	Staniszewo		100	budynek mieszkalny
79	Staniszewo		69	budynek mieszkalny
80	Staniszewo			kapliczka
81	Staniszewo			układ ruralistyczny
82	Strysza Buda		17	zespół młyna

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

83	Strysza Buda		17	budynek mieszkalny przy młynie

Źródło: opr. własne na podstawie GEZ gm. Kartuzy.

Tab. 6. Wykaz obiektów z terenu KPK ujętych w GEZ gminy Linia.

Lp.	Miejscowość	Ulica	Nr	Obiekt
1	Lewino		1	siedlisko, budynek mieszkalny
2	Lewino		1	siedlisko, budynki gospodarcze
3	Lewino		1	kapliczka
4	Lewino		2	budynek gospodarczy
5	Lewino		4	budynek mieszkalny
6	Lewino		6	budynek mieszkalny
7	Lewino		9	szkoła, ob. mieszkalny
8	Lewino		9	budynek gospodarczy przy szkole
9	Lewino		10-11	dwojak
10	Lewino		19	siedlisko, budynek mieszkalny
11	Lewino		19	siedlisko, budynek gospodarczy
12	Lewinko	Jeziorna	7	budynek mieszkalny
13	Lewinko	Leśna	4	budynek mieszkalny
14	Tłuczewo		5	młyn
15	Tłuczewo		4	dom młynarza
16	Tłuczewo		5	przepust młyński
17	Tłuczewo		11	szkoła, ob. budynek mieszkalny
18	Tłuczewo		11	budynek gospodarczy
19	Tłuczewo		12	budynek mieszkalny
20	Tłuczewo		12	stodoła

Źródło: opr. własne na podstawie GEZ gm. Linia.

Tab. 7. Wykaz obiektów z terenu KPK ujętych w GEZ gminy Nowa Karczma.

lp.	Miejscowość	Obiekt
1.	Grabowska Huta	Budynek Szkoły
2.	Grabowska Huta	Budynek gospodarczy szkoły
3.	Grabowska Huta	Dom mieszkalny 2
4.	Grabowska Huta	Dom mieszkalny 31

5.	Grabowska Huta	Dom mieszkalny 38
6.	Grabowska Huta	Cmentarz poewangelicki

Źródło: opr. własne na podstawie GEZ gm. Nowa Karczma.

Tab. 8. Wykaz obiektów z terenu KPK ujętych w GEZ gminy Sierakowice.

Lp.	Obiekt	Miejscowość	Ulica	Nr:
1	d. budynek stacyjny	Kamienica Królewska	Dworcowa	2
2	dom mieszkalny	Kamienica Królewska	Dworcowa	3
3	budynek d. dworca kolejowego	Kamienica Królewska	Dworcowa	4
4	budynek gospodarczy	Kamienica Królewska	Dworcowa	4
5	dom mieszkalny i budynek gospodarczy	Kamienica Królewska	Klonowa	4
6	stodoła	Kamienica Królewska	Klonowa	4
7	dom mieszkalny	Kamienica Królewska	Klonowa	1/3
8	budynek mieszkalny	Kamienica Królewska	Królewska	19
9	dom	Kamienica Królewska	Królewska	21
10	dom mieszkalny	Kamienica Królewska	Królewska	23
11	kapliczka - figura Matki Boskiej	Kamienica Królewska	Królewska	róg Szkolnej
12	układ ruralistyczny	Kamienica Królewska		
13	dom mieszkalny	Mojusz		13
14	dom	Mojusz		17
15	dom mieszkalny	Mojusz		(obok domu nr 26A)
16	leśniczówka Wygoda	Mojusz		
17	dom mieszkalny	Mojuszowska Huta		9
18	budynek gospodarczy	Mojuszowska Huta		9
19	kapliczka	Mojuszowska Huta		
20	most drogowy na drodze Sierakowice -Lębork	Pałubice	droga Lębork Sierakowice	
21	dom	Pałubice		3
22	kapliczka przydrożna	Pałubice		
23	cmentarz ewangelicki	Skrzeszewo		
24	dom mieszkalny	Stara Maszyna		160 (d.4)
25	dom mieszkalny - d. szkoła	Szopa		9
26	budynek gospodarczy d. szkoły	Szopa		9
27	dom mieszkalny	Szopa		26
28	kapliczka	Tuchlino	droga na Tuchlinek	
29	dom	Tuchlino		16
30	budynek gospodarczy	Tuchlino		16
31	dwór	Tuchlino		22
32	kapliczka - fig. Matki Boskiej	Tuchlino		
33	młyn	Załakowo		

Źródło: opr. własne na podstawie GEZ gm. Sierakowice.

Tab. 9. Wykaz obiektów z terenu KPK ujętych w GEZ gminy Somonino.

Lp.	Miejscowość	Ulica	Nr	Obiekt
1.	Ostrzyce	Droga Kaszubska	9	budynek mieszkalny, d. szkoła
2.	Ostrzyce	Droga Kaszubska	17	budynek mieszkalny
3.	Ostrzyce	Droga Kaszubska	17	budynek gospodarczy
4.	Ostrzyce	Droga Kaszubska	23a	budynek mieszkalny
5.	Ostrzyce	Droga Kaszubska	25b	budynek mieszkalny
6.	Ostrzyce	Piaskowa	1	budynek gospodarczy
7.	Piotrowo		1	budynek mieszkalny, d. szkoła
8.	Piotrowo		1	budynek gospodarczy
9.	Piotrowo		2	budynek mieszkalny
10.	Piotrowo		4	budynek mieszkalny
11.	Piotrowo		5	budynek mieszkalny
12.	Piotrowo		12	budynek gospodarczy
13.	Piotrowo			cmentarz d. ewangelicki
14.	Rąty		4	budynek mieszkalny
15.	Rąty		5	budynek mieszkalny
16.	Rąty		6	kuźnia
17.	Rąty		36	budynek mieszkalny
18.	Rąty			cmentarz d. ewangelicki

Źródło: opr. własne na podstawie GEZ gm. Somonino.

Tab. 10. Wykaz obiektów z terenu KPK ujętych w GEZ gminy Stężyca.

LP	MIEJSCOWOŚĆ	ULICA	NR	OBIEKT
1.	Borucino			Kapliczka
2.	Borucino		12	Budynek mieszkalny
3.	Borucino		33	Budynek mieszkalny
4.	Czapielski Młyn	Skrzyżowanie za wsią		Cmentarz ewangelicki
5.	Gołubie			Układ ruralistyczny
6.	Gołubie	Skrzyżowanie ul. Sambora II i św. Antoniego		Kapliczka
7.	Gołubie	Dworcowa	1	Budynek dworca kolejowego
8.	Gołubie	Dworcowa	2	Kolejowy budynek mieszkalny z gołębnikiem
9.	Gołubie	Młyńska	7	Młyn ze śluzą
10.	Gołubie	Sambora II	3	Budynek gospodarczy
11.	Gołubie	Sambora II	14	Budynek mieszkalny
12.	Gołubie	Sambora II	17	d. szkoła
13.	Gołubie	Sambora II	22 d. 26	Budynek mieszkalny

14.	Gołubie	Św. Antoniego	1	Budynek mieszkalny
15.	Łączyno			kapliczka
16.	Łączyno		4	Szkoła ob. mieszkalny
17.	Łączyno		36	Budynek mieszkalny
18.	Nowa Sikorska Huta			Cmentarz poewangelicki
19.	Nowa Wieś			Układ ruralistyczny
20.	Nowa Wieś		6 d. 9	Budynek mieszkalny
21.	Nowa Wieś		8	Budynek mieszkalny
22.	Nowa Wieś		25	Budynek mieszkalny
23.	Pierszczewo		44	Szkoła ob. siedziba fundacji
24.	Pierszczewo		41 d. 16	Budynek mieszkalny
25.	Pierszczewo			Kapliczka
26.	Potuły			Układ ruralistyczny
27.	Potuły			Cmentarz poewangelicki
28.	Potuły	Jeziorna	1	Budynek mieszkalny
29.	Potuły	Jeziorna	19	Budynek mieszkalny
30.	Potuły	Jeziorna	24	Budynek mieszkalny
31.	Stare Czaple			kapliczka
32.	Stare Czaple			Układ ruralistyczny
33.	Stężyca			Układ ruralistyczny
34.	Stężyca	9 Marca	7	pastorówka ob. Urząd Gminy
35.	Stężyca	9 Marca	13	Kościół ewangelicki
36.	Stężyca	Róg Ul. 9 Marca i Sobieskiego		kapliczka
37.	Stężyca	Sobieskiego	3	Budynek mieszkalny
38.	Stężyca	Sobieskiego	3	Budynek gospodarczy
39.	Stężyca	Sobieskiego	8	Budynek mieszkalny
40.	Stężyca	Sobieskiego	10	Budynek mieszkalny
41.	Stężyca	Sobieskiego	13	Budynek mieszkalny
42.	Stężyca	Sobieskiego	15	Budynek mieszk-handl.
43.	Stężyca	Sobieskiego	16	Kościół paraf. p.w. Katarzyny Aleksandryjskiej
44.	Stężyca	Sobieskiego		Cmentarz katolicki
45.	Stężyca	Kartuska	16	Budynek mieszkalny
46.	Stężyca	Kartuska	27 d. 25	Budynek siedziby policji
47.	Stężyca	Majkowskiego	3	Budynek mieszkalny
48.	Stężyca	Polna	2	Budynek mieszkalny
49.	Szymbark			Układ ruralistyczny
50.	Szymbark	Długa	14	Kościół p.w. św. Teresy
51.	Szymbark	Długa	18	Plebania
52.	Szymbark	Długa	18	Budynek gospodarczy
53.	Szymbark	Skrzyżowanie ul. Długiej i Sportowej		Kapliczka
54.	Szymbark	Długa	25	Szkoła ob. biblioteka

55.	Szymbark	Zakładników Szymbarskich	3 d. 76	Budynek mieszkalny
56.	Szymbark	Zakładników Szymbarskich		Cmentarz komunalny
57.	Szymbark			Cmentarz poewangelicki
58.	Wygoda Łączyńska		19	Kościół par. p.w. św. Józefa
59.	Wygoda Łączyńska		19	Elementy małej architektury (mur kościelny, brama, atrium)
60.	Wygoda Łączyńska		19	Kaplica pogrzebowa
61.	Wygoda Łączyńska		20	Plebania
62.	Wygoda Łączyńska		20	Budynek gospodarczy
63.	Wygoda Łączyńska		21	organistówka
64.	Wygoda Łączyńska			cmentarz
65.	Wygoda Łączyńska		18	Budynek mieszkalny
66.	Wygoda Łączyńska		18	Budynek gospodarczy
67.	Wygoda Łączyńska		16 a	Budynek mieszkalny
68.	Zgorzałe	Ks. Lubińskiego	6	Budynek mieszkalny
69.	Zgorzałe	Pod Kasztanem	1	Budynek mieszkalny
70.	Zgorzałe	L. Wałęsy	29	Budynek mieszkalny
71.	Żuromino			Kapliczka I
72.	Żuromino			Kapliczka II

Źródło: opr. własne na podstawie GEZ gm. Stężyca.

4.2.4.*Obiekty ruchome*

Zbiory regionalnych muzeów prezentujące malarstwo i rzeźbę twórców ludowych, haft i ceramikę kaszubskie, instrumenty muzyczne (m.in. słynne „Diabelskie Skrzypce"), zabawki oraz dawne przedmioty codziennego użytku wykorzystywane w rolnictwie, rybołówstwie i rzemiośle.

4.2.5.*Muzea, izby pamięci itp.*

Chmielno – Muzeum Ceramiki Kaszubskiej Neclów

Gołubie – Ogród Botaniczny Zbigniewa Butowskiego

Kartuzy – Muzeum Kaszubskie, założone w 1948 roku przez działacza kaszubskiego Franciszka Tredera

Ostrzyce-Zielony Młyn – prywatna kolekcja i ekspozycja kaktusów

Sierakowice – Muzeum Ziemi Sierakowickiej

Szymbark – Centrum Edukacji i Promocji Regionu założone w na pocz. XXI w. przez Daniela Czapiewskiego, zgromadziło wiele ciekawych eksponatów a w tym Muzeum Ciesielnictwa.

4.2.6.*Wartości niematerialne*

Najbardziej istotnymi wartościami niematerialnymi są ich elementy związane z położeniem geograficznym zawsze formującym wyjątkowe, lokalne i często unikatowe cechy mieszkańców danego regionu. W przypadku KPK jest to język kaszubski, lokalne obrzędy i obyczaje, oraz podania i legendy, sztuka ludowa a także dziedzictwo … kulinarne. W wielu szkołach podstawowych a także ponadpodstawowych język kaszubski jest nauczany jako odrębny przedmiot. Są także organizowane

dyktanda w języku kaszubskim, z nagrodami. Licealiści, jeśli wyrażą taką wolę, mogą zdawać maturę w języku kaszubskim.

Fot. 33. Święto Kaszubskiej Flagi (18.08.2020) oraz tablica z kaszubskim alfabetem (BJS 07.2021).

Święto Kaszubskiej Flagi przypada na dzień 18 sierpnia, ze względu na datę pierwszego jej publicznego wystawienia w Kartuzach 18 sierpnia 1929 roku. W tym dniu corocznie odbywają się uroczystości związane z propagowaniem kaszubskich symboli i regionu .

Piękną tradycją odzwierciedlającą wartości niematerialne jest coroczna pielgrzymka do sanktuarium Matki Boskiej Sianowskiej. Pomimo, iż miejscowość Sianowo znajduje się poza granicami KPK, to Pielgrzymka Sianowska jest szeroko znana na terenie całych Kaszub.

Wartością niematerialną jest wyjątkowa aktywność ludności kaszubskiej w zakresie organizowania różnorodnych wydarzeń i festynów folklorystycznych a także jarmarków z wyrobami lokalnych artystów ludowych. Ludowa działalność artystyczna Kaszubów jest szeroko znana. Wielkim powodzeniem cieszy się przede wszystkim haft kaszubski.

Ryc. 6. Haft kaszubski (źródło: internet, wyszukiwanie „haft kaszubski”).

Wyroby hafciarskie są co prawda wartością materialną, ale nie powstawałyby gdyby nie kultywowanie tej umiejętności od pokoleń. Cały czas organizowane są kursy haftu. Bardzo efektowną prezentacją haftu kaszubskiego są troje ludowe – niestety, używane jedynie przez zespoły folklorystyczne oraz okazjonalnie przy wyjątkowych uroczystościach – kościelnych czy państwowych. Wydaje się, że rdzenna ludność kaszubska powinna – wzorem górali zakopiańskich – nieco częściej i chętniej występować w swoich, tradycyjnych ubiorach, a także częściej i na co dzień używać charakterystycznego języka kaszubskiego. Byłoby to znakomitym podkreśleniem własnej, jakże wartościowej etnograficznie, tożsamości.

Znaną tradycją kaszubską jest garncarstwo prezentowane przez słynny szeroko warsztat garncarski rodziny Neclów z Chmielną istniejący od1897 roku. Wyroby Gancarskie Neclów są rozpoznawalne w całej Polsce a w 1993 roku utworzone zostało w ich rodzinnej miejscowości, Chmielnie, Muzeum Ceramiki Kaszubskiej Neclów.

Fot. 34. Ceramika kaszubska (źródło: http://ekskursja.pl/muzeum-ceramiki-kaszubskiej-neclow/).

Przejawem kaszubskiej tradycji niematerialnej jest kultywowanie tradycyjnych przepisów kulinarnych. Gospodynie kaszubskie biorą udział w organizowanych przez Urząd Marszałkowski w Gdańsku konkursach na tradycyjną potrawę regionalną i wiele z takich potraw czy przetworów otrzymało certyfikat potwierdzający oryginalność tradycyjnej receptury.

Najbardziej znanym „produktem" jest słynna już szeroko w Polsce i na świecie „kaszëbskô malëna". Kaszubska truskawka hodowana jest m.in. w Brodnicy Górnej, gdzie corocznie odbywa się regionalne święto plonów pod nazwą „truskawkobranie". W Chmielnie znajduje się również znany szeroko, tradycyjny piec do pieczenia chleba, w którym do niedawna, corocznie, w okresie wakacyjnym odbywały się pokazy pieczenia „swojskiego" chleba.

Aktywność ludności kaszubskiej popierana jest i wspomagana przez prężnie działające Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Istnieje tez od 2004 roku popularne Radio Kaszëbë.

Pewien wpływ na język oraz zwyczaje omawianego terenu miała struktura wyznaniowa i etniczna. Zdecydowaną większość stanowiła tu osiadła od wieków ludność kaszubska wyznania katolickiego. Ludność narodowości niemieckiej, która pojawiała się od XVI w. jako osadnicy z ówczesnych Niemiec, była przeważnie wyznania ewangelickiego (luteranie i protestanci). Do II wojny światowej stanowiła niewielki procent wszystkich mieszkańców. Jako dominująca na tym terenie, występowała między innymi w Patułach, Przewozie, Rątach, Szymbarku i Pałubicach, co było wynikiem osadzania ludności z różnych terenów Niemiec (w Patułach i Szymbarku w XVI wieku). Różnorodność wyznaniowa i różnice etniczne wpłynęły na krajobraz terenu, choćby przez budynki sakralne obu wyznań czy też cmentarze. Ze względu na rozproszenie ludności ewangelickiej oraz rzadką sieć parafialną, cmentarze ewangelickie lokalizowane były w pewnym oddaleniu od miejscowości, tworząc dominanty przestrzenne widoczne wśród pól. Najbardziej widocznym śladem kultury osadników niemieckich zapożyczenia utrwalone i używane w języku kaszubskim, czasem składnia zdania oraz obyczaje, np. „Polterabend".

Znikomą część miejscowej społeczności stanowili Żydzi ale brak jest materialnych śladów ich działalności lub nie są one dostatecznie rozpoznane.

Różnorodność etniczna zamieszkującej tu społeczności znalazła wyraz w nazewnictwie miejscowości czy punktów topograficznych, co pomimo wielu zmian jest nadal czytelne.

4.3. Ocena stanu ochrony i przekształceń zasobów kulturowych, ze szczególnym uwzględnieniem ostatniego 20-lecia

Rejon Kaszub na którym znajduje się KPK, zwane są także Pojeziernymi lub Środkowymi. Obszar ten charakteryzował się harmonijnym, postępującym w spokojnym rytmie, rozwojem cywilizacyjno-kulturowym człowieka, jako teren rolniczy. Był to – i jest do dzisiaj – obszar o przewadze środowiska przyrodniczego – lasów, jezior a wśród nich tereny rolnicze i enklawy zabudowy w postaci wsi. Były to wsie włościańskie o zwartej strukturze przestrzennej. Z czasem pojawiła się bardzo charakterystyczna dla Kaszub forma rolniczego osadnictwa rozproszonego. Obie formy osadnictwa stały się podstawowym wyróżnikiem otwartego krajobrazu Kaszub.

Dostępne źródła i opracowania są dobrym materiałem poznawczym jeśli chodzi o zasób i stan wartości materialnych w ostatnich stu latach. Warto wspomnieć, iż w 1913 roku wydano Przewodnik po Kartuzach i … Szwajcarii (!) Kartuskiej. Zatem już na pocz. XX w region ten, z uwagi na jego piękno tak nazwano i zachęcano do jego zwiedzania i poznawania tutejszej kultury ludowej. Opublikowano świetnie wydane pod względem edytorskim mapy, obejmujące obszar, na którym dzisiaj znajduje się KPK. Zatem od dawna doceniano zasób przyrodniczo-kulturowy Kaszub Pojeziernych.

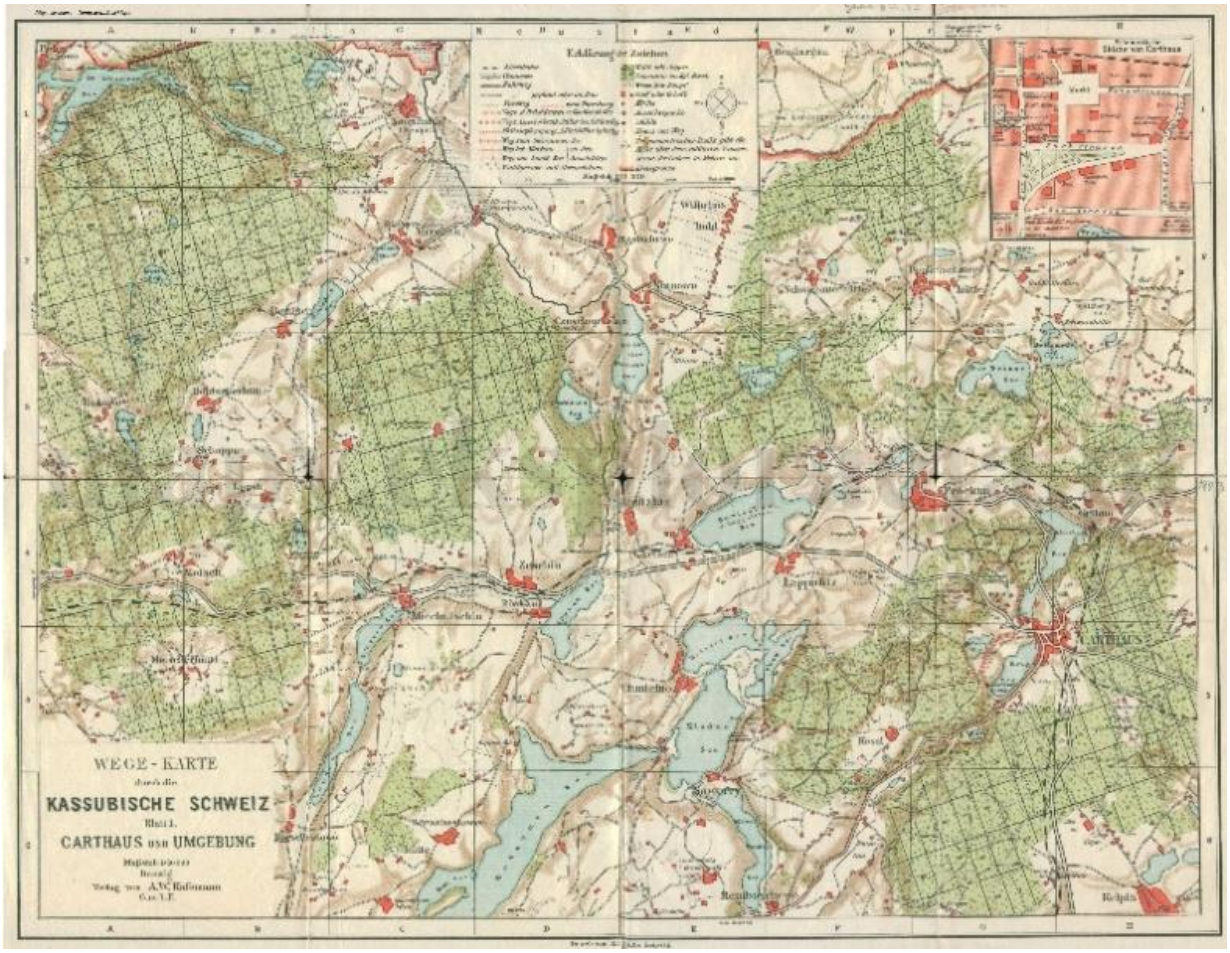

Ryc. 7. Mapa turystyczna z pocz. XX w. przedstawiająca region Kartuz – „Szwajcarię Kaszubską”.

W przywołanym wyżej przewodniku ale i także w wielu wydawanych w tym czasie pocztówkach i rysunkach zachwalających Szwajcarię Kaszubską, ukazywano charakterystyczną architekturę wsi oraz najważniejsze zabytki.

Ryc. 8-9. Dawna pocztówka pokazująca obiekty i zabytki Goręczyna i Sierakowic.

Formy historycznej architektury sakralnej zachowały się w swojej oryginalnej formie (jako obiekty zabytkowe), natomiast rodzime, najpierwsze formy zabudowy wiejskiej zmieniały się.

Pod władaniem administracji Państwa Pruskiego (od I rozbioru Polski do początku 1920 r.) nastąpiły najbardziej znaczące przemiany form architektonicznych. Było to związane z wprowadzeniem przepisów przeciwpożarowych. Niemal na całym terytorium Państwa Pruskiego zniknęły w ogromnym procencie dawne, lokalne i regionalne formy zabudowy - domy drewniane i o konstrukcji szkieletowej. Zastąpione zostały budynkami zbudowanym z ogniotrwałego materiału – cegły nieotynkowanej. Do dzisiaj, w nieprofesjonalnym języku, ówczesna architektura nazywana jest „architekturą niemiecką" lub „poniemiecką", albo „architekturą z czerwonej cegły".

Jednocześnie istniały wciąż niewielkie przysiółkowe osady a także pojedyncze zagrody samotnicze, zwane na Kaszubach „wybudowaniami" lub „pustkami", z bardziej skromną zabudową. Do dzisiaj takie osady lub zagrody zachowały się w pejzażu KPK, aczkolwiek w niewielkim stopniu. Niektóre z siedlisk zostały przekształcone dzisiaj w drugie domy mieszkańców miast, często z pozytywnym skutkiem dla zachowania dawnej tradycji.

Fot. 35. Zagroda nad Jeziorem Nierzostowo, stanowiąca drugi tzw. letni dom (MD 06.2020).

W okresie międzywojennym nie nastąpiły większe zmiany w formie architektonicznej zabudowy wiejskiej KPK. Teren ten będący terenem rolniczym, kontynuował swoją tradycyjną funkcję. Wpływ na ten stan miała także niejaka podejrzliwość nowych władz Polski w stosunki do ludności kaszubskiej, traktowanej często jako obca, „post-niemiecka". Nowa administracja polska podejmowała często działania w pewnym sensie dyskryminujące rodzimą ludność. Nie dopuszczano

Kaszubów do wyższych stanowisk administracyjnych i w konsekwencji, tereny wiejskie zostały nieco zatrzymane w swoim rozwoju cywilizacyjno-kulturowym. Takie działania przyniosły, paradoksalnie pozytywny z dzisiejszego punktu widzenia skutek, zachowania na dłużej oryginalnej, tutejszej architektury wiejskiej i krajobrazu rolniczego.

Po II wojnie światowej, na dzisiejszym obszarze KPK usiłowano – tak jak i w całym kraju – tworzyć państwowe gospodarstwa rolne, jednakże z uwagi na brak dawnych wielkich majątków rolnych na tym trenie nie udało się tego zrobić. Próbowano tworzyć Spółdzielnie Rolnicze, jednakże również bez większego sukcesu. Została więc zachowana dawna, rodzima struktura gospodarcza – własność prywatna. Zachowały się również dawne formy architektoniczne zabudowy.

Stan ten trwał do momentu polepszenia się statusu ekonomicznego mieszkańców Kaszub, kiedy to w latach 60-tych zaczęła powstawać „nowoczesna" lecz siermiężna i nijaka architektonicznie zabudowa mieszkalna, tzw. klocki, skutecznie deprecjonując zachowane, historyczne dziedzictwo kulturowe a także jego otoczenie. „Moda" ta, wymuszona przepisami administracyjnymi, objęła całą ówczesną Polskę Ludową. Już wtedy regionaliści i miłośnicy Kaszub zwracali uwagę na wielce niekorzystny wpływ takich przemian na zanik rodzimej tradycji architektonicznej na terenach wiejskich i niekorzystny wpływ na różnorodność regionalną.

Po 1970 r. nastąpiła „epoka sukcesu" i pojawiać zaczęły się obiekty związane z ruchem turystycznym. Niestety owa „epoka sukcesu" spowodowała na terenach Kaszub, a w tym na terenie KPK, lawinę zabudowy rekreacyjnej, czyli „drugich domów" dla mieszkańców miast. Zaczęły powstawać masowo na niewielkich działkach domki letniskowe o najróżniejszej formie. Od „dachowców" po stare kioski „Ruchu" (sprzedających wcześniej w miastach gazety) a także najróżniejsze, często budowane sposobem gospodarczym obiekty, które charakteryzowały się brakiem jakiejkolwiek formy architektonicznej i stosowaniem tandetnych materiałów.

Fot. 36. Zabudowa rekreacyjna w Kamienickim Młynie (MD 06. 2020).

W latach 90-tych XX w., w okresie transformacji ustrojowej, pojawiło się nowe zjawisko. We wsiach, a także w otwartym krajobrazie otaczającym poszczególne miejscowości, pełniącym wcześniej funkcję rolniczą, zaczęły powstawać „mini-rezydencje" i „pseudo-dworki", o zunifikowanej dla całej Polski katalogowej architekturze, zupełnie oderwanej od tutejszej specyfiki tradycyjnej architektury kaszubskiej.

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Fot. 37. Konkurencja nowej zabudowy ze „starą" - Reskowo (MD 06. 2020).

Jednak ponieważ w drugiej połowie lat 90-tych zatwierdzony (jako jedyny w województwie gdańskim/pomorskim) opracowany wówczas „Plan ochrony KPK", zawarte w tymże „Planie …" rzeczowe wnioski dotyczące ochrony zasobu dziedzictwa kulturowego, w tym ochrony skali i formy zabudowy wiejskiej przyniosły pewien pozytywny efekt w krajobrazie KPK. Może z tego powodu, część nowej zabudowy została jednak zharmonizowana z charakterem dawnej zabudowy. Wątpliwości może budzić natomiast jej pstrokata kolorystyka i zbyt udziwnione ogrody przydomowe.

Fot. 38. Zagroda w Łączyńskim Młynie – jaskrawa kolorystyka zabudowy (MD 06. 2020).

Niestety, silnie degradującym tożsamość lokalną Kaszub a tym terenu KPK, były i niestety są nadal miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w arogancki wręcz sposób ignorujące tradycyjną geometrię przestrzenną tradycyjnego, pochodzącego z czasów średniowiecznych (!) rozplanowania wsi. Planowane tak zwane tereny rozwojowe wsi polegały na wyznaczaniu na obrzeżach miejscowości silnie zgeometryzowanych, nijakich pod względem kompozycji przestrzennej, osieli mieszkaniowych. Realizacje takich pseudo-miejskich osiedli poskutkowało w dalekich widokach zniszczeniem klasycznych panoram wsi, zaś w widokach bliskich – zniszczeniem rozpoznawalności miejsca jako terenu wiejskiego.

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Fot. 39. Nowa „wyniesiona" zabudowa Miechucina, konkurująca z resztą zabudowy wsi (MD 06.2020).

W ostatnim 20-leciu, które charakteryzowało się ogromnymi zmianami społeczno-gospodarczymi, stosunek do dziedzictwa kulturowego, a zwłaszcza jego ochrony uległ pewnej modyfikacji. Nowe uwarunkowania ekonomiczne zaczęły oraz częściej decydować o kondycji zasobu zabytków. „Stare" domy, traktowano jako niefunkcjonalne oraz na tyle zdegradowane technicznie, iż podejmowano decyzje o ich rozbiórce i budowaniu nowych. Nacisk inwestycyjny skierowany został na powstawanie nowych obiektów turystycznych. Pomimo podjętych działań na rzecz zharmonizowania nowej zabudowy z miejscową tradycją wsi kaszubskiej, zaczęły powstawać przeskalowane obiekty wypoczynkowe, często zwane „agroturystycznymi" – przykładem ogromny kompleks wypoczynkowy nazwany … „U Chłopa" w Chmielnie.

Fot. 40. Kompleks wypoczynkowy „U chłopa" w Chmielnie (źródło: *https://uchlopa.tp1.pl/*).

Innym, niekorzystnym zjawiskiem stało się „poprawianie" zabytkowej architektury w jej wyrazie architektonicznym, poprzez remonty z użyciem współczesnych materiałów, często „plastykowych", zmiany kolorystyki, a także udawaniem np. konstrukcji szkieletowej za pomocą jej … namalowania na elewacji. Dużym błędem jest nagminne stosowanie – zwłaszcza w większych miejscowościach – nieprzystających do tradycyjnego wizerunki wsi form małej architektury. Są to betonowe ogrodzenia lub ogrodzenia kute o wymyślnej, „barokowej" dekoracji, bogato zdobione balustrady do sklepików wiejskich, nawierzchnie chodników z różowej betonowej kostki.

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Fot. 41-42. Przykłady współczesnych, niepotrzebnie udziwnionych i kosztownych form otoczenia zabudowy (BL).

Mała architektura towarzysząca zabytkowym budowlom sakralnym często drastycznie odbiega od ich historycznego, a także … sakralnego charakteru. Stosowane są współczesne, „miejskie" kompozycje zieleni a likwidowana dawna stara zieleń (drzewa i krzewy). Place są wykładane betonową kostką, często w niepotrzebnie skomplikowane wzorki.

Generalnie – stan zachowania dziedzictwa kulturowego który jest wpisany do Rejestru Zabytków Województwa Pomorskiego, prezentuje się stosunkowo dobrze.

Natomiast obiekty znajdujące się wojewódzkiej i gminnych ewidencjach zabytków znajdują się w różnym stanie, najczęściej średnim i złym. Około 5% zasobu ujętego w obu ewidencjach zanikło lub jest w bardzo złym stanie. Warto wspomnieć, iż nie wszystkie gminy z terenu KPK sporządziły takie wykazy, a pozostałe nie mają wystarczających możliwości (m.in. inspektorów terenowych) do lustrowania aktualnego stanu poszczególnych zbytków wyszczególnionych w Ewidencji Gminnej. Może to doprowadzić do całkowitego zaniku dawnej architektury i budownictwa wiejskiego.

Fot. 43. Kaszubska chata w Reskowie w złym stanie technicznym, z dobudowanym domem (MD 06.2020).

Zastępowanie oryginalnej zabudowy bardziej lub mniej udanym naśladownictwie, spowoduje stworzenie „sztucznego", pseudo-historycznego krajobrazu kulturowego wsi kaszubskiej na terenie KPK.

Reasumując, poza obiektami wpisanymi do rejestru zabytków woj. pomorskiego, pozostały zasób obiektów tradycyjnych, będący najistotniejszym zbiorem charakteryzującym odrębność kulturową regionu, powoli odchodzi. Diagnoza ta jest bardzo przygnębiająca, gdyż **jeżeli nie nastąpi zmiana stosunku rodzimych mieszkańców, właścicieli takich dawnych, tradycyjnych domów, stodół, budynków inwentarskich i innych obiektów tradycyjnej zagrody wiejskiej, a także napływowych ale**

i rodzimych (!) przedsiębiorców i inwestorów szukających atrakcyjnych krajobrazowo działek do lokalizowania przeskalowanej, obcej regionalnie zabudowy rekreacyjnej i pseudo-agroturystycznej, tak cenna charakterystyczność i unikatowość pod względem kulturowym obszaru KPK, będzie wspomnieniem znanym jedynie z ilustracji w publikacjach turystycznych.

4.4. Znaczenie zasobów kulturowych dla funkcji turystycznej i rekreacyjnej Parku

Turyści przybywają do KPK przede wszystkim z uwagi na jego cechy krajobrazowe. Atrakcyjne formy ukształtowania i pokrycia terenu, lasy i duże jeziora oraz malownicze widoki i panoramy otwartej przestrzeni były od dawna określane jako „Szwajcaria Kaszubska". Turyści pragną głównie korzystać z wypoczynku czynnego, spacerów, wycieczek, uprawiania sportów wodnych – pływania po jeziorach kajakami czy żaglówkami. Dodatkowym powodem jest fascynacja interesującą i wyrazistą kulturą ludową Kaszub. Z zaciekawieniem słucha się wciąż używanego języka kaszubskiego, przygląda a nawet uczestniczy w festynach folklorystycznych. To są niemniej ważne powody napływu turystów do KPK.

Piękno i atrakcyjność krajobrazu KPK przyciąga turystów nie tylko w sezonie letnim ale również w zimie. Zimą możliwe są bowiem atrakcje w postaci kuligów czy jazdy na nartach, zwłaszcza, że klimatycznie teren ten długo utrzymuje szatę zimową.

Walory dziedzictwa kulturowego, zwiedzanie zabytków, stawiane jest przez turystów na nieco dalszym miejscu. Ponadto, cennych przykładów dziedzictwa kulturowego na terenie KPK jest stosunkowo niewiele. Tereny Kaszub były terenami o słabych glebach i tym samym rolnicza ludność tutejsza nie posiadała wystarczająco dużych środków do wytworzenia bardziej okazałej w formie kultury materialnej. Sporo jest natomiast skromniejszych i niestety mniej docenianych zabytków dawnego budownictwa wiejskiego.

Warto jednak stanowczo podkreślić, iż na tle województwa pomorskiego, silnie kultywowana jest natomiast **tradycja niematerialna** (podobnie jak na sąsiednim Kociewiu). Przejawy tej kultury, opisane wcześniej, są silny magnesem przyciągającym turystykę na teren KPK i należy przyznać, że miejscowa ludność dobrze wykorzystuje tę zaletę regionu w jego promocji.

Dziedzictwo kulturowe terenu KPK nie powinno być jednak jedynie dodatkiem do pięknych krajobrazów i czystego powietrza. Aby dziedzictwo kulturowe KPK zostało bardziej docenione i stało się równie ważnym znakiem rozpoznawczym KPK jak jego krajobrazy, mieszkańcy powinni zdecydowanie bardziej intensywnie zadbać o dobrą kondycję wszystkich zachowanych jeszcze przykładów historycznej i tradycyjnej architektury i budownictwa.

Dobra kondycja zasobu kulturowego może wspomagać organizowanie bardziej wszechstronnej turystyki, zwłaszcza turystyki tak zwanej kwalifikowanej, między innymi turystyki historycznej o ważnych zaletach poznawczych poszerzających wiedzę turysty.

Reasumując, o zasobach kulturowych Parku napisano już wiele w niniejszym opracowaniu. O wiele więcej informacji, pomysłów, zaleceń i działań mogących podnieść ich znaczenie dla funkcji turystycznej i rekreacyjnej KPK można znaleźć w poszczególnych Studiach Uwarunkowań. Jeszcze bardziej konkretne wskazówki znajdują się w nieocenionym źródle jakim są opracowane dla niektórych gmin z terenu KPK „Programach Ochrony Zabytków". **Opracowania te, powinny być obowiązującym przewodnikiem dla władz samorządowych w zakresie polityki ochrony zabytków i co za tym idzie wzmacniania ich znaczenia dla wiodących funkcji Parku – turystycznej i rekreacyjnej.**

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

5. CHARAKTERYSTYKA KRAJOBRAZU

5.1. Ogólna charakterystyka krajobrazu na tle Pomorza i kraju

Położony na Pojezierzu Kaszubskim Kaszubski Park Krajobrazowy obejmuje centralny obszar etniczny Kaszub. Powierzchnia Parku wynosi 33 202 ha, z czego 37% stanowią lasy a ponad 16% wody powierzchniowe, natomiast około 41% powierzchni Parku są to użytki rolne. Największy, zwarty kompleks leśny, o powierzchni ponad 6 tys. ha, stanowią Lasy Mirachowskie w północnej części Parku. Na obszarze Parku znajdują się 34 jeziora, które mają powierzchnię większą niż 10 ha. Zarówno pokrycie terenu, jak i jego ukształtowanie uwarunkowały krajobraz tego cennego krajobrazowo terenu.

Kaszubski Park Krajobrazowy powstał w celu ochrony specyficznych i unikatowych wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych, które zsumowane dostarczają pozytywnych przeżyć estetycznych i cennych informacji poznawczych – czyli w celu ochrony wartościowych cech przyrodniczych, a także walorów kultury materialnej i niematerialnej ludności kaszubskiej oraz walorów wizualnych dynamicznych form ukształtowania i różnorodności pokrycia tego polodowcowego obszaru. Krajobraz obszaru tworzą głównie wysoczyzny moreny dennej. Ponad faliste i pagórkowate wierzchowiny wysoczyzn moreny dennej wznoszą się moreny czołowe, które z kolei przecinane są subglacjalnymi rynnami polodowcowymi. Wzdłuż lub u wylotu rynien polodowcowych rozciągają się powierzchnie sandrów.

Krajobraz KPK (opisany przez Lipińską, 2000) wyróżniają:

- makrownętrza krajobrazowe wodne (typu „długiego”) tworzone przez jeziora rynnowe i doliny rzek,
- makrownętrza krajobrazowe krajobrazu rolniczego - „pracującego”, czyli obszary o urozmaiconej rzeźbie terenu, bezleśne z wiejską zabudową rozproszoną,
- doskonała ekspozycja krajobrazu otwartego z ciągów i punktów widokowych, z dalekimi, wieloplanowymi zasięgami widoków i panoram.

Poza tym w krajobrazie KPK występują:

- duże kompleksy leśne tworzące wnętrza typu „labiryntowego”,
- zróżnicowana w formie zabudowa wsi (zarówno zwarta, jak i rozproszona) w ukształtowanym historycznie krajobrazie rolniczym – jako macierzysta cecha antropogeniczna,
- zróżnicowane w formie zespoły osadnictwa rekreacyjnego – z punktu widzenia harmonii krajobrazowej parku lokalizowane przypadkowo, stanowiące wtórną cechę antropogeniczną.

Jak pisze Przewoźniak (2017) teren KPK jest to obszar wielofunkcyjny. Poza osadnictwem, silnie rozproszonym terytorialnie, wiodącą funkcją jest rolnictwo – w krajobrazie odznaczające się zarówno połaciami pól uprawnych, jak i w postaci tradycyjnych niewielkich, rodzinnych gospodarstw. Ważna jest również gospodarka leśna, natomiast mniejsze znaczenie ma rybactwo, mimo wszystko jednak nadal silnie osadzone w miejscowej tradycji. Od kilkudziesięciu lat natomiast wzrasta znaczenie funkcji turystyczno-rekreacyjnej obszaru – przejawiające się niestety w niekontrolowanym rozwoju zabudowy i infrastruktury z nią związanej, co niestety zagraża walorom Parku. Ma to duży związek z bliskością położenia aglomeracji gdańskiej, jest to zaraz po strefie nadmorskiej drugi kierunek posiadania letniej rezydencji mieszkańców Trójmiasta i okolic.

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Dokumentacja fotograficzna krajobrazów w KPK.

Fot. 44. Krajobraz naturalny jezior wśród lasu – Jezioro Ostrzyckie, Ostrzyce (MD 06.2020).

Fot. 45. Dolina Jeziora Patulskiego – w tle widok na Gołubie (MD 06.2020).

Fot. 46. Krajobraz rolno-osadniczy, okolice Pierszczewa (MD 06.2020).

Fot. 47. Krajobraz jezior – widok na Chmielno z punktu widokowego Tamowa Góra (MD 06.2020).

Fot. 48. Krajobraz rolniczo-leśny Wzgórz Szymbarskiech – okolice Bącza (MD 06.2020).

5.2. Wyniki inwentaryzacji stanu krajobrazu i ocena jego walorów

5.2.1. *Typy krajobrazu i charakterystyka krajobrazów lokalnych Parku*

Klasyfikacja krajobrazu Parku powstała pod kątem określenia jego naturalnych form wyjściowych - ukształtowania i pokrycia terenu oraz późniejszych – pochodzenia kulturowego – form utworzonych przez wpisanie się w środowisko naturalne działalności człowieka, tj. rozplanowania osad wiejskich, form zabudowy i zagospodarowania działki, czy kompozycji zieleni.

W poniższej tabeli, w nawiązaniu do metodyki opisanej w rozdz. 1.2.2., wyodrębniono 12 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych. Zostały one sklasyfikowane jako podtypy czterech typów krajobrazu wyodrębnionych w Kaszubskim Parku Krajobrazowym. Wyznaczając poniższe zespoły brano pod uwagę:

- charakter krajobrazu (wnętrza wodne, szerokie doliny, zwarte połacie lasów),
- charakter zagospodarowania kulturowego (zabudowa rozproszona, zwarta, osadnictwo tzw. „pohutnicze”),
- inne wartości kulturowe, mające wpływ na odbiór krajobrazu .

Tab. 11. Typy i podtypy krajobrazu w KPK.

Grupa	Typ	Podtyp	Ocena / klasyfikacja
1) o dobrze czytelnym charakterze makrownętrza krajobrazowego	Krajobrazy jezior	I. Zespół krajobrazowy ciągu jezior leśnych: Lubygość – Kocenko Małe – Kocenko Duże – Odnoga – przenikających się wnętrz wodnych typu „długiego” zamkniętych ścianami lasu.	Krajobraz typowy dla KPK – dla terenów pokrytych większymi kompleksami leśnymi. Zagrożone formy środowiska naturalnego.
		II. Zespół krajobrazowy jezior: Wielkie Łąki i Małe Łąki – stykających się dwóch silnie domkniętych wnętrz wodnych, zamkniętych ścianami lasu.	Krajobraz typowy dla KPK – dla terenów pokrytych większymi kompleksami leśnymi. Zagrożone formy środowiska naturalnego.
		III. Zespół krajobrazowy jezior: Wielkie i Długie – bardzo długich wnętrz wodnych, dość silnie domkniętych subiektywnymi „ścianami” w postaci stromych rynien jeziornych.	Krajobraz charakterystyczny dla środkowej i pd części KPK. Zagrożona harmonijność krajobrazu. Doskonała ekspozycja terenu powoduje silne oddziaływania każdego nowego elementu na krajobraz.
		IV. Zespół krajobrazowy ciągu jezior: Raduńskie Górne – Raduńskie Dolne – Stężyckie – Lubowisko – Dąbrowskie – Patulskie – Ostrzyckie – Brodno Wielkie – Brodno Małe – długich i przenikających się wnętrz wodnych, domkniętych „ścianami”	Krajobraz charakterystyczny dla środkowej i pd części KPK, zagrożona kulturowa forma użytkowania terenu. Doskonała ekspozycja terenu powoduje silne oddziaływania każdego

		subiektywnymi, częściowo umownymi, ukształtowanymi przez strome zbocza rynien jeziornych.	nowego elementu na krajobraz.
	Krajobrazy dolin rzek	V. Zespół krajobrazowy doliny cieku łączącego Jezioro Glinne z Jeziorem Bąckim: Mirachowo – Jezioro Bąckie – Jezioro Glinne – wnętrze typu długiego, domknięte subiektywnymi „ścianami” stoków i zboczy doliny.	Krajobraz charakterystyczny dla pn części KPK, zagrożona kulturowa forma użytkowania terenu. Doskonała ekspozycja wnętrza z otaczającego go wyżej terenu. Zagrożona kulturowa forma użytkowania terenu.
		VI. Zespół krajobrazowy doliny rzeki Łeby obejmujący miejscowości: Miłoszewo – Nowa Huta – Strysza Buda – Jezioro Sianowskie – Jezioro Reskowskie – Miechucino – zespół wnętrz typu długiego, domkniętych zboczami doliny, stanowiącymi subiektywne i często umowne „ściany”.	Krajobraz charakterystyczny dla pn części KPK, zagrożona kulturowa forma użytkowania terenu.
		VII. Zespół krajobrazowy doliny rzeki Dębnicy obejmujący miejscowości: Stążki – Głusino – Staniszewo – Sianowo – zespół wnętrz typu długiego, domkniętych zboczami doliny, stanowiącymi subiektywne i często umowne „ściany”.	Krajobraz charakterystyczny dla pn części KPK, zagrożony poprzez zanik tradycyjnych form zagospodarowania.
2) o zróżnicowanym charakterze makrownętrza krajobrazowego	Krajobrazy osadnicze	VIII. Zespół krajobrazowy wnętrza krajobrazowego polany śródleśnej w rejonie miejscowości: Bącz – Bącka Huta – Szopa – jednorodna jednostka krajobrazowo-historyczna.	Wyjątkowo malownicza trasa przecinająca zespół.
		IX. Zespół Krajobrazowy umownego wnętrza krajobrazowego wsi Kolonia wraz z historycznym rozłogiem – jednorodna jednostka krajobrazowo-historyczna.	Unikatowa jednostka krajobrazowa na terenie KPK.
	Krajobrazy „historycznej tradycji miejsca i wartości niematerialnych”	X. Zespół krajobrazowy wnętrza krajobrazowego okolic Wygody – jednostka krajobrazowa o charakterze makrownętrza „labiryntowego” ze względu na dużą różnorodność form ukształtowania i pokrycia terenu brak czytelnych zasad kompozycji krajobrazowych.	Ciągi widokowe o unikatowej na terenie KPK ekspozycji krajobrazowej.
		XI. Zespół krajobrazowy wnętrz	Duża degradacja krajobrazu

		wodnych okolic Chmielna (jeziora: Kłodno – Białe – Rekowo) – wielu czytelnych wnętrz wodnych jezior domkniętych konkretnymi, ale też subiektywnymi „ścianami" zalesionych wzniesień otaczających jeziora.	w postaci zabudowy wsi Chmielno – m.in. poprzez silną ekspozycję elementów krajobrazu.
		XII. Zespól krajobrazowy „labiryntowego" wnętrza krajobrazowego leśnych wzgórz w rejonie Wieżycy – bez czytelnych zasad kompozycji krajobrazowej.	Dominują formy pochodzenia naturalnego.

Źródło: opracowanie własne

Powyższa tabela przedstawia 12 zespołów krajobrazowych charakterystycznych dla Kaszubskiego Parku Krajobrazowego, tworzących jego charakter. Poza tym obszar Parku wypełniają przestrzenie o cechach mniej unikatowych: połacie lasów i pól uprawnych, tworzących również wartościowe wnętrza, czy rozległe panoramy krajobrazowe.

Poniżej przedstawiono fotografie panoram i wnętrz krajobrazowych reprezentujących niektóre typy krajobrazu KPK.

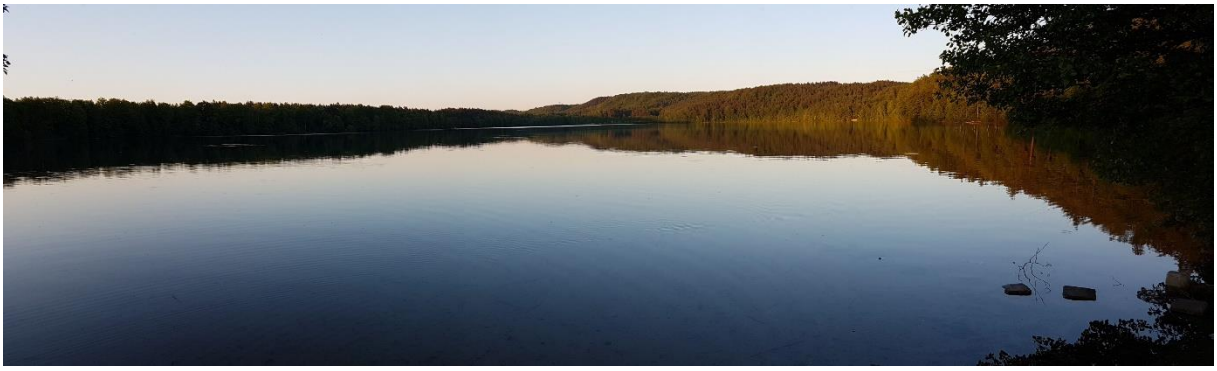

Fot. 49. Wnętrze krajobrazowe – Jezioro Junno otoczone lasami, w zachodzącym słońcu – I. (MD 06.2020).

Fot. 50. Podłużne wnętrze Jeziora Ostrzyckiego – IV.(MD 06.2020).

Fot. 51. Krajobraz doliny rzeki w okolicy Jeziora Bąckiego – rozlewiska cieków w dolinie – V.(MD 06.2020).

Fot. 52. Krajobraz doliny rzeki Łeby – okolice Staniszewa i Stryszej Budy – VI.(MD 06.2020).

Fot. 53. Krajobraz rolniczy wśród lasu – okolice Bącza – szlak Wzgórz Szymbarskich – VIII.(MD 06.2020).

Fot. 54. Krajobraz rolno-osadniczy okolic Łączyńskiego młyna – X.(MD 06.2020).

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Fot. 55. Krajobraz jezior tworzących rozległe wnętrza wodne: Kłodno, Rekowo i Białe z panoramą Chmielna – z punktu widokowego Tamowa Góra – XI.(MD 06.2020).

Fot. 56. Krajobraz leśnych wzgórz okolic Wieżycy – XII.(MD 06.2020).

Fot. 57. Krajobraz leśny w rezerwacie Lubygość – XII.(BJS 12.2020).

5.2.2.*Punkty i ciągi widokowe oraz ich przedpola*

Jednym z celów utworzenie Parku, w zakresie wartości krajobrazowych, jest wyeksponowanie piękna kompozycji krajobrazu. Na terenie KPK istnieją trasy komunikacyjne: piesze, rowerowe czy samochodowe o właściwościach ciągów widokowych, szlaki na trasie których występują punkty widokowe zarówno urządzone jak i nieurządzone.

Punkty widokowe – to miejsca, z których można zaobserwować szczególnie atrakcyjny widok. Punkty urządzone, wskazują konkretne miejsce obserwacji widoku i pomagają w jego odbiorze – często zawierają informację na temat obserwowanych elementów tworzących krajobraz. Punkty nieurządzone są miejscem, gdzie nagle pojawia się atrakcyjny widok, czasem zaskakujący – mogą być momentem na trasie ciągu widokowego. W KPK praktycznie wszystkie wyniesienia niezalesionych wzniesień morenowych stanowią naturalny, terenowy punkt widokowy. Największy zasięg i strefa widoczności dostępny jest z punktu obiektowego – wieży widokowej na Wieżycy – najwyższego punktu widokowego w KPK, z którego rozlega się daleki widok we wszystkich kierunkach.

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Fot. 58. Rozległa panorama Parku z wieży widokowej na Wieżycy – najwyższego punktu widokowego Kaszubskiego Parku Krajobrazowego (BJS 2018).

Najbardziej wyróżniające się miejsca na terenie KPK, z których można podziwiać widoki o wyjątkowej harmonii krajobrazowej lub dodatkowo zawierające interesującą dominantę lub akcent, określone jako punkty widokowe to:

Punkty widokowe urządzone – do których prowadzą szlaki, lub są opisane zaopatrzone w infrastrukturę turystyczną:

- punkt widokowy na Górze Tamowej z widokiem na jeziora Kłodno, Rekowo i Białe, za którymi rozciąga się panorama Chmielna;
- punkt widokowy „Złota Góra" nad jeziorem Wielkie Brodno z widokiem w kierunku wschodnim na rozległy pejzaż otaczający jezioro;
- punkt widokowy „Zamkowa Góra" w Lasach Mirachowskich w pobliżu miejscowości Kamienicki Młyn, za Kamienicą Królewską (dojście czerwonym szlakiem). Stroma ścieżka wiedzie z parkingu do góry, gdzie na wcześniej znajdowała się platforma widokowa – aktualnie widok przesłaniają młode drzewa;
- punkt widokowy na „Górze Sobótka", spod wiatraka koźlaka z widokiem na jezioro Brodno Małe, za którym widoczna jest panorama Chmielna;
- punkt widokowy „Biskupia Góra" nad jeziorem Rekowo z widokiem w kierunku zachodnim na jeziora Kłodno, Rekowo i Białe oraz otaczający krajobraz osadniczy;
- punkt widokowy „Jastrzębia Góra" koło Ostrzyc, z widokiem na mozaikowy krajobraz osadniczy, niestety miejsce aktualnie zarośnięte, zaniedbane, z pomazaną tablicą informacyjną. Wokół dzieje się mnóstwo prac budowlanych;
- punkt widokowy „Trzebińska Góra" z widokiem na jezioro Ostrzyckie oraz kompleks leśny Wzgórz Szymbarskich;
- widok z Lechickiej Szczeliny między Jeziorem Potęgowskim (jego fragmentem zwanym Kocenko) a jeziorem Lubygość na piękny krajobraz drzewostanów leśnych oraz otwarcia na jeziora wśród lasu pomiędzy Jeziorem Potęgowskim a Jeziorem Kocenko.

Punkty terenowe – miejsca o widoku szczególnym, często punkty na trasie ciągu widokowego:

- widok z miejscowości Gołubie na Jezioro Dąbrowskie;

- widok z miejscowości Łączyno na taflę jeziora Raduńskiego Dolnego i jego przeciwległy, zalesiony brzeg;
- punkt w miejscowości Strysza Buda widok w kierunku północnym i południowym na dolinę rzeki Łeby;
- widok z Łysej Góry nad Jeziorem Sianowskim na miejscowość Cieszonko;
- widok na Jezioro Osuszyno z miejscowości Młyn Dolny;
- widok z przesmyku pomiędzy jeziorami Raduńskie Dolne a Raduńskie Górne na oba jeziora – „Brama Kaszubska".

Fot. 59-60. Widoki na jeziora Raduńskie z Kaszubskiej Bramy: Jezioro Raduńskie Dolne oraz Jezioro Raduńskie Górne (BJS 07.2021).

Ciągi widokowe – to trasy o szczególnie atrakcyjnym krajobrazie – rozległych widokach, którymi możliwe jest przemieszczanie piesze, rowerowe, czy samochodowe.

Najpopularniejszy obserwator Parku, to ten przejeżdżający przez park samochodem – dla tych obserwatorów najważniejsze są widoki rozciągające się wzdłuż głównych dróg kołowych. Najbardziej efektowne ciągi położone wzdłuż dróg to:

- trasa Nowa Huta – Miłoszewo, wzdłuż której można podziwiać dolinę rzeki Łeby;
- trasa Borzestowo – Miechucino (szlak kaszubski), wzdłuż jezior Długie i Wielkie (jeziora te można również podziwiać z drugiej strony, od ul. Jeziornej ciągi i punkty widokowe, w tym panorama Miechucina – tu jednak postępuje dewaloryzacja krajobrazu);
- trasy wzdłuż Jeziora Raduńskie Dolne, w tym trasa Wygoda Łączyńska – Chmielno;
- trasa Chmielno – Zawory – Ręboszewo. Krajobraz doliny Jeziora Brodno Małe;
- trasa Gołubie – Pierszczewo.

Ciągi widokowe charakteryzuje duża zmienność, zależna np. od pory roku – wzdłuż dróg miejscową przesłoną mogą być drzewa i krzewy, które w zależności od pory roku powodują czasowe utrudnienia z odbiorze krajobrazu.

Krajobrazowy charakter ma w założeniach tzw. Droga Kaszubska zwana krajobrazową trasą samochodową. Droga przebiega przez charakterystyczne elementy KPK urządzone miejsca widokowe, jeziora, lasy i wzgórza. Niestety w pobliżu miejscowości widoki są często przesłaniane przez wszechobecne reklamy (Fot. 62).

Fot. 61. Głaz narzutowy Droga Kaszubska punkt widokowy Złota Góra (BJS 02.2020).

Fot. 62. Droga Kaszubska widok w kierunku Brodnicy Górnej (BJS 02.2020).

Przedpole widokowe – umożliwia obserwację widoku z punku bądź ciągu widokowego – stanowi przestrzeń nie zakłócającą odbioru szczególnie atrakcyjnego krajobrazu, a nawet często współdziała korzystnie na jego odbiór, np. tafla wody, mieniąca się kolorami zależnie od pory roku, pory dnia, czy pogody.

Punkty widokowe i ciągi widokowe stanowią elementy ekspozycji czynnej i na obszarze KPK odgrywają bardzo istotną rolę. Znajdują się one na głównych trasach zarówno pieszych jak i samochodowych, często będących również szlakami turystycznymi, z których głównie w celu podziwiania widoków się korzysta. Trasy turystyczne wyznaczone są wzdłuż jezior czy górnych załomów zboczy form dolinnych, w których występują typowe, dalekie osie widokowe.

Charakterystyczna dla widoków w KPK jest ich zmienność. Zarówno zmienność krajobrazowa, związana np. z następowaniem po sobie pór roku, jak i zmienność w swej dostępności i zasięgu. Przykładem jest urządzony punkt widokowy na Zamkowej Górze, z którego aktualnie nie ma widoku, ponieważ został przesłonięty wzrastającą przez lata roślinnością. Mimo, iż na wzniesieniu – do punktu widokowego prowadzi oznakowany szlak pieszy – punkt znajduje się w lesie i z czasem drzewa zasłoniły widok. Wcześniej punkt urządzony był na drewnianym, wyniesionym tarasie, którego teraz jednak brakuje.

Fot. 63. Punkt widokowy Zamkowa Góra otwarty w 2009 r. (źródło: www. sierakowice.pl

Fot. 64. Miejsce punktu widokowego na Zamkowej Górze przesłonięty widok przez drzewa (MD 06.2020).

Fot. 65. Punkt widokowy Zamkowa Góra – nowa infrastruktura w lutym 2021 roku (źródło: *https://kartuzy.gdansk.lasy.gov.pl/, autor zdjęcia: A. Gostkowska*).

5.2.3.*Osie, wnętrza i otwarcia widokowe*

Oś widokowa – to umowna linia, ukierunkowująca widok na dany punkt. W krajobrazie KPK nie ma szczególnie istotnych osi widokowych.

Wnętrze krajobrazowe – to przestrzeń ograniczona umownymi ścianami krajobrazowymi. Najbardziej efektowne wnętrza krajobrazowe w KPK stanowią rozległe tafle jezior, w szczególności wielkie, rozległe wnętrza wodne zespołu Jezior Raduńskich. Poza mieniącą się światłem i barwą płaszczyzną jezior stanowiącą przedpole ekspozycyjne dla otaczających je brzegów, atrakcyjność krajobrazową tworzy również ich zmienność kolorystyczna w zależności od pory roku, pory dnia oraz pogody (fot. 66-67).

Piękne makrownętrza krajobrazowe stanowią również rozległe doliny głównych cieków, działające podobnie, jak wielkie płaszczyzny wodne.

Otwarcia widokowe to miejsca, z których nagle pojawia się widok na rozległą przestrzeń, odmienną krajobrazowo od dotychczasowej. W KPK często są to wyjścia z terenu lasu nad jezioro – jednocześnie wraz ze ścianami lasu otaczającego jezioro często stanowi też wnętrze krajobrazowe. Otwarcia widokowe pojawiają się również przy zbliżaniu się do krawędzi doliny, np. doliny rzeki, czy jeziora.

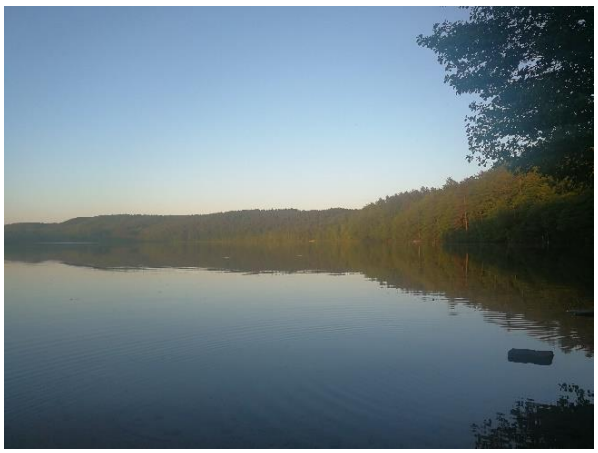

Fot. 66-67. Kaszubskie jeziora o zachodzie słońca w słoneczny letni dzień (06.2020) i w pochmurny zimowy dzień (BJS 02.2020).

Fot. 68-69. Widok na Jezioro Kamienne w rezerwacie Żurawie Błota (BJS 07.2021).

5.2.4.*Potencjał ekspozycyjny otoczenia Parku*

Obszar KPK obejmuje środkową część Pojezierza Kaszubskiego, jednego z ciekawszych krajobrazowo regionów Polski. Jest to teren o urozmaiconej rzeźbie w postaci licznych wzniesień, przeplatanych dolinami i rynnami polodowcowymi, rozległymi połaciami lasów oraz pól uprawnych. Sam teren KPK wśród całości obszaru Pojezierza Kaszubskiego nie posiada szczególnej ekspozycji. Nie jest w żaden sposób wyróżniający się „z zewnątrz". Natomiast z jego „wnętrza" zauważalne są jego szczególne cechy w postaci rzeźby terenu, oraz pokrycia w formie rozległych kompleksów leśnych, czy zespołów wielkoobszarowych jezior.

5.2.5.*Przejawy dewaloryzacji i dewastacji krajobrazu*

Atrakcyjność krajobrazowa obszaru KPK poza jego niezaprzeczalną wartością, generującą ruch turystyczny, który najczęściej jest niestety przyczynkiem, w wyniku którego podlega on dewastacji. Działania powstające na skutek chęci korzystania z atrakcyjności krajobrazowej terenu prowadzą do zjawisk i procesów zagrażających ochronie zasobów zarówno przyrodniczych, jak i kulturowych i krajobrazowych. Zjawiska te i procesy mają genezę antropogeniczną i przejawiają się m. in. w:

- powstawaniu rozproszonej, chaotycznej zabudowy zarówno mieszkaniowej, jak i letniskowej (czasem trudno wskazać granicę, co jest zabudową letniskową, a co już nie…);
- zabudowie mieszkaniowej o współczesnej formie, niedopasowanej do tożsamości kulturowej regionu;
- zmianie naturalnego ukształtowania terenu, przy okazji nowej zabudowy – nienaturalne wyrównywanie, podsypywanie terenu;
- wprowadzanie roślinności obcej krajobrazowo – poprzez np. odgradzanie się rzędem żywotników (*Thuja occidentalis*);
- zespołach indywidualnej zabudowy rekreacyjnej, głównie przy jeziorach;
- zespołach zabudowy letniskowej w formie związanej z aktualną „modą", np. „Czaplowisko" – domki w stylu skandynawskim w Starych Czaplach, czy domki w stylu skandynawskim nad Jeziorem Patulskim w okolicy Pierszczewa;
- nadmierne rozrastających się wsi, głównie tych atrakcyjnych rekreacyjnie – nowo powstająca zabudowa często jest przeskalowana;

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

- powstawanie dużych, pojedynczych obiektów, zarówno związanych z wypoczynkiem i rekreacją (np. ośrodki wypoczynkowe, hotele), jak i infrastrukturalnych;
- budowie osiedli zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej, lub letniskowej w stylu zamkniętych osiedli, np. osiedle „Danielowa Dolina" w Nowych Czaplach – stworzone ku promocji budownictwa regionalnego Kaszub (ale czy na pewno 16 domów mieszkalnych odgrodzonych od świata zewnętrznego wpisuje się w krajobraz Kaszub?);
- tworzeniu atrakcji turystycznych nie związanych z kulturą i tożsamością regionu takich jak np. położony w dolinie rzeki Łeby (przy jej najpiękniejszym odcinku) park gigantów z mierzącym niespełna 40 metrów samolotem pasażerskim – park gigantów w szczególności, ze względu na rozmiary ekspozycji, wyróżniający się w krajobrazie.

Procesy te zachodzą już od kilkudziesięciu lat wraz ze wzrostem znaczenia funkcji turystyczno-rekreacyjnej obszaru.

Fot. 70. Zabudowa domków letniskowych „w stylu skandynawskim" nad Jeziorem Patulskim – okolice Pierszczewa (MD 06.2020).

Fot. 71. „Danielowa Dolina" – zamknięte osiedle domów jednorodzinnych w stylu kaszubskim (MD 06.2020).

Fot. 72. Nowa zabudowa w Garczu – „nowoczesny" ogród (MD 06.2020).

Fot. 73. Nowa zabudowa w Kamienicy Królewskiej – „dom na nasypie" (MD 06.2020).

5.3. Waloryzacja krajobrazowa

5.3.1.*Atrakcyjność ogólna krajobrazu*

Utworzenie parku krajobrazowego ma na celu ochronę najwartościowszych, jeszcze nie przekształconych krajobrazów. Zadaniem stworzenia KPK miała być ochrona i zachowanie specyficznych i unikatowych wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych, które wspólnie dostarczają pozytywnych przeżyć estetycznych oraz cennych informacji poznawczych. KPK przede wszystkim ma za zadanie, poza ochroną wartości przyrodniczych, chronić walory kultury materialnej i niematerialnej ludności kaszubskiej oraz form ukształtowania i pokrycia tego polodowcowego obszaru.

5.3.2.*Kryteria i mierniki atrakcyjności krajobrazu - wyniki waloryzacji*

Jednym z celów utworzenie Parku, w zakresie wartości krajobrazowych, jest wyeksponowanie piękna kompozycji krajobrazu. W Kaszubskim Parku Krajobrazowym wyodrębnić można:

<u>Krajobrazy unikatowe</u>

Generalnie w krajobrazie KPK wyróżniają się:

- dolina rzeki Łeby;
- północna część kompleksu Lasów Mirachowskich;
- śródleśne Jezioro Lubygość;
- okolice jeziora Wielkie Brodno.

Fot. 74. Krajobraz unikatowy – śródleśne Jezioro Lubygość (BJS 12.2020).

Fot. 75. Jezioro Lubygość (BJS 12.2020).

Krajobrazy harmonijne

Jako tereny o krajobrazie harmonijnym można uznać:

- okolice jeziora Wielki Łąki;
- okolice wsi Sianowo;
- południowa część Lasów Mirachowskich – obszar leśny między Miechucinem a Mirachowem;
- okolice miejscowości Bącz;
- rejon przesmyku między jeziorami Wielkie Brodno a Ostrzyckim (na północ od Jeziora Ostrzyckiego).

Generalnie w KPK krajobrazy harmonijne w największym stopniu pozostają aktualnie w rejonach niegdyś uznawanych za te mniej atrakcyjne turystycznie. Ich mniejsza atrakcyjność ratuje je dotychczas od nacisku inwestycyjnego, od masowego „najazdu turystycznego”.

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Krajobrazy dysharmonijne

Niestety w ostatnim czasie ta kategoria krajobrazów w KPK alarmująco się rozrasta. Związane jest to przede wszystkim z naciskiem inwestycyjnym o charakterze turystyczno-rekreacyjnym oraz ekspansją zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej w miejscowościach. Wiąże się również z niskim poziomem świadomości wartości przestrzeni i kultury zagospodarowania terenu. Najbardziej zdewastowane tereny to:

- wsie: Chmielno i bezpośrednie otoczenie, Ostrzyce, Miechucino, Stężyca i okolice;
- okolice wsi Garcz i Łapalice;
- otoczenia jezior: Raduńskie Górne i Dolne, Ostrzyckie, Potulskiego, wnętrze „kółka jezior”;
- okolice jezior Wielkie i Długie.

Fot. 76-77. Koszmar „zamku” w Łapalicach (BJS 07.2021).

Fot. 78. Widok na Jezioro Rekowo – w sąsiedztwie „zamku” (BJS 07.2021).

5.4. Ocena stanu ochrony i przekształceń krajobrazu, ze szczególnym uwzględnieniem ostatniego 20-lecia

KPK utworzony został w 1983 roku. Uchwałą Wojewódzkiej Rady Narodowej w Gdańsku, w której określono granice Parku oraz ogólne zasady zagospodarowania przestrzennego Od momentu rozpoznania i promocji piękna krajobrazowego terenu KPK rozpoczęły się zarówno działania mające na celu ochronę walorów Parku, jak i zagospodarowania do celów turystki i rekreacji. Paradoksalnie, ze względu na wysokie wartości krajobrazowe terenu rozpoczęło się jego nadmierne eksploatowanie powodujące dewaloryzację tych wartości. Od kilkudziesięciu lat wzrasta znaczenie funkcji turystyczno-rekreacyjnej, której niekontrolowany rozwój zagraża walorom Parku zarówno przyrodniczym, jak i krajobrazowym. W tym czasie nastąpiło również bardzo duże zróżnicowanie wielkości wsi – kiedyś podobnej wielkości, dziś te o położeniu najbardziej atrakcyjnym dla turystyki i rekreacji liczą ponad 1000 mieszkańców (np. Chmielno, czy Stężyca) – a mniejsze, paradoksalnie niegdyś mniej atrakcyjne – pozostały niewielkimi przysiółkami czy pojedynczymi zabudowaniami z zachowanymi zabytkowymi obiektami.

Ryc. 10-12. Zagospodarowanie terenu „kółka jezior raduńskich" na mapach (Messtischblätter) z k. XIX i pocz. XX w. - niewielkie wsie, ze skupioną zabudową – harmonijne zainwestowanie w porównaniu do dzisiejszych wsi o niekontrolowanym rozroście, np. Chmielno, czy Stężyca (źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/).

5.5. Znaczenie walorów krajobrazowych dla funkcji turystycznej i rekreacyjnej Parku

Obszar KPK stanowi niezwykle atrakcyjny dla celów turystyczno-rekreacyjnych teren. Poprzez swoje ukształtowanie i pokrycie terenu posiada szeroką ofertę turystyczną zarówno dla preferujących bierny jak i aktywny wypoczynek. Miłośnicy relaksu nad wodą wybierają szeroką ofertę najbardziej popularnych ośrodków turystycznych nad jeziorami, natomiast fani turystki pieszej, czy rowerowej odnajdą się w terenach zalesionych wzgórz m. in. na szlakach stanowiących ciągi atrakcyjnych widoków, czy prowadzących do konkretnych, urządzonych punktów widokowych.

Główne atrakcje turystyczne związane z krajobrazem stanowią punkty widokowe, w tym najbardziej znany, obiektowy punkt widokowy wieża na Wieżycy – najwyższym wzniesieniu Pojezierza Kaszubskiego. Z tego punktu rozciąga się daleki widok na krajobraz Parku. Punkty widokowe często położone są na szlakach turystycznych i są częścią dłuższych ciągów widokowych.

Na pewno czynnikiem przyciągającym najwięcej turystów są jeziora – których wnętrza krajobrazowe można podziwiać z plaż i pomostów – w większych, bardziej obleganych miejscowościach jednak, szczególnie w sezonie, percepcja krajobrazu jest znacznie utrudniona i odbywa się w coraz gorszych warunkach zarówno przyrodniczych, jak i krajobrazowych. Zniszczenia krajobrazu, np. poprzez zabudowę o skali niedopasowanej do krajobrazu nie zniechęca jednak kolejnych przybyszy. Są to turyści poszukujący głównie materii w postaci bazy nadwodnej – plaży i kąpieliska, ewentualnie hotelu SPA, czy szybkiego pożywienia. Krajobraz jest często tylko dodatkiem, podziwianym jedynie z punktów widokowych (tych wskazanych w przewodnikach).

Z kolei połacie leśne oraz tereny wzniesień przyciągają miłośników aktywnego wypoczynku. Spacery, czy jazda na rowerze szlakami o wysokich wartościach krajobrazowych dają możliwość podziwiania terenu i są źródłem wielorakich doznań estetycznych, pozostających w pamięci i przyciągających turystów ponownie. Szlaki te zaskakują otwarciami widokowymi i prowadzą często do atrakcyjnych wnętrz krajobrazowych., niekoniecznie opisanych w przewodnikach.

Pod względem krajobrazu kulturowego atrakcją turystyczną są panoramy miejscowości, w dużym stopniu jednak już zdegradowane poprzez zabudowę niedostosowaną skalą i formą. Dużo bardziej wartościowe są harmonijne krajobrazy pól uprawnych otoczone lasami z rozproszoną zabudową zagrodową. Tu też w krajobraz wpisuje się tradycyjna zabudowa kaszubska, często stanowiąca dzisiaj domy letniskowe mieszkańców miast.

Piękno i atrakcyjność krajobrazu KPK przyciąga turystów nie tylko w sezonie letnim ale również w zimie. Zimą możliwe są bowiem atrakcje w postaci kuligów czy jazdy na nartach, zwłaszcza, że klimatycznie teren ten stosunkowo długo utrzymuje szatę zimową.

Niestety to, co przyciąga turystów, poprzez działania służące zapewnieniu dla nich jak najbardziej atrakcyjnej oferty, zostaje niekorzystnie przekształcane, szczególnie jeśli dotyczy tradycyjnych wartości materialnych, zaś krajobraz stanowi niestety … dobro nieodnawialne!

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

6. ZAGROŻENIA DLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZU ORAZ MOŻLIWE SPOSOBY ICH ELIMINACJI LUB OGRANICZENIA

6.1. Charakterystyka oraz źródła zagrożeń wewnętrznych oraz możliwe sposoby ich eliminacji lub ograniczenia

Zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody zagrożenie wewnętrzne to czynnik mogący wywołać niekorzystne zmiany cech fizycznych, chemicznych lub biologicznych zasobów, tworów i składników chronionej przyrody, walorów krajobrazowych oraz przebiegu procesów przyrodniczych, wynikający z przyczyn naturalnych lub z działalności człowieka w granicach obszarów lub obiektów podlegających ochronie prawnej.

Zagrożenie wewnętrzne zasobów kulturowych KPK stanowi przede wszystkim postępująca urbanizacja miejscowości turystycznych czyli większych wsi kaszubskich. Jest to związane z dążeniem do polepszenia warunków zamieszkania na terenach wiejskich oraz znaczącym zmniejszeniem ich funkcji rolniczej. Dawna zabudowa, jako obiekty zabytkowe nie zawsze spełnia warunki techniczne, których oczekują w XXI wieku ich mieszkańcy. Są narażone bądź na likwidację, zwłaszcza te nie chronione wpisem do rejestru zabytków, bądź na daleko idące przekształcenia modernizujące co degraduje ich pierwotne, historyczne cechy.

Do najistotniejszych zagrożeń **wewnętrznych** dla dziedzictwa kulturowego na obszarze KPK należą:

- niekontrolowana modernizacja istniejącej zabudowy historycznej polegająca na wprowadzaniu pretensjonalnego detalu architektonicznego i agresywnej kolorystyki skutkująca dewaloryzacją oryginalnego wyrazu architektonicznego obiektów historycznych;
- wprowadzanie w przestrzeń publiczną udziwnionych form „mebla ulicznego”, często pseudo-regionalnego;
- wznoszenie tymczasowych, a w rezultacie pozostających przez wiele sezonów wśród zabytkowej architektury, substandardowych obiektów gastronomicznych i innych usługowych;
- wznoszenie nowej zabudowy jednorodzinnej nierolniczej wg zunifikowanych projektów ogólnopolskich w sąsiedztwie zachowanej zabudowy historycznej;
- rozwój istniejących osiedli rekreacyjnych z pseudo-regionalnymi formami zabudowy;
- dynamiczny rozwój nowej zabudowy pseudo-agroturystycznej o przeskalowanej formie i pseudo-regionalnej architekturze, utrudniający rozpoznawalność autentycznych form architektury regionalnej;
- stale podwyższające się wymagania turystów w stosunku do wyposażenia pensjonatów i kwater agroturystycznych w techniczne wyposażenie i nowoczesne udogodnienia, które nie zawsze mogą być zastosowane w obiektach zabytkowych;
- stereotypowe wyznaczanie nowych terenów rozwojowych wsi pod zabudowę (która następnie otrzymuje miejską formę architektoniczną) bez studiów i analiz krajobrazowych, co degraduje historyczne panoramy wsi i uniemożliwia obserwację jej historycznych i zabytkowych obiektów;
- wydawanie zezwoleń na indywidualną zabudowę „rezydencjonalną” na terenach dawniej rolniczych, która otrzymuje karykaturalne formy pałacyków oderwane od tradycyjnych form historycznej zabudowy wiejskiej Kaszub;
- niedostateczny nadzór administracji samorządowej oraz konserwatora zabytków nad zgłaszanymi, a często niezgłaszanymi „modernizacjami” obiektów o cechach historycznych;

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

- mała możliwość natychmiastowej i skutecznej interwencji służb konserwatorskich w stosunku do działań niezgodnych z obowiązującymi wytycznymi konserwatorskimi, zawartymi w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz przewlekające się procesy sądowe po zgłoszeniu przestępstwa;
- niewystarczająca współpraca administracji KPK z władzami samorządowymi oraz mieszkańcami terenu KPK.

Zagrożenia zostały zdefiniowane na podstawie diagnozy dziedzictwa kulturowego i krajobrazu przedstawionej w rozdziale 3 niniejszego opracowania. Zagrożenia wewnętrzne dziedzictwa **kulturowego i krajobrazu** KPK zestawiono w poniższej tabeli (Tab. 12).

Tab. 12. Charakterystyka oraz źródła zagrożeń wewnętrznych dla dziedzictwa kulturowego i krajobrazu KPK oraz możliwe sposoby ich eliminacji lub ograniczenia.

Lp.	Charakterystyka i źródła zagrożenia	Lokalizacja zagrożenia	Bonitacja *	Możliwe sposoby eliminacji lub ograniczenia zagrożeń i ich skutków
1.	niekontrolowana modernizacja istniejącej zabudowy historycznej polegająca na wprowadzaniu pretensjonalnego detalu architektonicznego i agresywnej kolorystyki skutkująca dewaloryzacją oryginalnego wyrazu architektonicznego obiektów historycznych	większe miejscowości takie jak: Borzestowo, Brodnica, Miechucino, Zawory, Łapalice, Mirachowo, Potęgowo, Kamienica Królewska, Ostrzyce, Stężyca, Szymbark, Gołubie	9	opracowanie i wdrożenie „poradników" dla inwestorów i właścicieli budynków zabytkowych i historycznych „Jak budować na wsi"; prezentowanie i popularyzacja w mediach cech architektury regionalnej; praktyczne korzystanie z opracowywanych na zlecenie gminy (i opłaconych z pieniędzy publicznych !) Gminnych Programów Opieki nad Zabytkami
2.	wprowadzanie w przestrzeń publiczną udziwnionych form „mebla ulicznego", często pseudo-regionalnego, akceptowanych przez lokalne samorządy	głównie miejscowości gminne takie jak: Stężyca, Somonino, Sierakowice, Chmielno, Linia	9	prezentowanie i popularyzacja w mediach cech architektury regionalnej
3.	wznoszenie tymczasowych, a w rezultacie pozostających przez wiele sezonów wśród zabytkowej architektury, substandardowych obiektów gastronomicznych i innych usługowych	na całym terenie KPK	12	wdrożenie i egzekwowanie tzw. Ustawy krajobrazowej;
4.	wznoszenie nowej zabudowy jednorodzinnej nierolniczej wg zunifikowanych projektów ogólnopolskich w sąsiedztwie zachowanej zabudowy historycznej	głównie większe miejscowości turystyczne na terenie KPK	8	egzekwowanie zapisów z mpzp (wg wytycznych konserwatora zabytków); praktyczne korzystanie z opracowywanych na zlecenie gminy (i opłaconych z pieniędzy publicznych !) Gminnych Programów Opieki nad Zabytkami
5.	dalszy rozwój istniejących osiedli rekreacyjnych z a-regionalnymi formami	najbliższe otoczenie Wielkich Jezior Raduńskich: Jezioro	7	daleko idące ograniczenie dalszych lokalizacji takich osiedli w mpzp jednocześnie z

	zabudowy, czyli z formami zabudowy obcymi w krajobrazie regionu, o cechach architektonicznych niezgodnych z regionalnymi.	Raduńskie Górne i Dolne, Jezioro Lubowisko, Jezioro Dąbrowskie, Jezioro Potulskie, Jezioro Ostrzyckie, Jezioro Wielkie i Małe Brodno		wyraźnymi zapisami dotyczącymi wymogów rozplanowania i architektury osiedli możliwych do realizacji na terenie Parku
6.	dynamiczny rozwój nowej zabudowy pseudo-agroturystycznej o przeskalowanej formie i pseudo-regionalnej architekturze, utrudniający rozpoznawalność autentycznych form architektury regionalnej	okolice Brodnicy, Ostrzyc, Chmielna	8	egzekwowanie odpowiednich zapisów w istniejących mpzp oraz wdrożenie odpowiednich zapisów w nowych mpzp; praktyczne korzystanie z opracowywanych na zlecenie gminy (i opłaconych z pieniędzy publicznych !) Gminnych Programów Opieki nad Zabytkami
7.	stale podwyższające się wymagania turystów w stosunku do wyposażenia pensjonatów i kwater agroturystycznych w techniczne wyposażenie i nowoczesne udogodnienia, które nie zawsze mogą być zastosowane w obiektach zabytkowych	na całym terenie KPK	11	Stosowanie nowoczesnych technik i technologii pozwalających zarówno na dostosowanie obiektów do dzisiejszych wymagań turystów, jak i na zachowanie historycznego charakteru obiektu. Przekonanie turysty, iż historyczny charakter obiektu jest zaletą, a nie ograniczeniem, poprzez wskazanie i wyeksponowanie jego wartości
8.	stereotypowe wyznaczanie nowych terenów rozwojowych wsi pod zabudowę (która następnie otrzymuje miejską formę architektoniczną) bez studiów i analiz krajobrazowych, co degraduje historyczne panoramy wsi i uniemożliwia obserwację jej historycznych i zabytkowych obiektów	głównie wsie gminne na terenie KPK Chmielno, Stężyca	12	wdrożenie odpowiednich zapisów w mpzp uwzględniających specyfikę krajobrazową przestrzeni wiejskiej
9.	wydawanie zezwoleń na indywidualną zabudowę „rezydencjonalną” na terenach dawniej rolniczych, która otrzymuje karykaturalne formy pałacyków oderwane od tradycyjnych form historycznej zabudowy wiejskiej Kaszub	na całym terenie KPK	9	wdrożenie odpowiednich zapisów w mpzp uwzględniających specyfikę krajobrazową przestrzeni wiejskiej
10.	niedostateczny nadzór administracji samorządowej oraz konserwatora zabytków nad zgłaszanymi, a często niezgłaszanymi	na całym terenie KPK	8	zwiększenie aktywności służb gminnego i powiatowego nadzoru budowlanego; praktyczne korzystanie z opracowywanych na zlecenie gminy (i opłaconych z

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

	„modernizacjami" obiektów o cechach historycznych			pieniędzy publicznych !) Gminnych Programów Opieki nad Zabytkami
11.	mała możliwość natychmiastowej i skutecznej interwencji służb konserwatorskich w stosunku do działań niezgodnych z obowiązującymi wytycznymi konserwatorskimi, zawartymi w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz przewlekające się procesy sądowe po zgłoszeniu przestępstwa	na całym terenie KPK	9	zwiększenie aktywności służb Państwowej Służby Ochrony Zabytków oraz służb powiatowego i gminnego nadzoru budowlanego
12.	niewystarczająca współpraca administracji KPK z władzami samorządowymi oraz mieszkańcami terenu KPK	na całym terenie KPK	8	zintensyfikowanie współpracy z samorządami w formie pomocy w propagowaniu i utrwalaniu cech regionalnych terenu KPK (a nie tylko wydawanie kolejnych mapek, przewodników, reklamowych ulotek); pomoc i współpraca w organizowaniu spotkań i praktycznych warsztatów dla mieszkańców i inwestorów, dotyczących ochrony, kontynuowania i wykorzystywania (także ekonomicznego !) lokalnego dziedzictwa kulturowego

*Zagrożenia oceniono stosując skalę bonitacji zagrożeń T.J. Chmielewskiego i in. (2014) według przyjętej skali:
0 – brak zagrożeń,
1 – zagrożenia potencjalne, niewielkie,
2 – zagrożenia potencjalne, umiarkowane,
3 – zagrożenia potencjalne, duże,
4 – zagrożenia istniejące, niewielkie, o słabnącym natężeniu,
5 – zagrożenia istniejące, niewielkie, względnie stałe,
6 – zagrożenia istniejące, niewielkie, o narastającym natężeniu,
7 – zagrożenia istniejące, umiarkowane, o słabnącym 1natężeniu,
8 – zagrożenia istniejące, umiarkowane, względnie stałe,
9 – zagrożenia istniejące, umiarkowane, o narastającym natężeniu,
10 – zagrożenia istniejące, duże, o słabnącym natężeniu,
11 – zagrożenia istniejące, duże, względnie stałe,
12 – zagrożenia istniejące, duże, o narastającym natężeniu.
? – zagrożenie trudne do oceny

6.2. Charakterystyka oraz źródła zagrożeń zewnętrznych oraz możliwe sposoby ich eliminacji lub ograniczenia

Zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody zagrożeniem zewnętrznym jest każdy czynnik mogący wywołać niekorzystne zmiany cech fizycznych, chemicznych lub biologicznych zasobów, tworów i składników chronionej przyrody, walorów krajobrazowych oraz przebiegu procesów przyrodniczych,

wynikający z przyczyn naturalnych lub z działalności człowieka, mający swoje źródło poza granicami obszarów lub obiektów podlegających ochronie prawnej.

Zagrożenia zewnętrzne zasobów kulturowych KPK stanowią:

- wzmagające się tendencje wykorzystania istniejącego zasobu kulturowego wsi kaszubskiej na cele wyłącznie turystyczne z uwagi na spore zainteresowanie tym regionem mieszkańców z całej Polski;
- zwiększający się nacisk na tworzenie nowych miejsc dla turystów – bazy noclegowej i zaplecza gastronomicznego;
- dążenie do budowy dużych obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych gdyż niewielkie kubaturowo, tradycyjne obiekty historyczne są postrzegane jako przeszkoda w realizacji ekonomicznie uzasadnionej inwestycji;
- zniekształcenie historycznych układów przestrzennych pochodzących z czasów historycznych (często od średniowiecza) czyli planów wsi a także geometrii przestrzennej niewielkich, dwu-trzy zagrodowych przysiółków, poprzez wprowadzanie nowych, przypadkowych podziałów geodezyjnych wymuszanych przez nadal trwający popyt na działki rekreacyjne na atrakcyjnym, „bo w Parku Krajobrazowym", terenie;
- zauważalny brak zainteresowania lokalną historią terenu KPK przez inwestorów zewnętrznych;
- przepisy prawa dopuszczające wydawanie zgody na nowe inwestycje na podstawie decyzji o warunkach zabudowy, bez konieczności sporządzania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego;
- nielogiczne potraktowanie procedur: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy wymaga jedynie **opinii** wojewódzkiego konserwatora zabytków, natomiast dopiero miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (mpzp), które stają się prawem miejscowym, koniecznie zgodnym ze studium, wymagają **uzgodnienia** w formie decyzji administracyjnej wojewódzkiego konserwatora zabytków; niespójność ta umożliwia uchwalanie przez samorządy gmin studiów bez pozytywnej opinii konserwatora zabytków, a następnie w konsekwencji stosowanie w mpzp nieakceptowanych przez niego zapisów; skutkuje to konfliktami między samorządami i inwestorami a konserwatorem zabytków w trakcie uzgadniania mpzp w aspekcie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Tab. 13. Charakterystyka oraz źródła zagrożeń zewnętrznych dla dziedzictwa kulturowego i krajobrazu KPK oraz możliwe sposoby ich eliminacji lub ograniczenia.

Lp.	Charakterystyka i źródła zagrożenia	Lokalizacja zagrożenia	Bonitacja*	Możliwe sposoby eliminacji lub ograniczenia zagrożeń i ich skutków
1.	wzmagające się tendencje wykorzystania istniejącego zasobu kulturowego wsi kaszubskiej na cele wyłącznie turystyczne z uwagi na spore zainteresowanie tym regionem mieszkańców z całej Polski	cały teren KPK	8	egzekwowanie istniejących zapisów mpzp uzgodnionych m.in. przez konserwatora zabytków
2.	zwiększający się nacisk na tworzenie nowych miejsc dla turystów – bazy noclegowej i zaplecza gastronomicznego	rejon Wielkich Jezior Raduńskich	8	egzekwowanie istniejących zapisów mpzp uzgodnionych m.in. przez konserwatora zabytków oraz praktyczne korzystanie z opracowywanych na zlecenie gminy (i opłaconych z

				pieniędzy publicznych !) Gminnych Programów Opieki nad Zabytkami
3.	dążenie do budowy dużych obiektów rekreacyjno-wypoczynkowych gdyż niewielkie kubaturowo, tradycyjne obiekty historyczne są postrzegane jako przeszkoda w realizacji ekonomicznie uzasadnionej inwestycji	rejon Wielkich Jezior Raduńskich	9	egzekwowanie istniejących zapisów mpzp uzgodnionych m.in. przez konserwatora zabytków oraz praktyczne korzystanie z opracowywanych na zlecenie gminy (i opłaconych z pieniędzy publicznych !) Gminnych Programów Opieki nad Zabytkami
4.	zniekształcenie historycznych układów przestrzennych pochodzących z czasów historycznych (często od średniowiecza) czyli planów wsi a także geometrii przestrzennej niewielkich, dwu-trzy zagrodowych przysiółków, poprzez wprowadzanie nowych, przypadkowych podziałów geodezyjnych wymuszanych przez nadal trwający popyt na działki rekreacyjne na atrakcyjnym, „bo w Parku Krajobrazowym", terenie	cały teren KPK	9	egzekwowanie istniejących zapisów mpzp uzgodnionych m.in. przez konserwatora zabytków oraz praktyczne korzystanie z opracowywanych na zlecenie gminy (i opłaconych z pieniędzy publicznych !) Gminnych Programów Opieki nad Zabytkami
5.	zauważalny brak zainteresowania lokalną historią terenu KPK przez inwestorów zewnętrznych	cały teren KPK	8	zintensyfikowanie promocji kultury regionu i zasobu dziedzictwa kulturowego w bardziej atrakcyjnej formie; dyskusyjne, ale może „egzaminowanie" potencjalnych nowych mieszkańców regionu ze znajomości cech i właściwości miejsca przyszłej inwestycji …
6.	przepisy prawa dopuszczające wydawanie zgody na nowe inwestycje na podstawie decyzji o warunkach zabudowy, bez konieczności sporządzania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego	cały teren KPK	12 (!)	wprowadzenie konieczności wykonywania mpzp dla całego KPK i dla obszarów obejmujących co najmniej jedno sołectwo
7.	nielogiczne potraktowanie procedur: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy wymaga jedynie **opinii** wojewódzkiego konserwatora zabytków, natomiast dopiero miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (mpzp), które stają się prawem miejscowym, koniecznie zgodnym ze studium, wymagają **uzgodnienia** w formie decyzji administracyjnej wojewódzkiego konserwatora zabytków; niespójność ta umożliwia uchwalanie przez samorządy gmin studiów bez	cały teren KPK (oraz Polska)	11	zmiana obowiązującego prawa (Ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym, Ustawa Prawo Budowlane i inne)

	pozytywnej opinii konserwatora zabytków, a następnie w konsekwencji stosowanie w mpzp nieakceptowanych przez niego zapisów; skutkuje to konfliktami między samorządami i inwestorami a konserwatorem zabytków w trakcie uzgadniania mpzp w aspekcie ochrony dziedzictwa kulturowego			

Część II
Strategia ochrony

7. CELE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZU

Cele ogólne ochrony Kaszubskiego Parku Krajobrazowego zostały ujęte w Uchwale Nr Kaszubski Park Krajobrazowy utworzony został uchwałą nr XIX/82/83 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Gdańsku z dnia 15 czerwca 1983 roku. Aktualną podstawę prawną jego funkcjonowania stanowi uchwała Nr 147/VII/11 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 27 kwietnia 2011 r. w sprawie Kaszubskiego Parku Krajobrazowego (Dz. Urz. z 2011 r. Nr 66, poz. 1462), zmieniona uchwałą Nr 445/XLII/17 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 21 grudnia 2017 r. (Dz. Urz. z 2018 r. poz. 203). Określa ono szczególne cele ochrony Parku oraz obowiązujące w jego granicach zakazy. Celem nawiązującym do specyfiki niniejszego Operatu jest zapis §2:

> *1) zachowanie specyfiki rzeźby terenu — wzniesień morenowych, dolin rzecznych i rynien jeziornych oraz wytopisk polodowcowych,*
>
> *(...)*
>
> *7) zachowanie i eksponowanie zasobów dziedzictwa kulturowego, a zwłaszcza struktury i wartości krajobrazu kulturowego, wartościowych układów przestrzennych osadnictwa, tradycyjnych i historycznych form zabudowy, obiektów kultury materialnej i wartości kultury niematerialnej,*
>
> *8) ochrona unikatowych wartości krajobrazu, a zwłaszcza rynien jeziornych i dolin rzecznych oraz eksponowanych wzniesień i zboczy o znacznych spadkach terenu,*
>
> ***9) oszczędne użytkowanie i planowe kształtowanie przestrzeni ze szczególnym uwzględnieniem ochrony walorów krajobrazowych.***

Powyższe zapisy formułują nadrzędny cel ochrony, do którego nawiązują przyjęte w ramach prac nad Planem ochrony ujęte poniżej (Tab. 14 i 15.) strategiczne i operacyjne cele ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu.

Tab. 14. Strategiczne i operacyjne cele ochrony dziedzictwa kulturowego KPK

Lp.	Cele strategiczne	Cele operacyjne
1.	1. Zachowanie i eksponowanie zasobów dziedzictwa kulturowego, a zwłaszcza struktury i wartości krajobrazu kulturowego, wartościowych układów przestrzennych osadnictwa, tradycyjnych i historycznych form zabudowy, obiektów kultury materialnej i wartości kultury niematerialnej.	1.1. Stosowanie wielokierunkowych działań: ochronnych, rewaloryzacyjnych, edukacyjnych oraz egzekwowanie istniejących przepisów prawnych w tym zapisów w mpzp.
2.	2. Ograniczenie niekorzystnego oddziaływania turystyki i rekreacji na stan dziedzictwa kulturowego KPK	2.1. Dostosowanie funkcji turystycznej i rekreacyjnej do cech i właściwości obiektów zabytkowych i historycznych. 2.2. Realizowanie przez inwestorów wytycznych konserwatora zabytków.
3.	3. Prowadzenie szeroko pojętej działalności edukacyjnej, w tym prezentacja wartości poznawczych zabytków oraz popularyzacja i ukazanie wartości estetycznych zabytków i krajobrazu w środowisku człowieka.	3.1 Upowszechnienie wiedzy na temat walorów kulturowych KPK oraz zagrożeń dla nich.
		3.2 Upowszechnienie wiedzy na temat wpływu

		działalności człowieka (w szczególności turystycznej i rekreacyjnej) na dziedzictwo kulturowe
4.	4. Zachowanie specyfiki zabudowy zagrodowej, ogrodów i detalu architektonicznego Kaszub.	4.1. Wdrożenie zasad projektowania w celu zachowania tożsamości kulturowej Kaszub na terenie KPK. 4.2. Stosowanie włącznie tradycyjnych materiałów budowlanych (z uwzględnieniem zasad energooszczędności). 4.3. Organizowanie przez szkółki roślin kiermaszów i pokazów roślin ozdobnych i użytkowych stosowanych w tradycji kaszubskiej.
5.	5. Zachowanie specyfiki krajobrazu kulturowego osadnictwa rozproszonego, tzw. wybudowań lub „pustek".	5.1. Opracowanie wytycznych planistycznych w zakresie wprowadzania narysu nowych podziałów geodezyjnych w krajobrazie otwartym. 5.2. Opracowanie wskazówek dotyczących formy i gatunków zieleni wysokiej („strażnicy domostwa") dla zagród samotniczych w popularnej formie redakcyjnej.
6.	6. Zachowanie wartości niematerialnych Kaszub.	6.1. Organizowanie pokazów tradycyjnych zajęć rolniczych, rzemiosła i sztuki ludowej (kośba, produkcja lnu, pszczelarstwo, plecionkarstwo, haft szkół kaszubskich, rzeźba ludowa, zwyczaje związane z porami roku (np. „wieniec", „ścinanie kani"), pieśni i przyśpiewki, podania i gadki kaszubskie, zażywanie tabaki, częstsze używanie stroju ludowego.
7.	7. Zachowanie istniejących fragmentów krajobrazu historycznego zwłaszcza pradziejowego w postaci stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej.	7.1. Utworzenie ścieżek edukacyjnych 7.2. Objęcie ochroną prawną najcenniejszych obszarów
8.	8. Zachowanie czytelności nawarstwień w krajobrazie kulturowym dla przyszłych prac naukowo-badawczych.	8.1. Tworzenie bazy noclegowej dla pracujących w terenie naukowców i badaczy kultury kaszubskiej, rodzaju „domów pracy twórczej" ludzi nauki badających. 8.2. Nawiązanie przez zarząd KPK współpracy z uczelniami wyższymi i innymi placówkami naukowymi.

Źródło: opracowanie własne

Tab. 15. Strategiczne i operacyjne cele ochrony krajobrazu KPK.

Lp.	Cele strategiczne	Cele operacyjne
1.	1. Powstrzymanie niekorzystnego wpływu człowieka na estetykę krajobrazu otwartego.	1.1 Niwelowanie negatywnego oddziaływania wizualnego na krajobraz powodowanego w szczególności przez reklamy, ogrodzenia i obiekty małej architektury
		1.2. Ochrona tradycyjnego podziału przestrzeni – rozłogu pól i lokalnych układów komunikacyjnych (miedze).
		1.3. Zaprzestanie likwidacji samorodnej roślinności śródpolnej.
		1.4 Ochrona powiązań widokowych: w widokach dalekich i w panoramach.
		1.5. Ochrona form krajobrazu naturalnego strefy brzegowej jezior poprzez wykluczenie zagospodarowania pseudo-marinami w krzykliwych

		barwach.
		1.6 Ograniczenie lokalizacji nadziemnych obiektów infrastruktury technicznej.
2.	2. Ochrona przywróconych walorów krajobrazu otwartego	2.1 Opracowanie procedury gospodarowania przestrzenią na obszarach o dużej wrażliwości na przekształcenia.
		2.2. Ścisłe przestrzeganie wytycznych zawartych w poprzednim i bieżącym Operatach Ochrony krajobrazu KPK.
3.	3. Wyeksponowanie możliwości percepcji krajobrazu otwartego „zbudowanego" (kulturowego).	3.1. Wytyczenie większej liczby tras pejzażowych na bazie ciągów widokowych.
		3.2. Utworzenie większej liczby ekstensywnie (!) zagospodarowanych punktów widokowych.
		3.3. Szczególna kontrola zagospodarowania na obszarach przedpoli widokowych.
4.	4. Zachowanie percepcji krajobrazu semi-naturalnego.	4.1.Ochrona lasów przed nadmierną eksploatacją.
		4.2. Ochrona strefy brzegowej jezior przed rażącym formą i barwą zagospodarowaniem.
5.	5. Uświadamianie znaczenia krajobrazu jako „obrazu kraju" w powszechnej opinii	5.1 Poszerzanie zakresu tematyki w działalności edukacyjnej na każdym szczeblu edukacji – cel powszechny.

Źródło: opracowanie własne.

Przyjęte w Planie ochrony strategiczne i operacyjne cele ochrony znajdują swoje rozwinięcie w postaci propozycji konkretnych działań ochronnych opisanych w kolejnych rozdziałach Operatu.

8. STREFOWANIE OBSZARU PARKU

Przy sporządzaniu dokumentów planistycznych dla zróżnicowanych wewnętrznie obszarów, na potrzeby formułowania ustaleń dokonuje się ich strefowania, czyli podziału na np. wyodrębniające się zróżnicowane między sobą rejony, obszary czy tereny. Dotyczy to zarówno dokumentów samorządowych rożnych szczebli (plany zagospodarowania województw, studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego), Administracji Lasów Państwowych (plany urządzania lasu), jak i dokumentów innych jednostek. Zastosowanie takiego podziału ułatwia przestrzenne adresowanie ustaleń odnoszących się do wybranych fragmentów analizowanego obszaru. Metoda ta stosowana jest także powszechnie w przypadku planów ochrony dla parków krajobrazowych, a mapa stref staje się podstawową, a często wręcz jedyną mapą, mającą rangę aktu prawnego, uchwalaną jako załącznik do uchwały sejmiku właściwego województwa w sprawie planu ochrony. W ramach prac nad aktualnym Planem ochrony dla KPK przyjęto koncepcję podziału Parku na strefy działań ochronnych, których wyznacznikiem jest zakładany do osiągnięcia cel oraz zasadniczy kierunek ochrony zasobów i walorów Parku[1]. Wydaje się że takie podejście jest najbardziej czytelne dla odbiorców Planu ochrony, a jednocześnie praktyczne do stosowania.

Wypracowany w ramach uzgodnień całego zespołu autorskiego Planu ochrony podział obejmuje dwie zasadnicze grupy ustaleń Planu (stref działań ochronnych), pokrywających cały obszar Parku (Tab. 32):

1 W niektórych planach ochrony stosowane są podziały oparte na cechach fizjonomicznych krajobrazu, funkcjach spełnianych przez poszczególne strefy lub na ich waloryzacji

- grupa stref, w których wskazuje się na potrzebę kontynuowania istniejącego sposoby użytkowania terenu Parku lub ochrony jego zasobów (oznaczonych kodem BK),
- grupę stref, w których wskazuje się na potrzebę modyfikacji lub dopuszcza się rozwój istniejącego sposobu użytkowania Parku (oznaczonych kodem BM).

W obrębie otuliny Kaszubskiego Parku Krajobrazowego wyznaczono także grupę stref, w których wskazuje się na potrzebę modyfikacji istniejącego sposobu użytkowania otuliny i innych terenów wokół Parku w celu ochrony jego zasobów i walorów przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych (oznaczonych kodem BO). Obszary wyłączone z ustaleń Planu ochrony ze względu na obowiązywanie przepisów odrębnych (rezerwaty przyrody) oznaczono kodem BW .

Dodatkowo, w obrębie Parku wyróżniono obszary i obiekty objęte rekomendacjami Planu ochrony (kod wydzieleń – C), obejmujące propozycje adresowane do różnych podmiotów, wykraczające poza działania aktywnej ochrony. Obszary i obiekty z tej grupy mogą dotyczyć tylko wybranych fragmentów Parku „nakładając się" na wydzielenia z grupy B, mogą także „nachodzić na siebie.

Typologię stref przyjętą dla Kaszubskiego Parku Krajobrazowego przedstawia poniższa tabela (Tab. 16).

Tab. 16. Typologia podziału obszaru KPK na strefy ustaleń (działań ochronnych) i rekomendacji Planu ochrony (na niebieskim tle strefy o charakterze podstawowym – nie pokrywające się).

Kod strefy	Nazwa strefy
BK	**Kontynuacja istniejącego sposobu użytkowania terenu Parku lub ochrony jego zasobów:**
BK_I	Zachowanie tradycyjnego krajobrazu rolniczego i innych terenów otwartych:
BK_I_1	Utrzymanie ekstensywnego użytkowania rolniczego łąk i pastwisk oraz otwartego charakteru innych siedlisk półnaturalnych
BK_I_2	Utrzymanie krajobrazu rolniczego pozostałych terenów, w tym pól i upraw trwałych
BK_I_3	Utrzymanie ekosystemów torfowisk
BK_II	Zachowanie krajobrazu leśnego i terenów zarastających (sukcesyjnych):
BK_II_1	Utrzymanie aktualnego sposobu użytkowania ekosystemów leśnych
BK_II_2	Utrzymanie terenów zarastających lub zalesionych
BK_III	Zachowanie śródlądowych wód powierzchniowych i obszarów podmokłych:
BK_III_1	Utrzymanie cieków, zbiorników wodnych i nisz źródliskowych
BK_III_2	Utrzymanie siedlisk przyrodniczych zależnych od wód
BK_IV	Zachowanie tradycyjnych elementów kultury materialnej:
BK_IV_1	Utrzymanie tradycyjnego kulturowego układu przestrzennego jednostek osadniczych
BK_IV_2	Utrzymanie zabytkowych i innych cennych obiektów architektury i budownictwa oraz stanowisk archeologicznych
BK_V	Zachowanie innych cennych elementów krajobrazu
BM	**Modyfikacja istniejącego sposobu użytkowania Parku:**
BM_I	Modyfikacja sposobów użytkowania lub ochrony naturalnych i półnaturalnych ekosystemów nieleśnych: przywrócenie ekstensywnego użytkowania łąk i pastwisk lub otwartego charakteru innych siedlisk półnaturalnych
BM_II	Modyfikacja sposobów użytkowania lub ochrony ekosystemów leśnych: drzewostany rekomendowane do wyłączenia z działań gospodarczych,

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

BM_III	Modyfikacja sposobów gospodarowania wodami powierzchniowymi i obszarami podmokłymi
BM_III_1	Modyfikacja gospodarki rybackiej
BM_III_2	Modyfikacja systemu melioracyjnego
BM_IV	Modyfikacja sposobów użytkowania lub ochrony zasobów kulturowych i walorów krajobrazowych
BM_IV_1	Rewaloryzacja wartości materialnych dziedzictwa historycznego
BM_IV_2	Rewaloryzacja walorów wizualnych krajobrazu
BM_V	Inne aktywne działania ochronne:
BM_V_1	Spowolnienie sukcesji poprzez wycinkę nalotu drzew i krzewów
BM_V_2	Likwidacja barier antropogenicznych utrudniających migrację organizmów wodnych
BM_V_3	Zapewnienie trwałości zimowisk nietoperzy
BM_VI	Modyfikacja lub rozwój zainwestowania (obszary zainwestowane lub wskazane do zainwestowania):
BM_VI_1	Tereny przeznaczone do zainwestowania zgodnie z ustaleniami miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego
BM_VI_2	Tereny kierunkowego rozwoju zainwestowania zgodnie z ustaleniami studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego
BM_VI_3	Tereny zainwestowane, w tym zabudowane pozostałe
BM_VII	Ograniczenie przekształceń:
BM_VII_1	Tereny wyłączone spod zabudowy
BM_VII_2	Tereny wyłączone z zalesień oraz lokalizacji obiektów zaburzających widok z punktów i ciągów widokowych
BM_VII_3	Tereny wyłączone z zainwestowania zaburzającego drożność i ciągłość lokalnych korytarzy ekologicznych
BM_VII_4	Tereny zmiany kierunków rozwoju zainwestowania obszarów wskazywanych w politykach przestrzennych gmin
BM_VII_5	Tereny wyłączone z działań naruszających najcenniejsze walory przyrodnicze
BM_VIII	Dostosowanie infrastruktury turystycznej do istniejącej i potencjalnej presji na zasoby Parku
BM_VIII_1	Zagospodarowanie infrastruktury szlaków turystycznych
BM_VIII_2	Zagospodarowanie infrastruktury dla turystyki wodnej
BM_VIII_3	Odcinki strefy brzegowej jezior co do zasady wyłączone z zainwestowania
BM_VIII_4	Odcinki strefy brzegowej jezior wskazane do likwidacji lub przekształcenia istniejącego zainwestowania
BM_VIII_5	Odcinki strefy brzegowej jezior wskazane do kształtowania zainwestowania
BM_VIII_6	Utworzenie ścieżek archeologiczno-historycznych
BM_VIII_7	Utworzenie punktów widokowych
BM_VIII_8	Ograniczenie turystycznego i rekreacyjnego użytkowania najcenniejszych jezior
BW	**Obszary wyłączone z ustaleń Planu ochrony ze względu na obowiązywanie przepisów odrębnych (rezerwaty przyrody)**
BO	**Modyfikacja istniejącego sposobu użytkowania terenów wokół Parku w celu ochrony jego zasobów i walorów przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych - utrzymanie połączeń ekologicznych Parku z terenami**

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

	sąsiednimi
C	**Obszary i obiekty objęte rekomendacjami Planu ochrony**
C_I	Potencjalne strefy ochrony krajobrazów do uwzględnienia w ramach audytów krajobrazowych
C_II	Obiekty lub obszary o najwyższych wartościach przyrodniczo-krajobrazowych, zasługujące na objęcie dodatkową formą ochrony prawnej
C_III	Obiekty lub obszary o najwyższych wartościach kulturowych, zasługujące na objęcie dodatkową formą ochrony prawnej
C_IV	Obszary zasługujące na włączenie do Parku
C_V	Obszary do objęcia miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego

Źródło: opracowanie własne.

Krótka charakterystyka stref wyodrębnianych w ramach prac nad operatem ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu jest następująca:

BK - Kontynuacja istniejącego sposobu użytkowania terenu Parku lub ochrony jego zasobów

1. **BK_IV Zachowanie tradycyjnych elementów kultury materialnej:**
   - **BK_IV_1 Utrzymanie tradycyjnego kulturowego układu przestrzennego jednostek osadniczych**, w szczególności układów ruralistycznych miejscowości związanych z gospodarką rolną Kaszub dawnych wsi rolniczych, tj. polegające przede wszystkim na zachowaniu historycznego podziału geodezyjnego i nie wprowadzaniu wewnątrz nowych podziałów geodezyjnych – układy ruralistyczne miejscowości takich jak Kamienica Królewska, Stare Czaple, Potuły, Kolonia czy Staniszewo.
   - **BK_IV_2 Utrzymanie zabytkowych i innych cennych obiektów architektury i budownictwa i stanowisk archeologicznych** polegające na kontynuacji oraz wzmocnieniu ochrony materii poszczególnych obiektów historycznych zgodnie z zasadami obowiązującej doktryny konserwatorskiej – wytycznych konserwatorskich oraz zaleceń i poleceń dotyczących rewaloryzacji, rekonstrukcji oraz restauracji obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego oraz ujętych w Ewidencjach Zabytków – tych o najwyższych zachowanych wartościach kulturowych, a w przypadku układów przestrzennych jak zespół dworsko-parkowy w Mirachowie, zespół kościelny w Wygodzie Łączyńskiej, a także zespoły leśniczówek, dodatkowo utrzymanie tradycyjnego układu przestrzennego siedliska/działki; w przypadku stanowisk archeologicznych – utrzymanie stref i obiektów ochrony archeologicznej polegającej na niewprowadzaniu nowego zainwestowania ingerującego w strukturę warstw archeologicznych i utrzymanie miejsc i obszarów ochrony archeologicznej w stanie umożliwiającym dalszą eksplorację archeologiczną dla prowadzenia badań naukowych w celu poszerzania wiedzy o fazach rozwoju cywilizacyjno-kulturowego.
2. **BK_V Zachowanie cennych elementów krajobrazu** – polegające na zachowaniu dominacji wartościowych cech krajobrazu, poprzez zachowanie drzewostanów tworzących ściany lasu wokół zbiorników wodnych oraz ograniczeniu zainwestowania turystycznego, poprzez niewyznaczanie nowych miejsc oraz niedodawanie nowych obiektów zagospodarowania turystycznego, jak również ekstensywne urządzanie szlaków turystycznych – stosowanie infrastruktury wpasowanej w krajobraz, tylko w miejscach koniecznych oraz wybieranie

przebiegu szlaków nie wymagających dużej ingerencji w naturalny krajobraz terenu. Strefa ta dotyczy krajobrazów jezior śródleśnych, tj.:

- zespół krajobrazowy **ciągu jezior leśnych**: Lubygość – Kocenko Małe – Kocenko Duże – Odnoga – **przenikających się wnętrz wodnych typu „długiego" zamkniętych ścianami lasu**.
- Zespół krajobrazowy **jezior**: Wielkie Łąki i Małe Łąki – **stykających się dwóch silnie domkniętych wnętrz wodnych, zamkniętych ścianami lasu**.

BM – Modyfikacja lub rozwój istniejącego sposobu użytkowania Parku

3. **BM_IV Modyfikacja sposobów użytkowania lub ochrony zasobów kulturowych i walorów krajobrazowych:**

- **BM_IV_1 Rewaloryzacja wartości materialnych dziedzictwa historycznego** – strefa powinna być zastosowana do obiektów i miejsc o zniekształconej oryginalnej strukturze architektonicznej i wyglądu z powodu samowolnych przebudów bryły budynków, zmian w wystroju elewacji, w tym kolorystyki elewacji, umieszczania agresywnych kolorystycznie nośników reklamowych; rewaloryzacja winna obejmować także takie kształtowanie najbliższego otoczenia zabytków by uwypuklać ich walor i znaczenie w przestrzeni publicznej oraz zachować odrębność kulturową KPK np. główne przestrzenie publiczne miejscowości, takich jak: Stężyca, Brodnica, Ostrzyce, Chmielno, Miechucina, Kamienica Królewska, Mirachowo, Sianowo, Staniszewo – także te, które nie znajdują się w rejestrze zabytków województwa pomorskiego lecz są wymienione gminnych Ewidencjach Zabytków. Na jej obszarze postuluje się szczególne uwzględnianie charakterystycznych cech regionalnego budownictwa w trakcie realizacji nowych obiektów i przebudowy istniejących. W ramach rewaloryzacji wartości materialnych dziedzictwa kulturowego zaleca się zabezpieczenie przed zniszczeniem lub rewaloryzację obiektów zabytkowych, przy jednoczesnym dopuszczeniu ich adaptacji do nowych funkcji, w tym szczególnie przeprowadzenie remontu młynów wodnych w: Kożyczkowie i Chmielonku, gm. Chmielno, Sianowie i Stryszej Budzie gm. Kartuzy, a także dawnych dworców i przystanków kolejowych w: Kamienicy Królewskiej gm. Sierakowice, Gołubiu Kaszubskim, gm. Stężyca.
- **BM_IV_2 Rewaloryzacja walorów wizualnych krajobrazu** – polegająca na szczególnej ochronie cech typowych dla krajobrazu KPK, w wyodrębnionych typach krajobrazowych, tj. wnętrza wodne, szerokie doliny, zwarte połacie lasów, zabudowa rozproszona, lub zwarta, osadnictwo tzw. „pohutnicze". Strefa wskazuje na zdecydowane stosowanie na jej obszarze istniejących przepisów w zakresie zagospodarowania przestrzennego i prawa budowlanego, a w tym przede wszystkim nakazuje likwidację nielegalnej zabudowy deprecjonującej walory wizualne krajobrazu, jak również w odniesieniu do elementów dewaloryzujących wartości przyrodnicze, jak agresywne w kształcie i kolorze zagospodarowanie turystyczne brzegów jezior, w strefie należy zdecydowanie stosować zapisy tzw. „ustawy krajobrazowej" m. in. w odniesieniu do nielegalnych i szpecących przestrzeń publiczną reklam. W celu ochrony tradycyjnych form geometrii przestrzeni zaleca się ochronę zróżnicowania układu rozłogu wsi zwartych i osadnictwa rozproszonego w nowym zagospodarowaniu przestrzennym. w celu ochrony zachowanych, cennych elementów krajobrazu, charakterystycznych dla obszaru Parku należy zabezpieczyć właściwą ekspozycję poprzez opracowanie analiz krajobrazowych miejsc szczególnie eksponowanych, gdzie doskonała ekspozycja terenu powoduje silne oddziaływanie każdego nowego elementu na krajobraz.

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Krajobrazy jezior:

- Zespół krajobrazowy **jezior**: Wielkie i Długie – **bardzo długich wnętrz wodnych, dość silnie domkniętych subiektywnymi „ścianami" w postaci stromych rynien jeziornych.**
- Zespół krajobrazowy ciągu **jezior**: Raduńskie Górne – Raduńskie Dolne – Stężyckie – Lubowisko – Dąbrowskie – Patulskie – Ostrzyckie – Brodno Wielkie – Brodno Małe – **długich i przenikających się wnętrz wodnych, domkniętych „ścianami" subiektywnymi, częściowo umownymi, ukształtowanymi przez strome zbocza rynien jeziornych**.

Krajobrazy dolin rzek:

- Zespół krajobrazowy **doliny cieku** łączącego Jezioro Glinne z Jeziorem Bąckim: Mirachowo – Jezioro Bąckie – Jezioro Glinne – wnętrze **typu długiego, domknięte subiektywnymi „ścianami" stoków i zboczy doliny**.
- Zespół krajobrazowy **doliny rzeki Łeby** obejmujący miejscowości: Miłoszewo – Nowa Huta – Strysza Buda – Jezioro Sianowskie – Jezioro Reskowskie – Miechucino – zespół wnętrz **typu długiego, domkniętych zboczami doliny, stanowiącymi subiektywne i często umowne „ściany"**.
- Zespół krajobrazowy **doliny rzeki Dębnicy** obejmujący miejscowości: Stążki – Głusino – Staniszewo – Sianowo – zespół wnętrz **typu długiego, domkniętych zboczami doliny, stanowiącymi subiektywne i często umowne „ściany".**

Krajobrazy osadnicze:

- Zespół krajobrazowy **wnętrza krajobrazowego polany śródleśnej** w rejonie miejscowości: Bącz – Bącka Huta – Szopa – jednorodna jednostka krajobrazowo-historyczna.
- Zespół Krajobrazowy **umownego wnętrza krajobrazowego wsi Kolonia wraz z historycznym rozłogiem** – jednorodna jednostka krajobrazowo-historyczna.
- Zespół krajobrazowy **wnętrza krajobrazowego okolic Wygody** – jednostka krajobrazowa o charakterze makrownętrza „labiryntowego" ze względu na dużą różnorodność form ukształtowania i pokrycia terenu brak czytelnych zasad kompozycji krajobrazowych.
- Zespół krajobrazowy **wnętrz wodnych okolic Chmielna** (jeziora: Kłodno – Białe – Rekowo) – wielu czytelnych wnętrz wodnych jezior domkniętych konkretnymi, ale też subiektywnymi „ścianami" zalesionych wzniesień otaczających jeziora.
- Zespól krajobrazowy **„labiryntowego" wnętrza krajobrazowego leśnych wzgórz w rejonie Wieżycy** – bez czytelnych zasad kompozycji krajobrazowej.

Wszystkie wymienione wyżej zespoły krajobrazowe należy określić jako posiadające wiodące znaczeniu dla identyfikacji KPK, gdyż ich różnorodność jest podstawą unikatowej mozaikowatości form krajobrazowych tworzących „Szwajcarię Kaszubską".

5. BM_VII Ograniczenie przekształceń:

- **BM_VII_1 Tereny wyłączone spod zabudowy** – strefa wskazuje obszary eksponowane z punktów czy ciągów widokowych (np. na wyniesieniach, czy dolinach), w których lokalizacja zabudowy wpływa nadzwyczaj niekorzystnie na odbiór krajobrazu.

- **BM_VII_2 Tereny wyłączone z lokalizacji obiektów zaburzających widok z punktów i ciągów widokowych** – strefa wskazuje obszary o największej ekspozycji z ciągów i punktów widokowych, na których priorytetem jest utrzymanie ich otwartego charakteru i ograniczenie lokowania obiektów dysharmonijnych i zaburzających widok, m. in. wysokich obiektów nadziemnej infrastruktury technicznej. Strefa wskazuje ponadto miejsca (punkty widokowe) o rozległych widokach w celu zakazu lokalizacji obiektów mogących zaburzać te widoki.

6. **BM_VIII Dostosowanie infrastruktury turystycznej do istniejącej i potencjalnej presji na zasoby Parku:**

    - **BM_VIII_6 Utworzenie ścieżek archeologiczno-historycznych** – stanowiska archeologiczne stanowią jeden z elementów środowiska kulturowego. Te widoczne w krajobrazie z uwagi na własną formę krajobrazową, podnoszą atrakcję istniejących szlaków turystycznych, są jednocześnie istotnym powodem do wyznaczania nowych dydaktycznych ścieżek archeologiczno-historycznych. Celem wyznaczenia ścieżek archeologiczno-historycznych jest pokazanie w terenie śladów dawnych cmentarzysk i grodzisk jako szczególnej formy krajobrazu historycznego krajobrazu kulturowego.
    - **BM_VIII_7 Urządzenie punktów widokowych** – strefa wskazuje miejsca, z których widok jest szczególnie atrakcyjny, brakuje w nich jednak infrastruktury, która pomogłaby zarówno w odnalezieniu punktu, jak i w odbiorze widoku – lub miejsce zostało zapomniane i zaniedbane. Są to: punkt widokowy na jezioro Białe w Chmielnie – rozległy widok z wysoko położonej części Chmielna. Teren o zakazie zabudowy. Brak oznaczenia oraz infrastruktury punktu widokowego. Warty zagospodarowania, tym bardziej, że ustalony został zakaz zabudowy w tym terenie; punkt widokowy Jastrzębia Góra – istniejący na mapach i w przewodnikach punkt, położony niedaleko Drogi Kaszubskiej w Ostrzycach, z widokiem na jezioro Ostrzyckie i okolice. Miejsce o dużym nacisku inwestycyjnym; punkt widokowy na górze Sobótka – rozległy widok na jezioro Brodno Małe i okolice. Na górze infrastruktura turystyczna: restauracja, wiatrak koźlak**.**

W obrębie Parku, jego otuliny i otoczenia wyznacza się następujące obszary i obiekty objęte rekomendacjami Planu ochrony (C):

C – Obszary i obiekty objęte rekomendacjami Planu ochrony

a) C_I Potencjalne strefy ochrony krajobrazów do uwzględnienia w ramach audytów krajobrazowych;

b) C_III Obiekty lub obszary o najwyższych wartościach kulturowych, zasługujące na objęcie dodatkową formą ochrony prawnej;

c) C_IV Obszary zasługujące na włączenie do Parku;

Krótka charakterystyka stref z zakresu strefy C Rekomendacje Planu Ochrony wyodrębnianych w ramach prac nad operatem ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu jest następująca:

- **C_I Potencjalne strefy ochrony krajobrazów do uwzględnienia w ramach audytów krajobrazowych** oznacza obszary nadające terenowi OKK wyróżniający go indywidualny rys krajobrazowy jako szczególnie predestynowane do ochrony i kontynuacji cech składających się na tę indywidualność krajobrazową, są to krajobrazy o znaczeniu krajowym, regionalnym i lokalnym.

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

- **C_III Obiekty lub obszary o najwyższych wartościach kulturowych, zasługujące na objęcie dodatkową formą ochrony prawnej** – wyznaczono tu obiekty, zespoły obiektów oraz obszary (tj. stanowiska archeologiczne o widocznej formie terenowej), głównie spośród tych, figurujących w gminnych i wojewódzkich ewidencjach zabytków, których wartości są na tyle unikatowe, iż zasługują na objęcie wyższą formą ochrony.
- **C_IV Obszary zasługujące na włączenie do Parku** - włączenie do Parku obejmuje elementy zagospodarowania o wysokich wartościach kulturowych oraz walorach krajobrazowych i są to: obszar miejscowości Staniszewo i Kolonia – miejscowość Staniszewo położona jest częściowo na terenie otuliny KPK, to wieś kmieca, lokowana w 1325 r. na prawie magdeburskim przez Zakon Krzyżacki, owalnicowa z czytelnym do dzisiaj układem przestrzennym działek siedliskowych i nawsia oraz skalą zabudowy zagrodowej. Kolonia, miejscowość położona w otulinie KPK, to wieś kolonijna założona ok.1800 r. zasiedlona przez sprowadzonych kolonistów z Schwarzwaldu, rozplanowana w formie ulicówki kolonijnej dwustronnej, układ rozplanowania oraz układ działek siedliskowych czytelny jest do dzisiaj, jest to jedyna, unikatowa wieś w tej formie rozplanowania na terenie Kaszub Środkowych, oryginalna zabudowa zagrodowa zachowana szczątkowo, walor krajobrazowy to zachowany w ich otoczeniu rolniczy charakter krajobrazu „pracującego” z jego czytelnym jeszcze, historycznym rozłogiem pól. Poza tym wyznaczono dwa obszary o wysokich wartościach krajobrazu (ciągi widokowe, dalekie widoki eksponujące rozłogi pól z zabudową rozproszoną, zamykane przez ściany lasu) w okolicy wsi Rąty oraz Kamienicy Królewskiej.

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

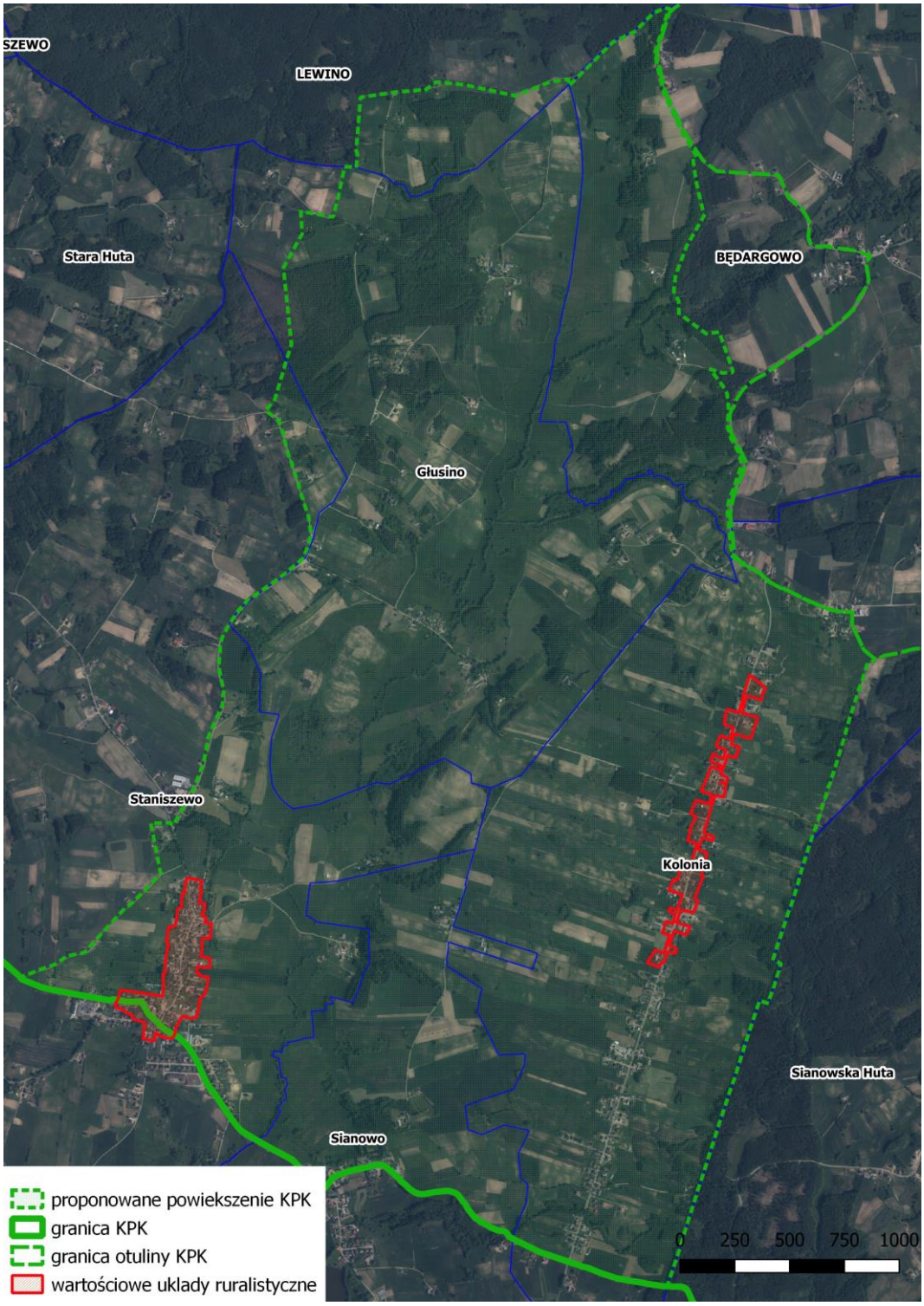

Ryc. 13. Obszar wsi Staniszewo i Kolonia – proponowany do włączenia do KPK (opracowanie własne).

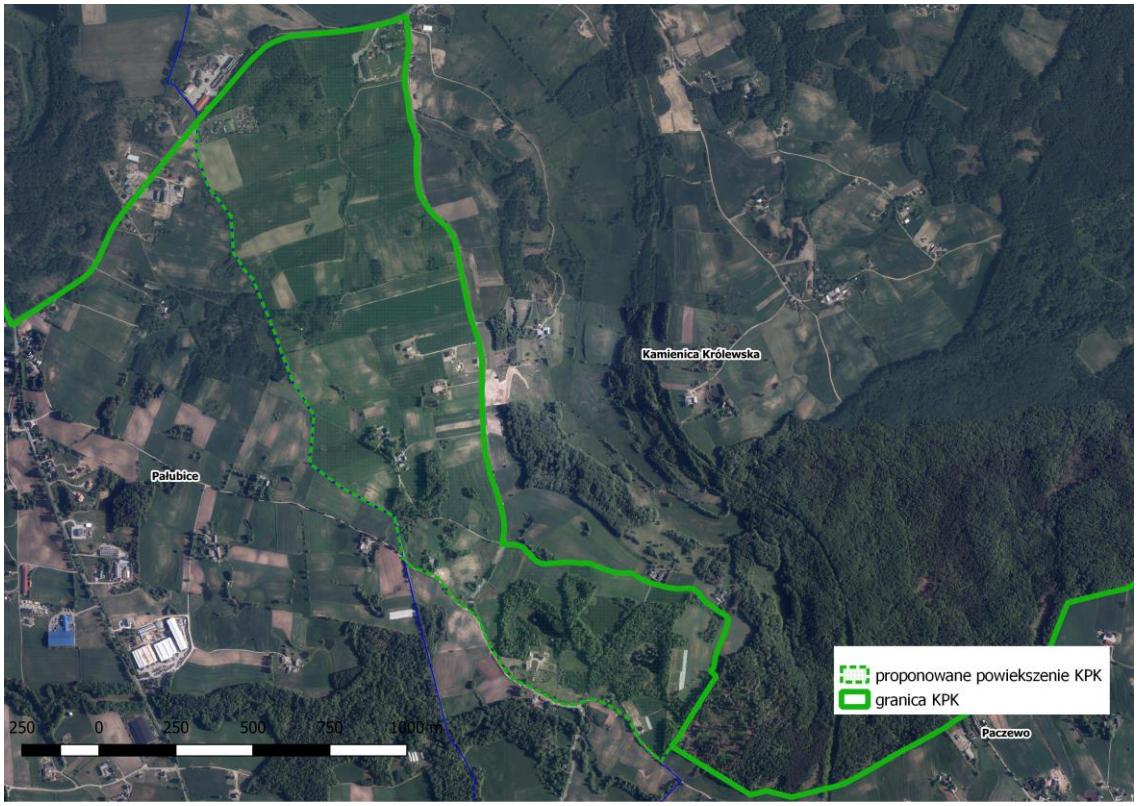

Ryc. 14. Okolice Kamienicy Królewskiej – obszar proponowany do włączenia do KPK (opracowanie własne).

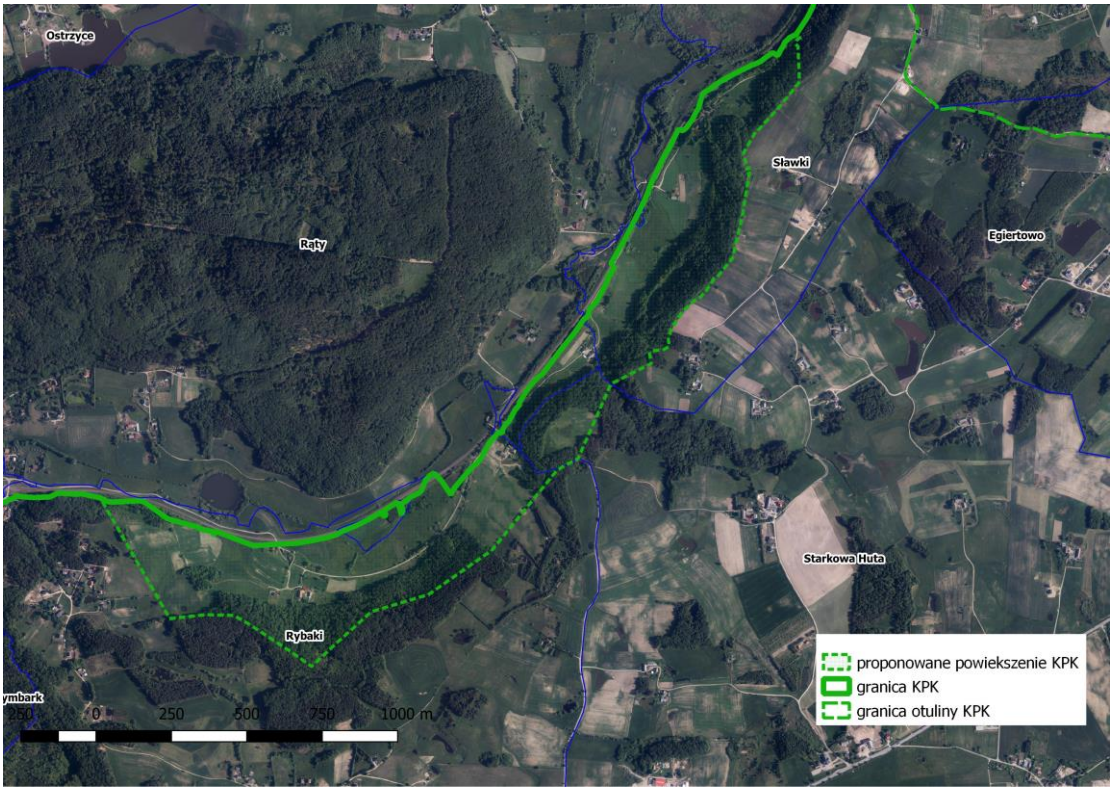

Ryc. 15. Okolice wsi Rąty – obszar proponowany do włączenia do KPK (opracowanie własne).

Ustalenia Operatu zagospodarowania przestrzennego, tam gdzie było to uzasadnione merytorycznie, zaadresowano do poszczególnych wydzieleń z grupy B i C. Podział Parku na strefy przedstawiony został na mapie wspólnej dla wszystkich operatów szczegółowych, stanowiącej jeden z elementów dokumentacji Planu ochrony. Zakłada się, że mapa ta zostanie także dołączona jako załącznik do projektu uchwały Sejmiku Województwa Pomorskiego w sprawie Planu ochrony dla Kaszubskiego Parku Krajobrazowego.

W ramach prac nad Planem ochrony przygotowano także wspólną dla wszystkich operatów, syntetyczną mapę diagnostyczną, prezentująca najważniejsze uwarunkowania formalne (prawne) oraz uwarunkowania przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe mające znaczenie dla strategii ochrony. Ze względu na to, że ocena uwarunkowań poprzedza w planowaniu formułowanie działań ochronnych wydzieleniom tym nadano kod A. Mapa ta ma charakter jedynie informacyjny, a wydzieleniom nie przypisano żadnych działań.

9. ZAKRES PRAC ZWIĄZANYCH Z OCHRONĄ DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZU

9.1. Ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu

Ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu obowiązujące w całym KPK powinny polegać na wyeksponowaniu na tle kraju odmienności **kulturowej** Kaszub Środkowych jako podregionu Kaszub oraz prezentacji wartości poznawczych zbytków a także popularyzacji i ukazania ich wartości estetycznych w środowisku człowieka. Ochroną dziedzictwa kulturowego będzie również zachowanie istniejących fragmentów czytelnego wiejskiego krajobrazu historycznego oraz staranność o zachowanie warstw krajobrazowych na obszarze całego Parku, jako materiału dla przyszłych prac naukowo-badawczych.

Wartości **krajobrazowe** KPK rozumiane jako z jednej strony różnorodność form przyrodniczych a z drugiej jako jego wizerunek estetyczny, winny być chronione a w przypadku KPK – zwłaszcza jego mozaikowość i drobną skalę zabudowy wiejskiej. Najistotniejszymi wartościami estetycznymi krajobrazu przyrodniczo-kulturowego KPK są jego powiązania widokowe i możliwości ekspozycyjne takie jak: panoramy, widoki dalekie, otwarcia widokowe na obrzeżach wsi utworzone w malowniczym ukształtowaniu terenu wzgórz, lasów i rozległych płaszczyzn wodnych Kaszub Pojeziernych.

9.2. Propozycje działań dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu

Istotą powodzenia w ochronie wartości kulturowych i krajobrazowych, jest poznanie istoty tego dziedzictwa. Odnosi się to zarówno do mieszkańców zamieszkujących przez pokolenia dany teren od wielu stuleci jak i nowych mieszkańców, chcących znaleźć tu swój dom a także do turystów tak chętnie przebywających na terenie KPK.

Na wstępie warto pokrótce wspomnieć o zrealizowanych działaniach w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu postulowanych w projekcie Planu ochrony KPK opracowanym blisko dwadzieścia lat temu. Niestety, w ciągu tego czasu zrealizowano zbyt mało postulatów planu dotyczących ochrony obiektów historycznych, tradycyjnych. Niemniej, postulaty te znalazły swoje odzwierciedlenie w kolejnych miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego jako obowiązujące wytyczne konserwatorskie do planów miejscowych.

W opracowywanym planie ochrony postuluje się następujące działania:

a) **wpisanie do rejestru zabytków**:

- dawnych młynów wodnych w: **Kożyczkowie** (zespół młyna: młyn, powstały w 1 poł. XIX w., zachowany w swoim pierwotnym kształcie, konstrukcji szkieletowej wypełnionej pacą, odeskowaną, ościeża drzwi i opaski okien profilowane oraz relikt śluzy), **Chmielonku** (młyn położony przy drodze do wsi Zawory na Raduni, powstał w 1738 roku, posiada tradycję XIII-wieczną, założony wówczas przez cystersów oliwskich, przebudowywany zbiegiem lat, od 1972 roku przystosowany do pracy za pomocą energii elektrycznej), **Sianowie** (zespół młyna z XIX/XX w. wraz z układem wodnym), **Stryszej Budzie** (zespół młyna przy rzece Łeba, budynek młyna oraz budynek mieszkalny, pochodzące z pocz. XX w., budynek młyna konstrukcji szkieletowej, zachowane relikty urządzeń wodnych) jako przykładów zabytków techniki przeznaczonych dla terenów wiejskich.
- obiektów dawnych dworców i przystanków kolejowych w **Kamienicy Królewskiej** (budynek dworca kolejowego (przystanku), powstał w 1905 r., parterowy, otynkowany, ze zdobieniami w formie boniowania narożników, dach wielospadowy kryty papą, mieścił poczekalnie, kasę biletową, lampiarnię, magazyn oraz pomieszczenia dyżurnego ruchu, budynek WC znajdujący się poza budynkiem dworca, murowany, kryty dachówką, obecnie budynek dworcowy adaptowany na mieszkania, **Gołubiu Kaszubskim** (budynek dworca parterowy, otynkowany ze zdobieniami w formie zmiany kolorystyki narożników, charakterystyczny dla infrastruktury kolejowej z pocz. XX w. na Kaszubach) jako dowodów wcześniejszego – na tle innych regionów naszego kraju – ucywilizowania infrastrukturalnego Kaszub.
- dawnych szkół jedno- dwu- i wieloklasowych pochodzących z pocz. XX w. stanowiących element sieci edukacji podstawowej na Kaszubach w Staniszewie (dawna szkoła dwuklasowa z pocz. XX w., piętrowa z mieszkalnym poddaszem, wzniesiona z czerwonej nieotynkowanej cegły), **Ostrzycach** (d. szkoła jednoklasowa z pocz. XX w., budynek z czerwonej nieotynkowanej cegły, zachowana forma obiektu, pokrycie współczesne w kolorze dachówki ceramicznej, dobrze zachowany przykład charakterystycznej zabudowy użyteczności publicznej z XIX/XX w.), **Brodnicy Górnej** (dawna szkoła jednoklasowa z pocz. XX w., wzniesiona z czerwonej nieotynkowanej cegły, opaski okienne w formie boniowania), **Gołubiu** (d. szkoła wieloklasowa, okazały budynek czterokondygnacyjny, z czerwonej, nieotynkowanej cegły, przekryty dachówką ceramiczną, cenny przykład szkoły o znaczeniu ponadlokalnym z pocz. XX w.), **Pierszczewie** (d. szkoła jednoklasowa, budynek murowany otynkowany z częściowo widoczną konstrukcją szkieletową, bardzo dobrze zachowany przykład charakterystycznej zabudowy użyteczności publicznej z XIX/XX w.), **Szopie** (zespół szkolny z pocz. IX w.: budynek szkoły i budynek gospodarczy, z czerwonej, nieotynkowanej cegły, pokrycie dachu eternitem, oryginalnie dachówką ceramiczną, dobrze zachowany przykład charakterystycznej zabudowy użyteczności publicznej z XIX/XX w.) jako przykład szerokiej akcji edukacyjnej na Kaszubach.
- reliktów zabudowy drewnianej i szkieletowej w **Bączu** (zagroda, układ i tworzące zagrodę budynki: drewniany budynek mieszkalny oraz dwa budynki gospodarcze), **Pierszczewku** (chata o konstrukcji szkieletowej z XIX/XX w, relikt architektury jako wyjątkowo cenne elementy niemal całkowicie zanikłej architektury drewnianej i szkieletowej charakterystycznej dawniej dla całych Kaszub.
- innych obiektów historycznych jak w **Brodnicy Górnej** (zespół sakralny: kościół katolicki wzniesiony w 1933 roku według projektu architekta Stefana Cybichowskiego, murowany,

z nietynkowanej czerwonej cegły, wzniesiony z prostych brył zestawionych asymetrycznie, całość uzupełnia wieża z charakterystycznym prześwitem; figura Piety przy kościele).

- układów ruralistycznych: **Staniszewo** – wieś kmieca, lokowana w 1325 r. na prawie magdeburskim przez Zakon Krzyżacki, owalnicowa z czytelnym do dzisiaj układem przestrzennym działek siedliskowych i nawsia oraz skalą zabudowy zagrodowej), **Kolonia** wieś kolonijna założona ok.1800 r. zasiedlona przez sprowadzonych kolonistów z Schwarzwaldu, rozplanowana w formie ulicówki kolonijnej dwustronnej, układ rozplanowania oraz układ działek siedliskowych czytelny do dzisiaj, jest to jedyna, unikatowa wieś w tej formie rozplanowania na terenie Kaszub Środkowych, oryginalna zabudowa zagrodowa zachowana szczątkowo), **Kamienica Królewska** (wieś wielodrożnicowa założona przez opata kartuzów w roku 1749 na bazie osady młyńskiej pod nazwą Kamieńskie Młyny lub Młynki Kamieńskie jako osobna osada, do dzisiaj zachowany układ rozplanowania wsi oraz działek siedliskowych a także skala i częściowo forma zabudowy zagrodowej

b) **utworzenie parku kulturowego** (jako wymienionej w Ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami prawnej formie ochrony) – Parku Kulturowego **– „Uniradze – Tysiącletnia nekropolia na Kaszubach”** jako największej nekropolii z grobami kurhanowymi datowanymi od późnej epoki brązu (X w p.n.e.) do XII w n.e. Znajduje się na terenie leśnictwa Uniradze i Przewóz. Do chwili obecnej zachowało się 2 763 kurhanów. Pierwsze badania wykopaliskowe przeprowadził nestor polskiej archeologii Józef Kostrzewski z Poznania w 1922 roku. W pierwszym badanym wykopaliskowo kurhanie odkrył dwa pochówki szkieletowe. Dalsze prace wykopaliskowe kontynuował w 1934 roku Jacek Delekta archeolog z Torunia. Odkrył on wówczas kurhan zawierający 13 pochówków szkieletowych. Sensacją archeologiczną było odkrycie warkocza pochowanej w kurhanie dziewczyny. Podjęte, przez prof. Mariusza Ziółkowskiego w 2000 roku ostatnie badania wykopaliskowe potwierdziły tezę, że cmentarzysko użytkowane było przez prawie 2 500 lat.

Dla obiektów i zespołów przestrzenno-architektonicznych oraz dla stanowisk archeologicznych i stref ochrony archeologicznej wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego oraz dla obiektów i zespołów przestrzenno-architektonicznych umieszczonych w Ewidencjach Zabytków należy każdorazowe zmiany w strukturze i funkcji zabytku uzgadniać z konserwatorem zabytków; dla zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków należy każdorazowo uzyskać zgodę konserwatora na zmiany w zagospodarowaniu terenu zaś dla stref obserwacji archeologicznej należy przed przystąpieniem do wprowadzenia zmian w zagospodarowaniu przestrzennym wykonać badania sondażowe i opracować ich dokumentację archeologiczną.

Biorąc pod uwagę wyniki diagnozy stanu KPK oraz listę zagrożeń, które występują bądź potencjalnie mogą wystąpić i przyczynić się do dalszej dewaloryzacji obszaru KPK, a w tym do utraty zachowanych jeszcze wartości kulturowych i krajobrazowych krajobrazu kulturowego, należy zwrócić uwagę na szeroko pojętą edukację mieszkańców, inwestorów i decydentów o wpływie społeczno-gospodarczej działalności człowieka na obszar Parku. Poznanie cech, właściwości i wartości przestrzeni oraz uwarunkowań i ograniczeń wypływających z unikatowej natury przyrodniczo-kulturowej KPK, pozwoli na zrozumienie i zaakceptowanie postulowanych w Operacie ochrony KPK kierunków gospodarowania jego przestrzenią. Między innymi odnosi się to możliwości przekształcania obiektów zabytkowych w celach wykorzystywania jako obiektów funkcji turystycznej i do ich możliwości obsługi takiej funkcji.

W ramach działalności edukacyjnej prowadzonej w oparciu o walory Parku rekomenduje się takie działania jak: lekcje pokazowe, prelekcje i wykłady, warsztaty stacjonarne, warsztaty terenowe, imprezy o tematyce przyrodniczej, kulturowej i krajobrazowej, zawody i konkursy z zakresu ekologii i ochrony przyrody, zabawy edukacyjne, itp. W działania te należy zaangażować w możliwie wiele różnych podmiotów, w tym przede wszystkim samorządy, placówki oświatowe, a także stowarzyszenia i fundacje, lokalnych działaczy i przedsiębiorców. W działaniach na rzecz ochrony KPK działalność edukacyjną należy prowadzić również w zakresie informowania o zagrożeniach nie tylko wartości kulturowych ale również krajobrazowych w aspekcie wizualnym. W ramach działań ukierunkowanych na upowszechnianie wiedzy na temat zagrożeń dla krajobrazu wynikających z działalności człowieka na Park proponuje się:

- opracowanie tematycznych folderów informujących o walorach przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych KPK i upowszechnienie ich w punktach informacji turystycznej i obiektach noclegowych – zwiększenie świadomości społecznej;
- spotkania pracowników KPK z mieszkańcami, inwestorami i turystami w celu uświadomienia znaczenia drobnoskalowej zabudowy wiejskiej i konieczności ograniczania lub wręcz eliminacji stosowania wielkokubaturowej architektury pensjonatowej (przykładem pseudo-agroturystyka „U Chłopa i inne) a także koncyliacyjne ustalanie ustanawiania obszarów wyłączonych z zainwestowania i zabudowy w celu utrzymania wartości wizualnych pejzażu Parku;
- kontynuację organizowania cyklicznych spacerów i wycieczek przyrodniczych, w szczególności intensyfikacja działalności w sezonie letnim we współpracy z właścicielami zagród agroturystycznych i innych obiektów noclegowych;
- organizowanie konkursów plastycznych i warsztatów studenckich, dla studentów Szkół Plastycznych i Wydziałów Architektury wielu uczelni w celu opracowywania projektów związanych z estetyzacją przestrzeni publicznej;
- opracowanie bądź wznowienie istniejących wzorników form architektury współczesnej lecz nawiązującej do tradycyjnych forma rozplanowania działki siedliskowej i jej zabudowań. Publikacje takie jako wzorniki winny być dostępne w urzędach każdej z gmin znajdujących się na terenie KPK;
- opracowanie „prześmiewczej galerii" prezentującej dysharmonijnych elementy z terenu KPK i rozpowszechnienie jej w formie wystaw w przestrzeniach publicznych Parku tak, aby miały możliwość trafienia do szerokiego grona odbiorców i zobrazowania skutków dewaloryzacji przestrzeni.

Szczególnie ważna wydaje się kwestia prowadzenia działań edukacyjnych w sposób partycypacyjny, z aktywnym uczestnictwem mieszkańców i turystów, np. akcje sprzątania lasu, jezior i lokalnych strumieni, akcje promocji i sadzenia roślin tradycyjnych gatunków i odmian itp. (organizowane z udziałem/pod kontrolą pracowników Parku). Wzmocnienie roli partycypacji społecznej, stanowiącej także pewien rodzaj edukacji, może być postępem w rozwoju koncyliacyjnej współpracy przedstawicieli Parku z władzami samorządowymi oraz mieszkańcami/inwestorami, co zwiększyłoby możliwość doraźnej reakcji w przypadku niekorzystnych działań powodujących degradację walorów KPK. Działaniem powiązanym w sposób pośredni z funkcją edukacyjną, które wydaje się konieczne, jest uporządkowanie przestrzeni publicznej Parku w zakresie tablic edukacyjnych/informacyjnych. Duża liczba tablic o zróżnicowanej tematyce – zarówno przyrodniczej, pro-ekologiczne jak i historycznej, może spowodować, iż odbierającemu takie informacje przybliżona zostanie istota cech obszaru chronionego, na którym się znajduje.

Syntetycznie zasady ochrony wartości krajobrazowych, w tym krajobrazu kulturowego oraz ochrony obiektów dziedzictwa kulturowego, odnoszące się do całego obszaru Parku można zapisać następująco, zaleca się:

1) ochronę naturalnego charakteru flory brzegów jezior i flory lasów;
2) zachowanie tradycyjnych elementów kultury materialnej i niematerialnej;
3) ochronę i kształtowanie zróżnicowanego krajobrazu rolniczego, czyli zachowanie mozaiki krajobrazowej pól uprawnych, łąk, pastwisk i sadów;
4) ochronę i odtwarzanie zadrzewień i zakrzaczeń śródpolnych, przydrożnych i nadwodnych oraz ochronę drzew w obrębie zieleni komponowanej oraz drzew w obrębie wsi i zagród;
5) utrzymanie i odtwarzanie sadów przydomowych, ze szczególnym uwzględnieniem tradycyjnych odmian drzew i krzewów owocowych;
6) usuwanie, przebudowę lub zasłanianie zielenią, dysharmonijnych elementów zagospodarowania, o ile takie działania nie stoją w sprzeczności z przepisami odrębnymi;
7) sporządzenie w trakcie wprowadzania zmian do studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin na terenie Parku analizy parametrów urbanistyczno-architektonicznych dla każdej miejscowości odrębnie, z określeniem cech charakterystycznych i w oparciu o nie realizacje zabudowy;
8) zabezpieczenie przed zniszczeniem lub rewaloryzację obiektów zabytkowych, w tym wskazanych w ramach strefy BK_IV_2, przy jednoczesnym dopuszczeniu ich adaptacji do nowych funkcji;
9) utrzymanie istniejącej zabudowy o wartości historycznej, w tym także budynków gospodarczych oraz tradycyjnych elementów zagospodarowania terenu we właściwym stanie technicznym przy jednoczesnym dopuszczeniu ich adaptacji do nowych funkcji – obiekty wskazane w strefie BM_IV_1;
10) utrzymanie stref i obiektów ochrony archeologicznej, w tym wskazanych w ramach strefy BK_IV_2 i BM_IV_1;
11) rewaloryzacja wartości materialnych dziedzictwa historycznego obszarów wskazanych w ramach stref BK_IV_1 i BM_IV_1 poprzez dostosowanie zniekształconej oryginalnej struktury architektonicznej i wyglądu z powodu samowolnych przebudów bryły budynków, zmian w wystroju elewacji, w tym kolorystyki elewacji, umieszczania agresywnych kolorystycznie nośników reklamowych; rewaloryzacja winna obejmować także takie kształtowanie najbliższego otoczenia zabytków by uwypuklać ich walor i znaczenie w przestrzeni publicznej oraz zachować odrębność kulturową KPK np. główne przestrzenie publiczne miejscowości Stężyca, Brodnica, Ostrzyce, Chmielno, Miechucina, Kamienica Królewska, Mirachowo, Sianowo, Staniszewo;
12) rewaloryzacja walorów wizualnych krajobrazu obszarów wskazanych w ramach strefy BM_IV_2 poprzez skuteczne egzekwowanie obowiązujących przepisów w zakresie zagospodarowania przestrzennego i prawa budowlanego, a w tym przede wszystkim w zakresie likwidacji nielegalnej zabudowy deprecjonującej walory wizualne brzegów jezior i otoczenia wsi historycznych krajobrazu, w strefie należy zdecydowanie stosować zapisy Ustawy z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, m.in. w odniesieniu do nielegalnych i szpecących przestrzeń publiczną reklam;
13) wzmożenie kontroli w zakresie zachowania lub przywracania ładu przestrzennego w krajobrazie oraz stały nadzór nad przestrzeganiem dyscypliny budowlanej;
14) niedopuszczenie ogrodzeń o maksymalnej wysokości powyżej 1,5 m – chyba, że wynika to z przepisów odrębnych;
15) zakaz stosowania ogrodzeń z betonowych elementów prefabrykowanych, preferowanie ogrodzeń drewnianych w tym ze sztachet, desek z podmurówką z lokalnego kamienia, wprowadzanie zieleni przy ogrodzeniach – żywopłotów lub pnączy, z wykorzystaniem gatunków rodzimych;

16) stosowanie barier ochronnych przy drogach, chodnikach i ścieżkach rowerowych w stonowanej kolorystyce, wpasowanej w krajobraz – np. w szarości (nie barwy krzykliwe, jak żółte, pomarańczowe, etc.);
17) zainicjowanie przez służby Parku opracowania studium architektonicznego dla terenu Parku określającego katalog postulowanych rozwiązań architektonicznych w odniesieniu do podstawowych rodzajów zabudowy oraz wybranych obiektów małej architektury;
18) zainicjowanie przez służby Parku opracowania katalogu ogrodów przydomowych, określającego tradycyjne wzorce ogrodów i ich współczesne adaptacje oraz zasady doboru gatunkowego roślin ozdobnych i użytkowych (ochrona tradycyjnych gatunków drzew owocowych), ze szczególnym uwzględnieniem gatunków rodzimych;
19) wzmocnienie współpracy pomiędzy służbami ochrony przyrody a Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, samorządami gminnymi oraz innymi organizacjami i osobami fizycznymi w zakresie ochrony zabytków architektury oraz przyrody;
20) ustanawianie społecznych opiekunów zabytków (zgodnie z Ustawą);
21) wyeksponowanie i właściwe wykorzystanie elementów dziedzictwa kulturowego do celów dydaktycznych, edukacyjnych i naukowych oraz do promocji Parku.

9.3. Wyodrębnienie krajobrazów unikatowych (o cechach priorytetowych) w KPK

Mimo, iż przyjmuje się w naukach technicznych i przyrodniczych, że krajobraz istnieje obiektywnie, sposób jego klasyfikacji i określania granic jednostek krajobrazowych jest przedmiotem licznych i wciąż trwających dyskusji. Na charakter fizjonomiczny krajobrazów znaczący wpływ mają cechy geomorfologiczne i uwarunkowania biotyczne, ale decydujące – w szczególności współcześnie – są uwarunkowania antropogeniczne, czytelne w zróżnicowanych formach użytkowania terenu oraz zabudowie i obiektach infrastruktury technicznej. Krajobrazy przekształcone antropogenicznie przybierają kształty zgeometryzowane (czego przykładem są krajobrazy miejskie i rolnicze), zaś ze zmniejszaniem się stopnia antropopresji maleje regularność kształtów i rośnie rozczłonkowanie form i granic jednostek (Przewoźniak, Czochański 2020)[2]. Tym samym, kształt jednostek krajobrazowych, w wyróżnianiu i charakterystyce krajobrazów, jest jedną z istotniejszych cech fizjonomiczno-diagnostycznych – obok typologii ich użytkowania. Szybko zachodzące zmiany krajobrazowe w ostatnich 20 latach, degradacja fizjonomii krajobrazów i zagrożenie najcenniejszych i unikatowych cech krajobrazu, relatywnie ogólne (opracowane w skali całego kraju) dotychczasowe typologie krajobrazu oraz podpisanie przez Polskę Europejskiej Konwencji Krajobrazowej (zwanej dalej EKK) – wraz z zobowiązaniem do ochrony zasobów i walorów krajobrazu[3] stały się przyczyną podjęcia działań nad wdrożeniem audytu krajobrazowego – opartego o nową typologię krajobrazów. Prace związane z przygotowywaniem rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie audytu krajobrazowego (z 2019 r.), dały nowy impuls do podjęcia zagadnienia wyróżnienia, oceny i próby ochrony krajobrazów Polski. Podstawą wydania tego rozporządzenia były zmiany ustaw spowodowane uchwaleniem ustawy z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze

[2] Przewoźniak M., Czochański J.T., 2020, Przyrodnicze podstawy gospodarki przestrzennej. Ujęcie proekologiczne, Bogucki Wyd. Nauk., Gdańsk-Poznań,

[3] Polska ratyfikowała Europejską Konwencję Krajobrazową 24 czerwca 2004 r., a weszła ona w życie w dniu 1 stycznia 2005 r. Zgodnie z definicją Konwencji krajobraz rozumiany jest jako „obszar, postrzegany przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i/lub ludzkich". Jednocześnie EKK wskazuje, że krajobrazy należy wyodrębnić na całym obszarze kraju, dokonując analizy ich charakteru, czynników kształtujących i zagrożeń. W taki tez sposób skonstruowany został audyt krajobrazowy.

wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. poz. 774, z późn. zm.), zwanej „ustawą krajobrazową".

W trakcie prac nad planem ochrony wyodrębniono krajobrazy unikatowe (o cechach priorytetowych) obejmujące najcenniejsze elementy, stanowiące o unikatowości obszaru Parku, które powinny zostać uwzględnione w trakcie prac nad audytem krajobrazowym województwa pomorskiego.

Krajobrazy te ujęto w dwóch poziomach znaczeń: **U – unikatowe** (do uwzględnienia w audytach krajobrazowych) oraz **R – o znaczeniu regionalnym**, charakterystyczne i typowe dla KPK.

U – unikatowe (do uwzględnienia w audytach krajobrazowych) – krajobrazy które są unikatowe w skali kraju – są to długie, przenikające się wnętrza wodne, domknięte „ścianami subiektywnymi, częściowo umownymi, ukształtowanymi przez strome zbocza rynien jeziornych. Jest to zespół jezior tworzących tzw. „kółko jezior raduńskich": Raduńskie Górne – Raduńskie Dolne – Stężyckie – Lubowisko – Dąbrowskie – Patulskie – Ostrzyckie – Brodno Wielkie – Brodno Małe. Uzupełnione ciągiem wnętrz wodnych okolic Chmielna jeziora: Kłodno – Białe – Rekowo, tworzących wnętrza wodne jezior domkniętych konkretnymi, ale też subiektywnymi „ścianami" zalesionych wzniesień otaczających jeziora. Strefa ta została oznaczona w planie ochrony jako strefa **C_I.**

R – o znaczeniu regionalnym, charakterystyczne i typowe dla KPK, charakteryzuje krajobrazy będące wyróżniającymi się w skali województwa (pomorskiego), jako ciekawe i cenne pod względem kulturowym i wizualnym i jedyne terenie województwa (pomorskiego).

Tab. 17. Strefy typowe dla KPK, wyznaczone dla zachowania cennych elementów krajobrazu.

Lp.	Kod strefy	Proponowana nazwa	Charakterystyka	Rekomendacje
1.	BM_IV_2.01	Zespół ciągu jezior tworzących tzw. „kółko jezior raduńskich"	Długie i przenikające się wnętrza wodne, domknięte „ścianami" subiektywnymi, często umownymi, ukształtowanymi przez strome zbocza rynien jeziornych jezior: Raduńskie Górne – Raduńskie Dolne – Stężyckie – Lubowisko – Dąbrowskie – Patulskie – Ostrzyckie – Brodno Wielkie – Brodno Małe. Doskonała ekspozycja terenu powoduje silne oddziaływanie każdego nowego elementu na krajobraz. Zagrożona jest kulturowa forma użytkowania terenu.	Zabezpieczenie właściwej ekspozycji krajobrazowej: przedpola ekspozycji, ciągi widokowe, punkty widokowe. Obszary zabudowane wyróżniające się lokalną formą architektoniczną.
2.	BM_IV_2.02	Zespół wnętrz wodnych okolic Chmielna	Czytelne wnętrza wodne jezior domkniętych konkretnymi, ale też subiektywnymi „ścianami" zalesionych wzniesień otaczających jeziora. Krajobraz w dużej mierze zdegradowany poprzez zabudowę wsi Chmielno, również poprzez silną	Zabezpieczenie właściwej ekspozycji krajobrazowej: przedpola ekspozycji, ciągi widokowe, punkty widokowe. Obszary zabudowane wyróżniające się lokalną formą architektoniczną.
3.	BM_IV_2.03	Zespół jezior położonych wewnątrz stromych rynien	Długie wnętrza wodne, dość silnie domknięte subiektywnymi „ścianami" w postaci stromych rynien jeziornych, jezior: Wielkie i Długie. Doskonała ekspozycja terenu powoduje silne oddziaływanie każdego nowego elementu na krajobraz.	Zabezpieczenie właściwej ekspozycji krajobrazowej: przedpola ekspozycji, ciągi widokowe, punkty widokowe.

4.	BK_V.02	Zespół jezior zamkniętych ścianami lasu	Stykające się dwa silnie domknięte wnętrza wodne, zamknięte ścianami lasu jezior: Wielkie Łąki i Mała Łąki.	Ograniczenia zainwestowania turystycznego, ekstensywne urządzanie szlaków turystycznych. zachowanie dominacji wartościowych cech krajobrazu.
5.	BK_V.01	Zespół ciągu jezior leśnych	Przenikające się wnętrza wodne typu „długiego" zamknięte ścianami lasu jezior: Lubygość – Kocenko Małe – Kocenko Duże – Odnoga. Zagrożenie form środowiska naturalnego.	Ograniczenia zainwestowania turystycznego, ekstensywne urządzanie szlaków turystycznych. Zachowanie dominacji wartościowych cech krajobrazu.
6.	BM_IV_2.04	Zespół doliny cieku wodnego	Wnętrze typu długiego, domknięte subiektywnymi „ścianami" stoków i zboczy doliny cieku łączącego Jezioro Glinne z Jeziorem Bąckim: Mirachowo – Jezioro Bąckie – Jezioro Glinne. Zagrożona jest kulturowa forma użytkowania terenu.	Zachowanie dominacji wartościowych cech krajobrazu.
7.	BM_IV_2.05	Zespół doliny rzeki Łeby	Zespół wnętrz typu długiego, domkniętych zboczami doliny, stanowiącymi subiektywne i często umowne „ściany", obejmujący miejscowości: Miłoszewo – Nowa Huta – Strysza Buda – Jezioro Sianowskie – Jezioro Reskowskie – Miechucino. Zagrożona jest kulturowa forma użytkowania terenu.	Harmonijne nawiązanie do istniejących wartościowych cech krajobrazu nowego zainwestowania. Zabezpieczenie właściwej ekspozycji krajobrazowej: przedpola ekspozycji, ciągi widokowe
8.	BM_IV_2.06	Zespół doliny rzeki Dębnicy	Wnętrza typu długiego, domknięte zboczami doliny, stanowiącymi subiektywne i często umowne „ściany", obejmujące miejscowości: Stążki – Głusino – Staniszewo – Sianowo. Krajobraz zagrożony poprzez zanik tradycyjnych form zagospodarowania.	Harmonijne nawiązanie do istniejących wartościowych cech krajobrazu nowego zainwestowania. Zabezpieczenie właściwej ekspozycji krajobrazowej: przedpola ekspozycji, ciągi widokowe.
9.	BM_IV_2.07	Zespół wnętrza krajobrazowego polany śródleśnej	Rejon miejscowości: Bącz – Bącka Huta – Szopa, tworzących jednorodną jednostkę krajobrazowo-historyczną. Zespół przecina wyjątkowo malownicza trasa.	Zabezpieczenie właściwej ekspozycji krajobrazowej: przedpola ekspozycji, ciągi widokowe.
10.	BM_IV_2.08	Zespół makrownętrza „labiryntowego"	Makrownetrza „labiryntowe" okolic Wygody, o dużej różnorodności form ukształtowania i pokrycia terenu. Teren o słabo czytelnych zasadach kompozycji krajobrazowych, jednocześnie o ciągach widokowych o wysokiej ekspozycji krajobrazowej.	Zabezpieczenie właściwej ekspozycji krajobrazowej: przedpola ekspozycji, ciągi widokowe.
11.	BM_IV_2.09	Zespół wnętrza leśnych wzgórz	„Labiryntowe" wnętrza krajobrazowe leśnych wzgórz w rejonie Wieżycy. Teren o słabo czytelnych zasadach kompozycji	

			krajobrazowych – o dominacji form pochodzenia naturalnego.	
12.	BM_IV_2.10	Zespół umownego wnętrza wsi Kolonia z historycznym rozłogiem.	Okolice wsi Kolonia z jej historycznym rozłogiem stanowiące jednorodną jednostkę krajobrazowo-historyczną.	Włączenie obszaru w granice KPK. Krajobrazowe uporządkowanie przestrzeni zagospodarowanej kulturowo. Zakaz przypadkowej parcelacji nowych terenów.

Źródło: opracowanie własne.

Tradycyjne i być może bardziej prawidłowe rozumienie „planu ochrony" polegać winno na zasadzie „nie narzucania" rozwiązań, innymi słowy - opierać się na klasycznej formule ochrony jako ochrony biernej, bez elementów przekształcania. Jednakże w świetle tak totalnych i drastycznych przeobrażeń cech wizualnych krajobrazu z jakimi mamy do czynienia w KPK, działania zmierzające do ochrony, powinny bezwzględnie nosić znamiona ochrony czynnej - na zasadzie „akcja - reakcja".

Zatem celem działań na terenie Kaszubskiego Parku Krajobrazowego nie może być jedynie ochrona w rozumieniu ochrony biernej. Winny być jednocześnie prowadzone działania naprawcze i korygujące jako ochrona czynna. Zadaniem działań naprawczych i korygujących powinno być pilne przywrócenie wartości, do ochrony których został powołany park krajobrazowy.

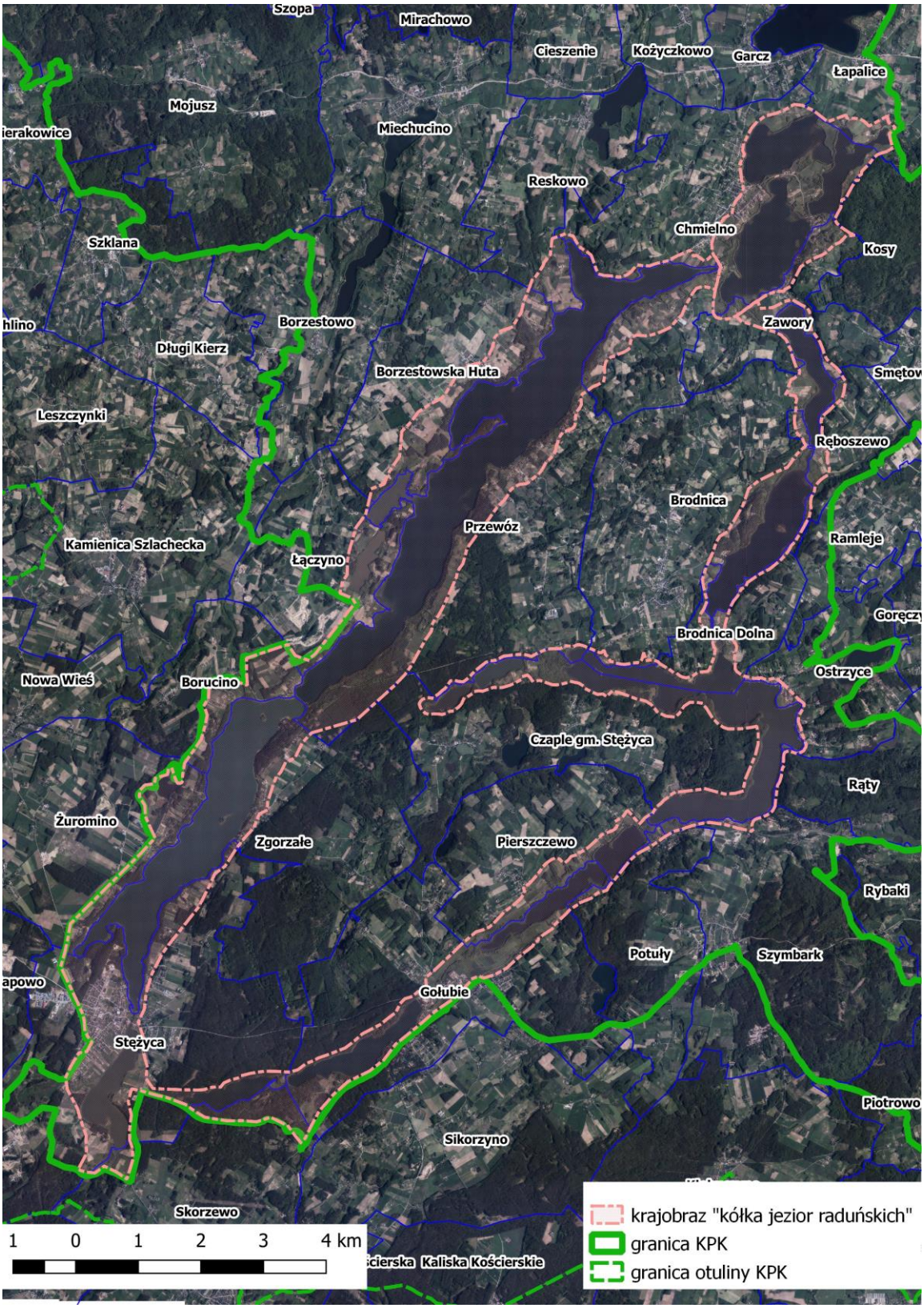

Ryc. 16. Krajobraz „kółka jezior raduńskich” – do uwzględniania w audytach krajobrazowych – strefa C_I (opracowanie własne).

9.4. Propozycje objęcia dodatkową obszarową ochroną prawną najcenniejszych dziedzictwa kulturowego i krajobrazu

Na terenie KPK – poza obszarami i obiektami wpisanymi do rejestru zabytków (Tab. 3.) oraz obiektami i zespołami zabudowy tradycyjnej wskazanymi w Gminnych Ewidencjach Zabytków (Tab. 4-10) wskazuje się elementy dziedzictwa kulturowego do objęcia ochroną prawną wymienione w poniższej tabeli.

Tab. 18. Proponowane nowe formy prawnej ochrony zabytków.

Lp.	Kod strefy	Proponowana forma ochrony	Gmina	Lokalizacja / adres	Charakterystyka
1.	C_III.01	Park Kulturowy	Kartuzy	Na terenie leśnictwa Uniradze i Przewóz	Jest to największa nekropolia z grobami kurhanowymi datowanymi od późnej epoki brązu (X w p.n.e.) do XII w n.e. Znajduje się na terenie leśnictwa Uniradze i Przewóz. Do chwili obecnej zachowało się 2 763 kurhanów.
2.	C_III.02	Rejestr Zabytków Archeologicznych	Stężyca	Południowy brzeg Jeziora Raduńskiego, wyróżniający się cypel	Cmentarzysko kurhanowe wielokulturowe
3.	C_III.03	Rejestr Zabytków Archeologicznych	Chmielno	Miechucino, na północ od Jeziora Kosolinko	Osada obronna (grodzisko ?)
4.	C_III.04	Rejestr Zabytków Archeologicznych	Chmielno	Garcz, Na wyniesienie znajdującym się na północnym brzegu Jeziora Łapaliskiego	Grodzisko lub ślady osady obronnej (?)
5.	C_III.05	Rejestr Zabytków Archeologicznych	Kartuzy	Mirachowo, Na południowy – wchód od centrum wsi, na północ od Staniszewskich Zdrojów	Cmentarzysko kurhanowe z okresu wpływów rzymskich i epoki brązu (?)
6.	C_III.06	Wojewódzki Rejestr Zabytków	Kartuzy	Staniszewo, wieś, układ ruralistyczny	<u>miejscowość położona częściowo na terenie otuliny KPK</u> wieś kmieca, lokowana w 1325 r. na prawie magdeburskim przez Zakon Krzyżacki, owalnicowa z czytelnym do dzisiaj układem przestrzennym działek siedliskowych i nawsia oraz skalą zabudowy zagrodowej
7.	C_III.07	Wojewódzki Rejestr Zabytków	Kartuzy	Kolonia, wieś, układ ruralistyczny	<u>miejscowość położona w otulinie KPK</u> wieś kolonijna założona ok.1800 r. zasiedlona przez sprowadzonych kolonistów z Schwarzwaldu, rozplanowana

					w formie ulicówki kolonijnej dwustronnej, układ rozplanowania oraz układ działek siedliskowych czytelny do dzisiaj, jest to jedyna, unikatowa wieś w tej formie rozplanowania na terenie Kaszub Środkowych, oryginalna zabudowa zagrodowa zachowana szczątkowo
8.	C_III.08	Wojewódzki Rejestr Zabytków	Sierakowice	Kamienica Królewska, wieś, układ ruralistyczny	wieś wielodrożnicowa założona przez opata kartuzów w roku 1749 na bazie osady młyńskiej pod nazwą Kamieńskie Młyny lub Młynki Kamieńskie jako osobna osada, do dzisiaj zachowany układ rozplanowania wsi oraz działek siedliskowych a także skala i częściowo forma zabudowy zagrodowej
9.	C_III.09	Wojewódzki Rejestr Zabytków	Chmielno	Młyn Dolny 37 Kożyczkowo	Zespół młyna: młyn, powstały w 1 poł. XIX w., zachowany w swoim pierwotnym kształcie, konstrukcji szkieletowej wypełnionej pacą, odeskowaną, ościeża drzwi i opaski okien profilowane oraz relikt śluzy
10.	C_III.10	Wojewódzki Rejestr Zabytków	Kartuzy	ul. Ostrzycka 2/4 Brodnica Górna	zespół sakralny: kościół katolicki wzniesiony w 1933 roku według projektu architekta Stefana Cybichowskiego, murowany, z nietynkowanej czerwonej cegły, wzniesiony z prostych brył zestawionych asymetrycznie, całość uzupełnia wieża z charakterystycznym prześwitem; figura Piety przy kościele
11.	C_III.11	Wojewódzki Rejestr Zabytków	Kartuzy	ul. Cieszonko 50 Sianowo	zespół młyna z XIX/XX w. wraz z układem wodnym
12.	C_III.12	Wojewódzki Rejestr Zabytków	Kartuzy	ul. Kartuska 15 Strysza Buda	zespół młyna przy rzece Łeba, budynek młyna oraz budynek mieszkalny, pochodzące z pocz. XX w., budynek młyna konstrukcji szkieletowej, zachowane relikty urządzeń wodnych
13.	C_III.13	Wojewódzki Rejestr Zabytków	Kartuzy	Bącz 23	Zespół zagrody: zachowany układ zagrody oraz budynki: mieszkalny i dwa gospodarcze. Budynek mieszkalny drewniany – relikt architektury.
14.	C_III.14	Wojewódzki Rejestr Zabytków	Sierakowice	Szopa 9	zespół szkolny z pocz. IX w.: budynek szkoły i budynek gospodarczy, z czerwonej, nieotynkowanej cegły, pokrycie dachu eternitem, oryginalnie dachówką ceramiczną, dobrze zachowany przykład charakterystycznej zabudowy użyteczności publicznej z XIX/XX w.
15.	C_III.15	Wojewódzki Rejestr Zabytków	Chmielno	Chmielonko 1	młyn położony przy drodze do wsi Zawory na Raduni, powstał w 1738 roku, posiada tradycję XIII-wieczną, założony wówczas przez cystersów oliwskich, przebudowywany zbiegiem lat, od 1972 roku przystosowany do pracy za pomocą energii elektrycznej

16.	C_III.16	Wojewódzki Rejestr Zabytków	Kartuzy	ul. Szkolna 2 Brodnica Górna	dawna szkoła jednoklasowa z pocz. XX w., wzniesiona z czerwonej nieotynkowanej cegły, opaski okienne w formie boniowania
17.	C_III.17	Wojewódzki Rejestr Zabytków	Kartuzy	Staniszewo 42	dawna szkoła dwuklasowa z pocz. XX w., piętrowa z mieszkalnym poddaszem, wzniesiona z czerwonej nieotynkowanej cegły
18.	C_III.18	Wojewódzki Rejestr Zabytków	Sierakowice	ul. Dworcowa 4 Kamienica Królewska	budynek dworca kolejowego (przystanku), powstał w 1905 r., parterowy, otynkowany, ze zdobieniami w formie boniowania narożników, dach wielospadowy kryty papą, mieścił poczekalnie, kasę biletową, lampiarnię, magazyn oraz pomieszczenia dyżurnego ruchu, budynek WC znajdujący się poza budynkiem dworca, murowany, kryty dachówką, obecnie budynek dworcowy adaptowany na mieszkania
19.	C_III.19	Wojewódzki Rejestr Zabytków	Somonino	ul. Droga Kaszubska 9 Ostrzyce	d. szkoła jednoklasowa z pocz. XX w., budynek z czerwonej nieotynkowanej cegły, zachowana forma obiektu, pokrycie współczesne w kolorze dachówki ceramicznej, dobrze zachowany przykład charakterystycznej zabudowy użyteczności publicznej z XIX/XX w.
20.	C_III.20	Wojewódzki Rejestr Zabytków	Stężyca	ul. Dworcowa 1 Gołubie Kaszubskie	budynek dworca parterowy, otynkowany ze zdobieniami w formie zmiany kolorystyki narożników, charakterystyczny dla infrastruktury kolejowej z pocz. XX w. na Kaszubach
21.	C_III.21	Gminna Ewidencja Zabytków	Stężyca	Pierszczewko 64	chata o konstrukcji szkieletowej z XIX/XX w, relikt architektury (budynek nie jest ujęty w GEZ)

Krótka charakterystyka obszarów wymienionych w powyższej tabeli, stanowiąca jednocześnie uzasadnienie objęcia ich dodatkową ochroną jest następująca:

Kożyczkowo – zespół młyna: młyn, powstały w 1 poł. XIX w., zachowany w swoim pierwotnym kształcie, konstrukcji szkieletowej wypełnionej pacą, odeskowaną, ościeża drzwi i opaski okien profilowane oraz relikt śluzy).

Chmielonko - młyn położony przy drodze do wsi Zawory na Raduni, powstał w 1738 roku, posiada tradycję XIII-wieczną, założony wówczas przez cystersów oliwskich, przebudowywany zbiegiem lat, od 1972 roku przystosowany do pracy za pomocą energii elektrycznej), **Sianowie** (zespół młyna z XIX/XX w. wraz z układem wodnym).

Strysza Buda – zespół młyna przy rzece Łeba, budynek młyna oraz budynek mieszkalny, pochodzące z pocz. XX w., budynek młyna konstrukcji szkieletowej, zachowane relikty urządzeń wodnych) jako przykładów zabytków techniki przeznaczonych dla terenów wiejskich.

Ryc. 17-18. Zespół młyna w Stryszej Budzie na mapie z roku 1937 (źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/) i dziś na ortofotomapie (opracowanie własne).

Kamienica Królewska - budynek dworca kolejowego (przystanku), powstał w 1905 r., parterowy, otynkowany, ze zdobieniami w formie boniowania narożników, dach wielospadowy kryty papą, mieścił poczekalnie, kasę biletową, lampiarnię, magazyn oraz pomieszczenia dyżurnego ruchu, budynek WC znajdujący się poza budynkiem dworca, murowany, kryty dachówką, obecnie budynek dworcowy adaptowany na mieszkania.

Gołubie Kaszubskie – budynek dworca parterowy, otynkowany ze zdobieniami w formie zmiany kolorystyki narożników, charakterystyczny dla infrastruktury kolejowej z pocz. XX w. na Kaszubach) jako dowodów wcześniejszego – na tle innych regionów naszego kraju – ucywilizowania infrastrukturalnego Kaszub.

Staniszewo – dawna szkoła dwuklasowa z pocz. XX w., piętrowa z mieszkalnym poddaszem, wzniesiona z czerwonej nieotynkowanej cegły).

Ostrzyce (d. szkoła jednoklasowa z pocz. XX w., budynek z czerwonej nieotynkowanej cegły, zachowana forma obiektu, pokrycie współczesne w kolorze dachówki ceramicznej, dobrze zachowany przykład charakterystycznej zabudowy użyteczności publicznej z XIX/XX w.).

Brodnica Górna – dawna szkoła jednoklasowa z pocz. XX w., wzniesiona z czerwonej nieotynkowanej cegły, opaski okienne w formie boniowania).

Gołubie – d. szkoła wieloklasowa, okazały budynek czterokondygnacyjny, z czerwonej, nieotynkowanej cegły, przekryty dachówką ceramiczną, cenny przykład szkoły o znaczeniu ponadlokalnym z pocz. XX w.).

Pierszczewo – d. szkoła jednoklasowa, budynek murowany otynkowany z częściowo widoczną konstrukcją szkieletową, bardzo dobrze zachowany przykład charakterystycznej zabudowy użyteczności publicznej z XIX/XX w.).

Szopa – zespół szkolny z pocz. IX w.: budynek szkoły i budynek gospodarczy, z czerwonej, nieotynkowanej cegły, pokrycie dachu eternitem, oryginalnie dachówką ceramiczną, dobrze zachowany przykład charakterystycznej zabudowy użyteczności publicznej z XIX/XX w.) jako przykład szerokiej akcji edukacyjnej na Kaszubach**.**

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

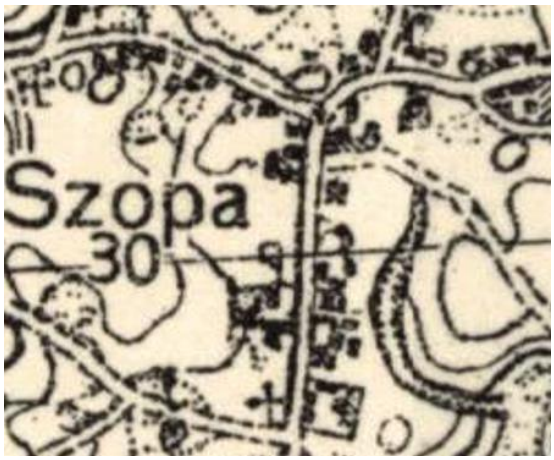

Ryc. 19-20. Zespół szkolny w Szopie na mapie z roku 1937 (źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/) i dziś na ortofotomapie (opracowanie własne).

Brodnica Górna – zespół sakralny: kościół katolicki wzniesiony w 1933 roku według projektu architekta Stefana Cybichowskiego, murowany, z nietynkowanej czerwonej cegły, wzniesiony z prostych brył zestawionych asymetrycznie, całość uzupełnia wieża z charakterystycznym prześwitem; figura Piety przy kościele).

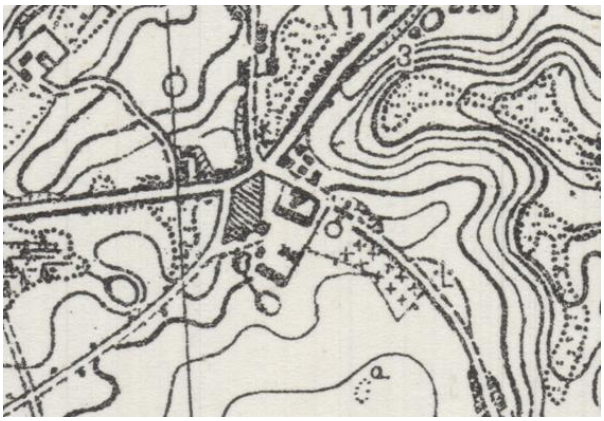

Ryc. 21-22. Zespół sakralny w Brodnicy Górnej na mapie z roku 1937 (źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/) i dziś na ortofotomapie (opracowanie własne).

Bącz – zagroda, układ i tworzące zagrodę budynki: drewniany budynek mieszkalny oraz dwa budynki gospodarcze).

Ryc. 23-24. Zagroda Bącz 23 na mapie z roku 1937 (źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/) i dziś na ortofotomapie (opracowanie własne).

Fot.79. Drewniana chata w zagrodzie Bącz 23 (MD 06.2020).

Pierszczewko – chata o konstrukcji szkieletowej z XIX/XX w, relikt architektury jako wyjątkowo cenne elementy niemal całkowicie zanikłej architektury drewnianej i szkieletowej charakterystycznej dawniej dla całych Kaszub.

Ryc. 25. Zagroda Pierszczewko 64 na mapie z roku 1937 - jedyna w okolicy (źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/).

Fot. 80. Chata w zagrodzie Pierszczewko 64 (MD 06.2020).

Kamienica Królewska (wieś wielodrożnicowa założona przez opata kartuzów w roku 1749 na bazie osady młyńskiej pod nazwą Kamieńskie Młyny lub Młynki Kamieńskie jako osobna osada, do dzisiaj zachowany układ rozplanowania wsi oraz działek siedliskowych a także skala i częściowo forma zabudowy zagrodowej.

Ryc. 26-27. Miejscowość Kamienica Królewska na mapie z roku 1937 (źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/) i dziś na ortofotomapie z wyznaczonym zabytkowym układem ruralistycznym (opracowanie własne).

Natomiast poza granicami KPK, w otulinie – znajduje się fragment układu ruralistycznego wsi **Staniszewo** oraz cała wieś **Kolonia.** Wieś Staniszewo to układ ruralistyczny w formie wsi kmiecej, lokowanej w 1325 r. na prawie magdeburskim przez Zakon Krzyżacki, owalnicowa z czytelnym do dzisiaj układem przestrzennym działek siedliskowych i nawsia oraz skalą zabudowy zagrodowe, wieś Kolonia, to układ ruralistyczny w formie wsi kolonijnej założonej ok.1800 r. zasiedlonej przez sprowadzonych kolonistów z Schwarzwaldu, rozplanowana w formie ulicówki kolonijnej dwustronnej, układ rozplanowania oraz układ działek siedliskowych czytelny do dzisiaj, jest to jedyna, unikatowa wieś w tej formie rozplanowania na terenie Kaszub Środkowych, oryginalna zabudowa zagrodowa zachowana szczątkowo.

Staniszewo – wieś kmieca, lokowana w 1325 r. na prawie magdeburskim przez Zakon Krzyżacki, owalnicowa z czytelnym do dzisiaj układem przestrzennym działek siedliskowych i nawsia oraz skalą zabudowy zagrodowej).

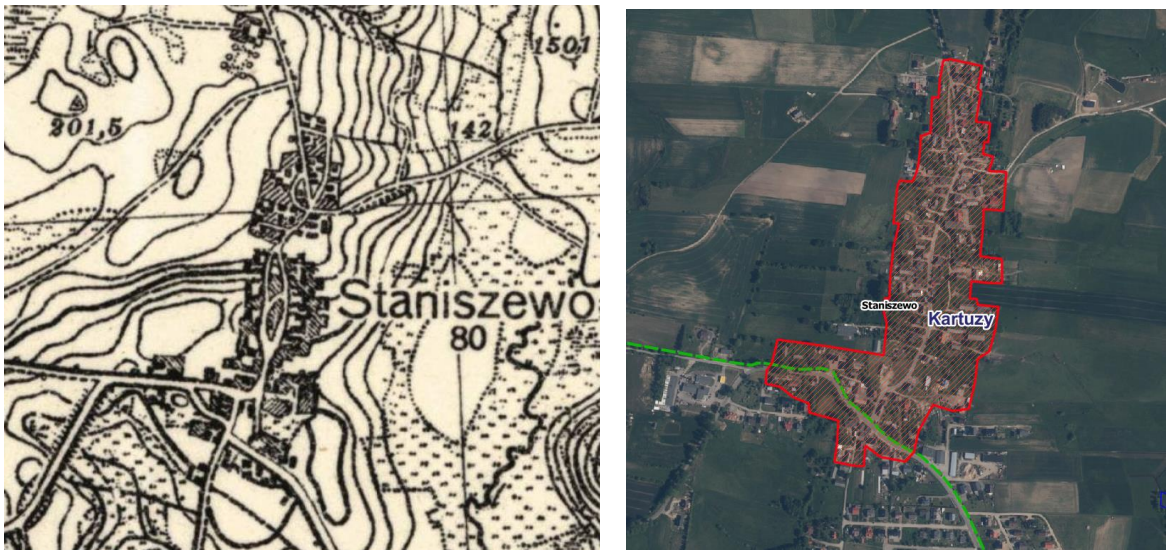

Ryc. 28-29. Miejscowość Staniszewo na mapie z roku 1937 (źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/) i dziś na ortofotomapie z wyznaczonym zabytkowym układem ruralistycznym (opracowanie własne).

Kolonia wieś kolonijna założona ok.1800 r. zasiedlona przez sprowadzonych kolonistów z Schwarzwaldu, rozplanowana w formie ulicówki kolonijnej dwustronnej, układ rozplanowania oraz układ działek siedliskowych czytelny do dzisiaj, jest to jedyna, unikatowa wieś w tej formie rozplanowania na terenie Kaszub Środkowych, oryginalna zabudowa zagrodowa zachowana szczątkowo).

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

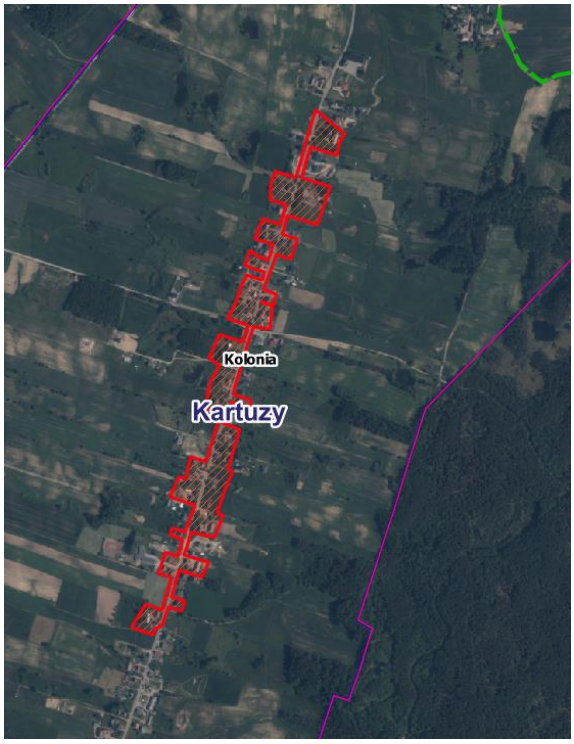

Ryc. 30-31. Miejscowość Kolonia na mapie z roku 1937 (źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/) i dziś na ortofotomapie z wyznaczonym zabytkowym układem ruralistycznym (opracowanie własne).

Park Kulturowy – „Uniradze – Tysiącletnia nekropolia na Kaszubach" jako największa nekropolia z grobami kurhanowymi datowanymi od późnej epoki brązu (X w p.n.e.) do XII w n.e. Znajduje się na terenie leśnictwa Uniradze i Przewóz. Do chwili obecnej zachowało się 2 763 kurhanów. Pierwsze badania wykopaliskowe przeprowadził nestor polskiej archeologii Józef Kostrzewski z Poznania w 1922 roku. W pierwszym badanym wykopaliskowo kurhanie odkrył dwa pochówki szkieletowe. Dalsze prace wykopaliskowe kontynuował w 1934 roku Jacek Delekta archeolog z Torunia. Odkrył on wówczas kurhan zawierający 13 pochówków szkieletowych. Sensacją archeologiczną było odkrycie warkocza pochowanej w kurhanie dziewczyny. Podjęte, przez prof. Mariusza Ziółkowskiego w 2000 roku ostatnie badania wykopaliskowe potwierdziły tezę, że cmentarzysko użytkowane było przez prawie 2 500 lat.

Fot. 81-82. Rezerwat Archeologiczny Uniradze – proponowane utworzenie Parku Kulturowego: Tysiącletnia Nekropolia na Kaszubach"(BL).

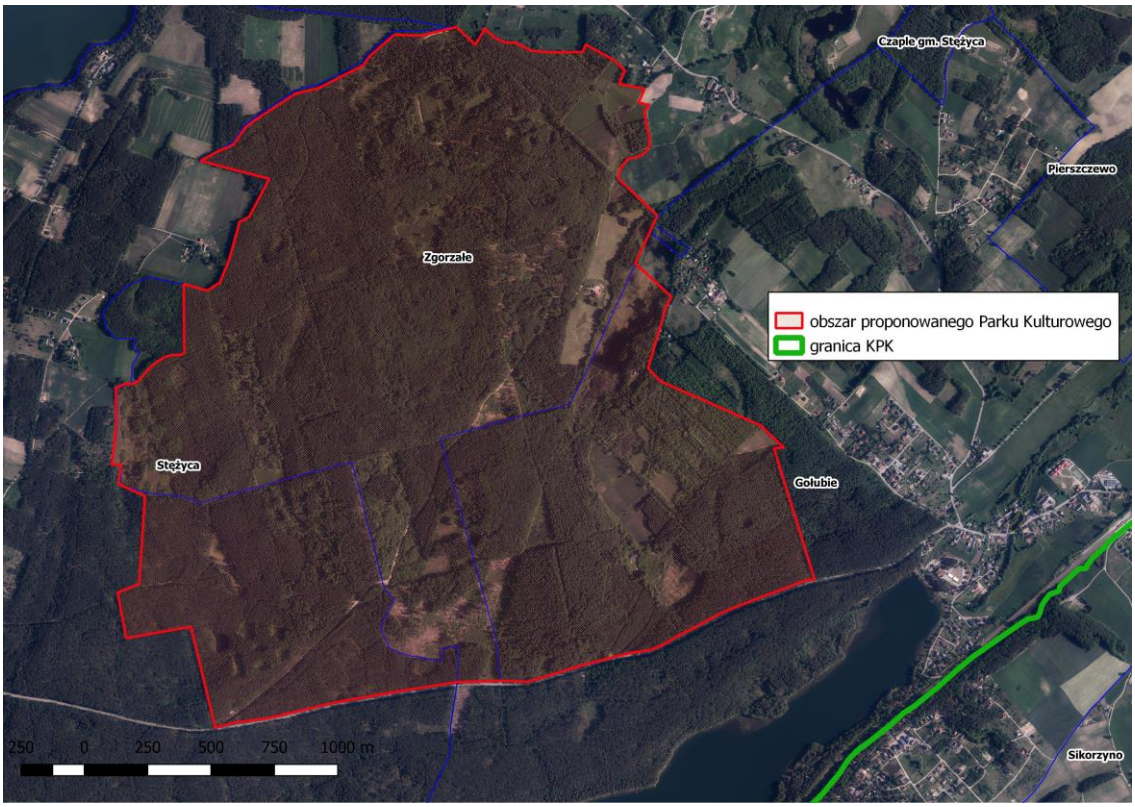

Ryc. 32. Obszar proponowanego Parku Kulturowego „Uniradze" – tysiącletnia nekropolia na Kaszubach" (opracowanie własne).

9.5. Propozycje działań dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu

W poniższych tabelach (Tab. 19. i 20) zestawiono propozycje działań ochronnych w zakresie dziedzictwa kulturowego i krajobrazu.

Tab. 19. Propozycje działań ochronnych w zakresie dziedzictwa kulturowego.

Lp.	Cele strategiczne	Cele operacyjne	Działania	Uwagi dot. realizacji; Koszty	Podmiot odpowiedzialny	Miejsca realizacji
1	1. zachowanie i eksponowanie zasobów dziedzictwa kulturowego, a zwłaszcza struktury i wartości krajobrazu kulturowego, wartościowych układów przestrzennych osadnictwa, tradycyjnych i historycznych form zabudowy, obiektów kultury materialnej i wartości kultury niematerialnej	1.1. Stosowanie wielokierunkowych działań: ochronnych, rewaloryzacyjnych i edukacyjnych	wdrożenie ustaleń Gminnych Programów Opieki nad Zabytkami, opracowanie w przystępnej formie „wzorników" ilustrujących podstawowe cechy architektury i budownictwa Kaszub, przygotowanie profesjonalnych katalogów wskazówek „jak budować na Kaszubach", opracowanie uchwał krajobrazowych i wprowadzenie ich zapisów do polityk przestrzennych, oraz egzekwowanie istniejących przepisów prawnych w tym zapisów w mpzp, promowanie odrębności regionalne Kaszub w folderach, przewodnikach, „grach" krajoznawczych organizowanie spotkań z mieszkańcami i przedsiębiorcami branży turystycznej	w ramach działalności statutowej jednostki	samorządy gminne, WKZ (w ramach uzgodnień mpzp), nadzór budowlany, Wójt Gminy, WKZ (np. w ramach aktualizacji GEZ, GPOZ), organizacje pozarządowe PZPK/oddział Kartuzy	
2	2.Ograniczenie niekorzystnego oddziaływania turystyki i rekreacji na stan dziedzictwa kulturowego KPK	2.1. Dostosowanie funkcji turystycznej i rekreacyjnej do cech i właściwości obiektów zabytkowych i historycznych	przygotowanie we współpracy ze służbą ochrony zabytków podstawowych wytycznych dla remontów i przebudów obiektów historycznych,	w ramach działalności statutowej jednostki, koszty rynkowe podobne dla podobnych wydawnictw, koszty rynkowe, wg wyników zamówienia publicznego,	samorządy gminne WKZ (w ramach uzgodnień mpzp) nadzór budowlany Wójt Gminy WKZ (np. w ramach aktualizacji GEZ, GPOZ) PZPK/oddział Kartuzy	
		2.2. Realizowanie przez inwestorów wytycznych konserwatora zabytków	organizowanie spotkań z potencjalnymi inwestorami z branży turystycznej, gastronomicznej i innej z konserwatorem zabytków PRZED podjęciem decyzji o zainwestowaniu, niedopuszczanie do lokalizacji rażąco odmiennych od tradycji regionu obiektów			
3	3. Prowadzenie szeroko	3.1 Upowszechnienie wiedzy na	kontynuacja sporządzania Gminnych	w ramach	samorządy	

	pojętej działalności edukacyjnej, w tym prezentacja wartości poznawczych zabytków oraz popularyzacja i ukazanie wartości estetycznych zabytków i krajobrazu w środowisku człowieka	temat walorów kulturowych KPK oraz zagrożeń dla nich	Programów Opieki nad Zabytkami lub ich bieżąca aktualizacja	działalności statutowej jednostki, bezkosztowo, koszty rynkowe podobne dla podobnych wydawnictw, koszty nagród dla laureatów wg uznania organizatorów, koszty rynkowe, wg wyników zamówienia publicznego,	gminne WKZ (np. w ramach aktualizacji GEZ, GPOZ) organizacje pozarządowe PZPK/oddział Kartuzy	
		3.2 Upowszechnienie wiedzy na temat wpływu działalności człowieka (w szczególności turystycznej i rekreacyjnej) na dziedzictwo kulturowego	opracowanie w przystępnej formie „wzorników" ilustrujących podstawowe cechy architektury i budownictwa Kaszub, przygotowanie profesjonalnych katalogów wskazówek „jak budować na Kaszubach",			
			promowanie odrębności regionalne Kaszub w folderach, przewodnikach, „grach" krajoznawczych organizowanie spotkań z mieszkańcami i przedsiębiorcami branży turystycznej			
4	4. Zachowanie specyfiki zabudowy zagrodowej, ogrodów i detalu architektonicznego Kaszub	4.1. Wdrożenie zasad projektowania w celu zachowania tożsamości kulturowej Kaszub na terenie KPK	opracowanie w przystępnej formie „wzorników" ilustrujących podstawowe cechy architektury i budownictwa Kaszub,	w ramach działalności statutowej jednostki, koszty rynkowe podobne dla podobnych wydawnictw, koszty rynkowe, wg wyników zamówienia publicznego,	samorządy gminne WKZ (w ramach uzgodnień mpzp) nadzór budowlany Wójt Gminy WKZ (np. w ramach aktualizacji GEZ, GPOZ) organizacje pozarządowe PZPK/oddział Kartuzy	
			przygotowanie profesjonalnych katalogów wskazówek „jak budować na Kaszubach",			
			przygotowanie we współpracy ze służbą ochrony zabytków podstawowych wytycznych dla remontów i przebudów obiektów historycznych,			
		4.2. Stosowanie włącznie tradycyjnych materiałów budowlanych (z uwzględnieniem zasad energooszczędności)	organizowanie spotkań z potencjalnymi inwestorami z branży turystycznej, gastronomicznej i innej z konserwatorem zabytków PRZED podjęciem decyzji o zainwestowaniu,			
			Organizowanie przez szkółki roślin spotkań, kiermaszy i pokazów roślin ozdobnych i użytkowych stosowanych w tradycji kaszubskiej i ich promowanie			
5	5. Zachowanie specyfiki krajobrazu kulturowego osadnictwo	5.1. wyraźne rozróżnianie w działaniach planistycznych specyfiki tej formy osadnictwa od	wprowadzenie do polityk przestrzennych zakazu planowania osiedli zwartych i zagęszczania	w ramach działalności statutowej	samorządy gminne PZPK/oddział	

	rozproszonego, tzw. wybudowań lub „pustek”	osadnictwa zwartego	zabudowy na takich obszarach,	jednostki, koszty rynkowe, wg wyników zamówienia publicznego,	Kartuzy	
			opracowanie mpzp dla większych obszarów takiej zabudowy,			
		5.2. powstrzymanie ekspansji osadniczej na tereny osadnictwa rozproszonego	opracowanie wytycznych planistycznych w zakresie wprowadzania narysu nowych podziałów geodezyjnych w krajobrazie otwartym,			
			opracowanie wskazówek dotyczących formy i gatunków zieleni wysokiej („strażnicy domostwa” dla zagród samotniczych w popularnej formie redakcyjnej,			
6	6. Zachowanie wartości niematerialnych Kaszub	6.1. utrzymanie dotychczasowej edukacji o specyfice regionalnej i dalsze rozwijanie	organizowanie pokazów tradycyjnych zajęć rolniczych, rzemiosła i sztuki ludowej (kośba, produkcja lnu, pszczelarstwo, plecionkarstwo, haft szkół kaszubskich, rzeźba ludowa, zwyczaje związane z porami roku (np. „wieniec”, „ścinanie kani”), pieśni i przyśpiewki, podania i gadki kaszubskie, zażywanie tabaki, częstsze używanie stroju ludowego	porównywalne do dotychczasowych kosztów podobnych, już realizowanych wydarzeń (w zależności od wielkości przedsięwzięcia), koszty nagród dla laureatów wg uznania organizatorów, koszty rynkowe, wg wyników zamówienia publicznego,	samorządy gminne organizacje pozarządowe PZPK/oddział Kartuzy	
		6.2. objęcie patronatem przez Park lokalnych Izb Regionalnych i zadbanie o ich poziom merytoryczny				
7	7. Zachowanie istniejących fragmentów krajobrazu historycznego zwłaszcza pradziejowego w postaci stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej	7.1. Pielęgnowanie wyjątkowego dziedzictwa archeologicznego znajdującego się na terenie KPK	utworzenie ścieżek edukacyjnych archeologiczno-historycznych: „Archeologiczne Tajemnice Lasów Mirachowskich”, „Dawne grody i kurhany” i opracowanie przewodnika turystycznego,	w ramach działalności statutowej jednostki, koszty rynkowe podobne dla podobnych wydawnictw, koszty rynkowe, wg wyników	samorządy gminne WKZ PZPK/oddział Kartuzy	
		7.2. Skuteczne objęcie ochroną prawną najcenniejszych	utworzenie Parku Kulturowego „Uniradze – Tysiącletnia Nekropolia na Kaszubach” i opracowanie folderu z wyczerpującymi informacjami,			

		obszarów	niedopuszczanie do lokalizacji obiektów turystycznych w pobliżu obiektów archeologicznych jak „atrakcji” bez uzgodnienia z Muzeum Archeologicznym w Gdańsku	zamówienia publicznego,		
8	8. Zachowanie czytelności nawarstwień w krajobrazie kulturowym dla przyszłych prac naukowo-badawczych	8.1. oszczędne użytkowanie i planowe kształtowanie przestrzeni ze szczególnym uwzględnieniem ochrony krajobrazów historycznych 8.2. Nawiązanie przez zarząd KPK współpracy z uczelniami wyższymi i innymi placówkami naukowymi	tworzenie bazy noclegowej dla pracujących w terenie naukowców i badaczy kultury kaszubskiej, rodzaju „domów pracy twórczej” ludzi nauki	w ramach działalności statutowej jednostki, bezkosztowo	samorządy gminne WKZ (w ramach uzgodnień mpzp) nadzór budowlany Wójt Gminy WKZ (np. w ramach aktualizacji GEZ, GPOZ) organizacje pozarządowe PZPK/oddział Kartuzy	cały obszar KPK

Źródło: opracowanie własne

Tab. 20. Propozycje działań ochronnych w zakresie krajobrazu.

Lp.	Cele strategiczne	Cele operacyjne	Działania	Uwagi dot. realizacji; Koszty	Podmiot odpowiedzialny	Miejsca realizacji
1.	1. Powstrzymanie niekorzystnego wpływu człowieka na estetykę krajobrazu otwartego	1.1.Niwelowanie negatywnego oddziaływania wizualnego na krajobraz powodowanego w szczególności przez reklamy, ogrodzenia i obiekty małej architektury	Likwidacja wszelkich elementów szpecących wskazanych przez studia krajobrazowe	w ramach działalności statutowej jednostki koszty rynkowe, wg wyników zamówienia publicznego	Samorządy gmin Nadzór budowlany RDOŚ PZPK/Kartuzy	cały obszar KPK
			Egzekwowanie stosowania obowiązujących przepisów prawa			
		1.2.Ochrona tradycyjnego podziału przestrzeni – rozłogu pól i lokalnych układów komunikacyjnych (miedze)	Zachowanie, we wskazanych miejscowościach, historycznego rozłogu i zieleni śródpolnej, utrzymanie zwartości układu rozplanowania wsi			
		1.3. Zaprzestanie likwidacji samorodnej roślinności śródpolnej	Wykonanie studiów i wytycznych krajobrazowych dla widoków rozległych i panoram,			
		1.4 Ochrona powiązań widokowych: w widokach dalekich i w panoramach	możliwość kształtowania nowych zespołów zabudowy w oparciu o szczegółowe wytyczne wg „wzornika" architektury regionalnej,			
			wstrzymanie i likwidacja (przesłonięcie) letniskowej zabudowy rozproszonej na eksponowanych stokach,			
			zatrzymanie rozproszonej zabudowy na obrzeżach wsi,			
		1.5. Ochrona form krajobrazu naturalnego strefy brzegowej jezior poprzez wykluczenie zagospodarowania pseudo-marinami w krzykliwych barwach	ograniczenie rozproszonej zabudowy letniskowej			
		1.6 Ograniczenie lokalizacji nadziemnych obiektów infrastruktury technicznej	Sporządzenie i wdrożenie Uchwał właściwych Rad Gmin tzw. reklamowych, opracowanych na podstawie tzw. „Ustawy krajobrazowej" (Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu)			
2.	2. Ochrona przywróconych walorów krajobrazu	2.1 Opracowanie procedury gospodarowania przestrzenią na obszarach o dużej wrażliwości na	Likwidacja wszelkich elementów szpecących wskazanych przez studia krajobrazowe i uchwały krajobrazowe	w ramach działalności statutowej	Samorządy gmin	cały obszar KPK

Lp.	Cele strategiczne	Cele operacyjne	Działania	Uwagi dot. realizacji; Koszty	Podmiot odpowiedzialny	Miejsca realizacji
	otwartego	przekształcenia	Stosowanie studiów krajobrazowych w pracach projektowych i planistycznych	jednostki, wg wyników zamówienia publicznego (w przypadku zleconego zewnętrznego opracowania) koszty rynkowe, wg wyników zamówienia publicznego, w ramach realizacji przedsięwzięć	PZPK/Kartuzy Zarządcy infrastruktury technicznej, inwestorzy	
			Konieczność wykonywania studiów i wytycznych krajobrazowych dla widoków rozległych i panoram			
		2.2. Ścisłe przestrzeganie wytycznych zawartych w poprzednim i bieżącym Operatach Ochrony krajobrazu KPK	Wprowadzenie zakazu bądź zaproponowanie rozproszenia lokalizacji nowych inwestycji i wskazanie im lokalizacji na podstawie studiów krajobrazowych sporządzonych dla makro- i mikro-skali			
			Zmiana formy instalacji zewnętrznych na wewnętrzne, skablowane			
			Ograniczenie nowych instalacji nadziemnej infrastruktury technicznej (obiekty wysokie, telefonia);			
			Opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla dużych obszarów otwartych, zakazujących lub ograniczających zabudowę – rezygnacja z decyzji o warunkach zabudowy			
3.	3. Wyeksponowanie możliwości percepcji krajobrazu otwartego „zbudowanego” (kulturowego)	3.1. Wytyczenie większej liczby tras pejzażowych na bazie ciągów widokowych	Zagospodarowanie wskazanych punktów widokowych oraz wytyczenie tras na bazie ciągów widokowych	w ramach działalności statutowej jednostki	Samorządy gmin PZPK/Kartuzy RDOŚ, WKZ	cały obszar KPK
		3.2 utworzenie większej liczby ekstensywnie (!) zagospodarowanych punktów widokowych	opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego zawierających obszary przedpoli z punktów i ciągów widokowych – wprowadzenie zakazu lub ograniczeń zabudowy zaburzającej odbiór krajobrazu			
		3.3. Szczególna kontrola zagospodarowania na obszarach	Wdrożenie (używanie) zapisów „Ustawy Krajobrazowej” czyli Ustawy o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony			

Lp.	Cele strategiczne	Cele operacyjne	Działania	Uwagi dot. realizacji; Koszty	Podmiot odpowiedzialny	Miejsca realizacji
		przedpoli widokowych	krajobrazu			
			Rezygnacja ze stosowania decyzji o warunkach zabudowy i wykonywanie mpzp dla większych powierzchniowo obszarów			
4.	4. Zachowanie percepcji krajobrazu semi-naturalnego	4.1.Ochrona lasów przed nadmierną eksploatacją	zachowanie wielogatunkowego składu drzewostanu,	w ramach działalności statutowej jednostki	Samorządy gmin, Nadleśnictwa PZPK/oddział Kartuzy	cały obszar KPK
			zachowanie okazałego starodrzewu przy trasach turystycznych,			
		4.2. ochrona strefy brzegowej jezior przed rażącym formą i barwą zagospodarowaniem	Wprowadzanie ekstensywnego zagospodarowania turystycznego tylko w miejscach, gdzie jest to uzasadnione			
			wprowadzenie zieleni maskującej dla istniejącej zabudowy letniskowej,			
			zakaz zabudowy brzegów jezior śródleśnych			
5.	5. Uświadamianie znaczenia krajobrazu jako „obrazu kraju” w powszechnej opinii	5.1 Poszerzanie zakresu tematyki w działalności edukacyjnej na każdym szczeblu edukacji – cel powszechny	Wdrożenie (używanie) zapisów „Ustawy Krajobrazowej” czyli Ustawy o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu	w ramach działalności statutowej jednostki	Samorządy gmin PZPK/oddział Kartuzy	cały obszar KPK
			Rozwijanie działalności edukacyjnej, opracowanie w przystępnej formie informatorów ilustrujących podstawowe cechy krajobrazu Kaszub,			
			opracowanie i przeprowadzenie w szkołach zajęć edukacyjnych z krajobrazu, jako dobra wspólnego oraz cech krajobrazu regionalnego			

Źródło: opracowanie własne

9.6. Propozycje ustaleń do studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz innych dokumentów strategicznych dotyczące eliminacji lub ograniczenia zagrożeń wewnętrznych lub zewnętrznych dla dziedzictwa kulturowego i krajobrazu

Z racji zróżnicowanej natury zasobów i wartości kulturowych jak również zasobów i wartości krajobrazowych propozycje ustaleń do studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz innych dokumentów strategicznych dotyczące eliminacji lub ograniczenia zagrożeń wewnętrznych lub zewnętrznych dla dziedzictwa kulturowego i krajobrazu przedstawiono dla obu zagadnień w następującym podziale.

A. Wartości kulturowe:

1. wartości przestrzenne
   a) obszary wpisane do rejestru zbytków
   b) obszary wpisane do Ewidencji Zbytków
2. wartości materialne
   a) obiekty wpisane do rejestru zbytków
   b) zespoły obiektów wpisane do rejestru zabytków
   c) obiekty ujęte w Wojewódzkiej i Gminnej Ewidencji Zabytków
   d) zespoły obiektów ujęte w Wojewódzkiej i Gminnej Ewidencji Zabytków
3. wartości niematerialne

B. Wartości krajobrazowe

a) krajobraz otwarty (wiejski a w tym osadnictwo rozproszone – „pustki" i semi-naturalny – łąki, lasy i jeziora)
b) krajobraz kulturowy „zbudowany" (wsie, przysiółki, osadnictwo rozproszone),
c) percepcja krajobrazu (widoki, panoramy)

Dla tak przyjętego podziału propozycje ustaleń przedstawiają się następująco:

A. Wartości kulturowe:

1. wartości przestrzenne

   a) obszary wpisane do rejestru zbytków

W przypadku podejmowania wszelkich działań w obrębie chronionego obszaru należy każdorazowo posłużyć się informacyjnym materiałem wyjściowy zgromadzonym w Programach Opieki nad Zabytkami dla każdej gminy. Dla obszarów wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego w przypadku planowanych inwestycji na tym terenie należy każdorazowo sporządzać miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla całości wpisu do rejestru lub dla wskazanej lokalizacji inwestycji wraz z jej otoczeniem. W sporządzanym MPZP dla zabudowy historycznej należy wskazać: rodzaj dopuszczalnego działania – zachowanie, rewaloryzacja, rewitalizacja, rekompozycja, rekonstrukcja pełna, odtworzenie elementów, rodzaj stosowanych materiałów budowlanych, rodzaj funkcji przestrzeni bądź obiektu umożliwiającej zachowanie oryginalnych elementów historycznych jak układy przestrzenne ruralistyczne czy substancja materialna. W sporządzanym MPZP dla nowej zabudowy należy wskazać: zachowanie historycznego podziału parcelacyjnego, dopuszczalne wysokości nowej zabudowy, kształt i proporcje nowej zabudowy, formę pokrycia dachowego i jego materiał, preferowane materiały budowlane, preferowane rodzime gatunki i odmiany zieleni towarzyszącej.

b) obszary ujęte w Wojewódzkiej i Gminnej Ewidencji Zbytków

Formalnie takie wyznaczone obszary nie występują na terenie KPK, zatem jako obszar wpisany do Wojewódzkiej i Gminnej Ewidencji zabytków należy rozumieć zgrupowanie poszczególnych obiektów architektonicznych, zarówno wolnostojących jak i układów wielobudynkowych, np. dawnych zagród rolniczych. W przypadku planowanych inwestycji na tym terenie należy za każdym razem posłużyć się informacyjnym materiałem wyjściowy zgromadzonym w Programach Opieki nad Zabytkami dla każdej gminy. Postuluje się sporządzanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla całości zgrupowania obiektów wpisanych do ewidencji zabytków, łącznie z miejscem nowej lokalizacji inwestycji, jeżeli planowana nowa inwestycja znajduje się bliżej niż 1 km od zgrupowania obiektów historycznych. W sporządzanym MPZP dla nowej zabudowy należy wskazać: zachowanie historycznego podziału parcelacyjnego – jeśli taki istnieje, dopuszczalne wysokości nowej zabudowy, kształt i proporcje nowej zabudowy, formę pokrycia dachowego i jego materiał, preferowane materiały budowlane, preferowane rodzime gatunki i odmiany zieleni towarzyszącej.

2. wartości materialne

a) obiekty wpisane do rejestru zbytków

Dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego przy wszelkich działaniach należy – po określeniu kierunku działań (zachowanie, rewaloryzacja, rewitalizacja, rekompozycja, rekonstrukcja pełna, odtworzenie elementów) sporządzić:

- studium historyczno-konserwatorskie na bazie archiwalnych materiałów, w tym także źródłowych,
- program prac konserwatorskich. Dalsze działania powinny być na bieżąco konsultowane i uzgadniane z konserwatorem zabytków aż do uzyskania zgody na prace przy obiekcie zabytkowym. Prace wykonawcze muszą być nadzorowane i realizowane przez osoby mające uprawnienia do takich prac,

b) obiekty ujęte w Wojewódzkiej i Gminnej Ewidencji Zabytków.

Dla obiektów wpisanych do Wojewódzkiej i Gminnej Ewidencji Zabytków należy określić generalny kierunek działań: zachowanie, rewaloryzacja, rewitalizacja, rekompozycja, rekonstrukcja pełna, odtworzenie elementów. Przy sporządzaniu dokumentacji projektowej należy posłużyć się informacjami i wytycznymi zawartymi w Programach Opieki nad Zabytkami dla danej gminy. Działania powinny być na bieżąco konsultowane i uzgadniane z konserwatorem zabytków, zgodnie z przepisami odrębnymi Prace wykonawcze powinny być nadzorowane przez osoby mające uprawnienia do takich prac.

3. wartości niematerialne

Pomimo, iż w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zagadnienia kulturowych wartości niematerialnych nie są zazwyczaj celem priorytetowym, to jednak winny się w nich znaleźć zapisy i ustalenia mające na celu eliminację lub ograniczenie zagrożeń dla niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wyrazić to mogą zapisy w tekście będące w szczególności wskazówką w zakresie kształtowania ładu przestrzennego, np. dla inwestorów, planujących konkretne działania.

Takimi wskazówkami odnoszącymi się do obszaru całego KPK mogą być następujące postulaty:

- Wyeksponowanie na tle kraju odmienności kulturowej Kaszub Środkowych jako podregionu Kaszub w formie rekonstrukcji historycznych (pokazów) charakterystycznych zajęć i

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

zwyczajów związanych z gospodarką rolną (np. koszenie kosą, sycenie miodu, wędzenie wędlin i owoców, wyrabianie masła, wyścigi zaprzęgów z beczką wody). Postuluje się poszerzenie działalności edukacyjnej w miejscowych placówkach kultury i oświaty (szkołach, świetlicach, klubach a także placówkach muzealnych).

- Na bazie zwiedzania obiektów zabytkowych prezentowanie historii regionu wraz z ludowymi przekazami, legendami, opowieściami, przypowieściami i przysłowiami.
- Popularyzowanie powszechniejszego używania języka kaszubskiego. Organizowanie konkursów wiedzy o regionie Kaszub Środkowych, konkursów na „gadki" kaszubskie, konkursów na haft kaszubski Szkoły Żukowskiej a także odtworzenie zapomnianych potraw i smaków dawnej kuchni tego regionu jako gastronomiczna trakcja turystyczna.
- Współpraca z ośrodkami badawczymi zajmującymi się etnografią i etnologią w celu wykorzystywania prac kwalifikacyjnych (magisterskich, doktorskich) i naukowych (habilitacje, monografie) powiązanych z historią Kaszub Środkowych (Pojeziernych).

B. Wartości krajobrazowe

1. krajobraz otwarty (wiejski a w tym osadnictwo rozproszone – „pustki" i semi-naturalny – łąki, lasy i jeziora)

Propozycje ustaleń do studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dotyczące eliminacji lub ograniczenia zagrożeń wewnętrznych lub zewnętrznych dla krajobrazu w zakresie krajobrazu otwartego (wiejskiego i semi-naturalnego) do zastosowania na całym obszarze KPK przedstawiają się następująco:

- Dla krajobrazów wiejskich o nielicznej i rozproszonej zabudowie bez istotnych elementów dysharmonijnych – utrzymanie dotychczasowego sposobu użytkowania.
- Dla krajobrazów wiejskich o nielicznej i rozproszonej zabudowie lecz z występującymi elementami dysharmonijnymi (nawet jednym) należy wdrożyć działania naprawcze w postaci restylizacji obiektu dysharmonijnego, np. poprzez zmianę barwy i kształtu (także poprzez ewentualne dopełnienie formy obiektu o element likwidujący jego „obcość" w otoczeniu).
- Dla krajobrazów semi-naturalnych czyli nie zawierających elementów antropogenicznych (tereny leśne, łąki i pastwiska, użytki ekologiczne, rezerwaty przyrody itp.) wartość estetyczna nie ma znaczenia. W przypadku takich krajobrazów istotne są jedynie ustalenia wynikające z operatów dotyczących środowiska naturalnego i jego komponentów.

2. krajobraz kulturowy „zbudowany" (wsie zwarte, przysiółki, osadnictwo rozproszone)

Dla krajobrazów „zbudowanych" czyli charakteryzujących się dużym nasyceniem elementami antropogenicznymi, zwanych krajobrazami kulturowymi, ustalenia dotyczą rodzaju działalności człowieka. Będą to:

- Ustalenia dla terenów sąsiadujących z wartościowymi elementami krajobrazowymi jak zabytkowy krajobraz kulturowy zespołów ruralistycznych, oraz krajobrazu archeologicznego rezerwat archeologiczny „Uniradze". W otoczeniu tych miejsc, nowa zabudowa powinna być kształtowana w taki sposób aby nie tworzyć niekorzystnego kontrastu z sąsiadującym historycznym zagospodarowaniem i tradycyjnym i rodzimym krajobrazem kaszubskim. Nie należy wprowadzać dominant wysokościowych oraz akcentów formalnych i kolorystycznych w panoramach eksponujących tradycyjne zespoły ruralistyczne.

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

- Ustalenia dotyczące terenów rozwojowych pozostałych miejscowości powinny uwzględniać wytyczne dotyczące kształtowania nowej zabudowy i jej otoczenia (siedliska / działki) zapewniające zharmonizowanie z istniejącą tradycyjną zabudową związaną z cechami ruralistycznymi (wsie, przysiółki i zagrody samotnicze), tj.:

  przy projektowaniu nowych budynków (na całym obszarze KPK) należy zastosować:

  - dach dwuspadowy symetryczny (optymalnie o spadku 45°),
  - odpowiednie proporcje poszczególnych części budynku,
  - poziom posadowienia względem terenu - poziom podłogi parteru nie powinien wystawać ponad poziom terenu więcej niż 0,5 m,
  - proporcje wysokości strefy fundamentów (cokołu) do wysokości kondygnacji mieszkalnej do okapu,
  - proporcje kondygnacji nadziemnej do kubatury poddasza z uwzględnieniem kąta nachylenia połaci dachu,
  - proporcje rzutu zbliżone do modułu 1 : 1,5 do 1 : 2,5,
  - zabudowa nie powinna posiadać więcej kondygnacji niż parter z użytkowym (także mieszkalnym) poddaszem,
  - tradycyjne materiały: cegła licowa, kamień (fundamenty, budynki gospodarcze), drewno (konstrukcje, wykończenia), tynki,
  - kolorystyka pokryć dachowych w kolorze naturalnego spieku ceramicznego, brązowego lub grafitowego, z wykluczeniem materiałów z połyskiem; zaleca się stosowanie dachówki ceramicznej,
  - kolorystyka ścian tynkowanych: pastelowe odcienie brązu, beżu, złamana biel; ścian konstrukcji szkieletowej: biel i ciemny brąz drewna, cegła licówka i ciemny brąz drewna
  - ganki wejściowe (opcjonalnie),
  - możliwość zastosowania podcienia narożnego i wgłębnego (opcjonalnie),
  - ogrodzenia posesji: drewniane (sztachetowe) lub drewniane ze słupkami z cegły, także tynkowanej, nie stosowanie ozdobnych ogrodzeń z kutego żelaza zabronione stosowanie betonowych odlewów przęseł, podmurówka ogrodzenia z cegły lub kamienia łamanego (wszystkie miejscowości),
  - detal – podział otworów okiennych i drzwiowych symetryczny; wprowadzenie nadświetli i przyświetli; ewentualnie wprowadzenie okiennic (wszystkie miejscowości), unikanie stosowania jednoprzestrzennych szyb nie mających wewnętrznego podziału krzyża okiennego,
  - zieleń o gatunkach i odmianach rodzimych,
  - w przypadku lokalizowania nowych inwestycji oraz prac inwestycyjnych (rozbudowy, przebudowy, rozbiórki) przy budynkach historycznych powstałych przed 1945 r. - na obszarach wsi, proponuje się wprowadzenie do decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu zapisu o wymogu uzgadniania tychże lokalizacji z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Gdańsku.

3. percepcja krajobrazu (widoki, panoramy)

Propozycje ustaleń do studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz innych dokumentów strategicznych dotyczące eliminacji lub ograniczenia zagrożeń wewnętrznych lub zewnętrznych dla percepcji

krajobrazu obejmują wytyczne dla wyznaczonych obszarowo stref mających udział w wyznaczonych w etapie Diagnozy widokach i panoramach z ciągów i punktów widokowych.

W Diagnozie ciągi i punkty widokowe zostały scharakteryzowane kierunkami obserwacji. Dla wszystkich ciągów i punktów należy opracować uproszczone analizy widokowości na podstawie badań terenowych zawierające:

- charakterystykę widoku (widok kameralny 12°, widok o kącie wąskim 45°, widok o kącie normalnym/szerokim od 45°do 90°, widok panoramiczny od 90° do 180° oraz widok „superpanoramiczny" o kącie półpełnym 180° do pełnego 360°, widok „superpanoramiczny" pełny jest to widok z podwyższonych punktów obserwacji (np. wieża widokowa na Wieżycy) gdzie zasięg widoczności jest ograniczony dopiero linią horyzontu;
- określenie i opisanie takich elementów jak: przedpole widokowe, treść panoramy/widoku, ścianę główną panoramy/widoku, linię nieba, linię horyzontu, kolejność (odległość) planów w panoramie/widoku, kulisy widoku/panoramy, dominanty, subdominanty, akcenty;
- określenie zasięgu oddziaływania dominant na siebie nawzajem (odległość minimalna to 15°) w polach widzenia widoków (poza widokiem o kącie pełnym) – co pozwoli ustalić możliwość wprowadzania nowych dominant do istniejącej kompozycji widoku;
- waloryzację widoku/panoramy (wskazanie elementów pozytywnych i negatywnych podwyższających lub obniżających atrakcyjność widoku/panoramy);
- wytyczne do kształtowania widoku/panoramy (wskazanie działań w stosunku do zwaloryzowanych elementów widoku/panoramy: zachowanie bez zmian, wyeksponowanie, usunięcie, przesłonięcie, restylizacja, wskazanie dopuszczalnego miejsca wprowadzenia nowego elementu, np. dominanty, subdominanty, akcentu lub elementu do treści widoku/panoramy).

9.7. Propozycje wykorzystania dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w rozwoju funkcji turystycznych i edukacyjnych

Walory dziedzictwa **kulturowego**, określanego potocznie jako „zabytki", są na dalszym miejscu, po walorach krajobrazowych i zasobach przyrodniczych KPK w wyborach turystów przybywających do Parku. Tak zwanych zabytków na terenie KPK jest obecnie już niewiele i nie są one w większości zbyt wartościowe w skali kraju. **Z tego też powodu, w rekomendacjach Strategii umieszczono postulat wpisania (i tym samych lepszą ochronę) obiektów pozornie mniej wartościowych.** Na tle całego zasobu kulturowego Kaszub Środkowych, obiekty te są jak najbardziej wartościowe a niestety mogą ulec zagładzie.

Obiekty zabytkowe, które niegdyś stanowiły o rozpoznawalności krajobrazu kulturowego obszaru KPK, są na tyle obecnie poprzekształcane i otoczone współczesną, często „miastową" zabudową, iż umykają przeciętnemu turyście i wczasowiczowi. Pomimo deklaratywnych opinii, iż zasób dziedzictwa kutrowego jest bardzo istotny dla funkcji turystycznej i rekreacyjnej, hasło to praktycznie nie znajduje odzwierciedlenia w gospodarowaniu przestrzenią przez gminy.

Dziedzictwo kulturowe w KPK, a zwłaszcza tradycyjny i historyczny układ przestrzenny rozplanowania ruralistycznego oraz przestrzeń zajmowana przez charakterystyczne zagospodarowanie osadnicze Kaszub – zabudowę rozproszoną, jest elementem często przeszkadzającym w intensywnym zagospodarowywaniu terenów poszczególnych miejscowości KPK.

©Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, 2022

Dobra kondycja zasobu kulturowego powinna być ważna dla KPK, także w organizowaniu turystyki, zwłaszcza powiązanej z promocją pro-ekologicznych zachowań społeczeństwa. Turyści przebywający na terenie KPK pozytywnie wypowiadają się jedynie na temat piękna jezior i lasów Kaszub – słynnej „Szwajcarii Kaszubskiej". Warto zatem wzmóc i kontynuować promocję regionalnego dziedzictwa kulturowego w turystyce. Zabytki architektury i budownictwa charakterystyczne dla Kaszub Środkowych (Pojeziernych), powinny być także celem przyjazdu turysty a nie tylko piękno lasów i jezior. Cecha ta powinna być podkreślona w materiałach promujących zasób kulturowy KPK jako uatrakcyjnienie jesienno-zimowo-wiosennych pobytów, na przykład związanych z ulubionym zajęciem Polaków – grzybobraniem.

Krajobrazowymi atrakcjami turystycznymi są niewątpliwie widoki rozległych płaszczyzn wodnych jezior kaszubskich. Turystę z głębi naszego kraju urzeka charakter tego „leśno-wodniackiego" krajobrazu i wzmaga chęć spróbowania swoich sił w sportach wodnych, np. w żeglarstwie. Jest to drugi, w kolejności znaczenia po widokach wód wielkich jezior, lasów i urozmaiconej rzeźby terenu, element krajobrazowy KPK, który przyciąga turystę.

Sporą atrakcją krajobrazową w rozumieniu percepcji krajobrazu poprzez widok, są miejsca widokowe o dalekim zasięgu widoku ograniczonym jedynie linią horyzontu. Wyjątkowo atrakcyjne dla percepcji krajobrazu KPK są ciągi widokowe na urozmaicone formy krajobrazu otwartego rolniczego. **co m. in. wpłynęło na postulat powiększenie granic Parku** zawarty w Strategii.

Wysoki walor **krajobrazowo-kulturowy** turystyczno-rekreacyjny ma w KPK seminaturalny krajobraz przyrodniczo-rolny.

Turystyka i rekreacja realizowane są w KPK w silnie zniekształconym zasobie dziedzictwa kulturowego. Pogorszeniu ulega także wizerunek estetyczny Parku w jego najbardziej przekształconych architektonicznie największych wsiach turystycznych. Na szczęście, nie powoduje to spadku atrakcyjności Parku i intensywności turystyki, co można zawdzięczać pięknu krajobrazu „Szwajcarii Kaszubskiej". Nie mniej należy zadbać, aby przestrzeń Paku nie zaczęła charakteryzować się coraz gorszą jakością krajobrazu kulturowego. Aby nie intensyfikować przekształceń dawnych form zagospodarowania. Należy – poprzez wdrożenie ustaleń wszystkich poszczególnych Operatów Ochrony dla KPK zapobiec obniżeniu rangi KPK na tle polskich parków krajobrazowych. Obniży to także rangę Parku jako atrakcji turystycznej. Operat ochrony KPK ma za zadanie zapobiec temu.

9.8. Propozycje monitoringu stanu i skuteczności ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu

Proponuje się następujący zakres monitoringu stanu i skuteczności ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu:

w zakresie ochrony walorów **kulturowych**:

- powołanie społecznych opiekunów zabytków na podstawie Ustawy i opiece i ochronie zabytków;
- coroczny przegląd i aktualizacja gminnych ewidencji zabytków;
- kontrola stanu zachowania obiektów z gminnych ewidencji zabytków oraz obiektów wpisanych do rejestru zabytków we współpracy z ze służbą ochrony zabytków;
- zgłaszanie nieprawidłowej eksploatacji zabytku i jego przekształceń bez zezwolenia właściwych organów nadzoru;
- prowadzone stale, w szczególności w sezonie letnim kontrole w zakresie wprowadzania, wieszania, stawiania i wieszania reklam, ogłoszeń i innych elementów „dodatkowych" na obiektach zabytkowych i historycznych lub w ich najbliższym otoczeniu;

- ocena form sezonowej małej architektury (mebla ulicznego, zagospodarowania ulicznych ogródków kawiarnianych) oraz form i rodzaju sezonowej zieleni w pojemnikach eliminowanie elementów niespójnych z obiektami zabytkowymi i historycznymi pod względem formy, kolorystyki i estetyki;
- konsekwentna polityka w zakresie skutecznego egzekwowania prawa przez odpowiednie organy;

w zakresie ochrony walorów **krajobrazowych**:

- systematyczne kontrole terenów zajmowanych przez sezonową zabudowę rekreacyjną i usługową (pola namiotowe, kempingi, parkingi dla przyczep kempingowych, kamperów-van'ów i kamperów, kioski, stoiska) i zgłaszanie nieprawidłowości w zakresie zasięgu obszarów przeznaczonych dla takiego użytkowania wskazanych w pozwoleniach urzędów gmin;
- ocena form małej architektury i zintensyfikowanie kontroli jej wykorzystywania na trasach turystycznych (pieszych, rowerowych);
- posezonowa kontrola stanu zachowania form przyrodniczych i czystości otoczenia;
- prowadzone stale, w szczególności w sezonie letnim kontrole w zakresie wprowadzania – stawiania, wieszania, naklejania reklam, ogłoszeń i innych elementów „dodatkowych", w tym także przenośnych (!), przesłaniających atrakcyjne otwarcia i zamknięcia widokowe oraz zakłócających widoki panoram na krajobraz otwarty lub panoramy miejscowości;
- konsekwentne egzekwowania prawa przez odpowiednie organy;

Dla celów diagnostycznych obszaru Parku w zakresie wielkości zasobu dziedzictwa **kulturowego** a także stanu jego zachowania korzystnym byłoby nawiązanie stałej współpracy z wydziałami Architektury, Konserwacji Zabytków, Historii Sztuki i Archeologii a także Socjologii uczelni wyższych w celu prowadzenia badań terenowych, dokumentacyjnych czy ankietowych (np. w ramach praktyk studenckich). Wyniki tak prowadzonych badań mogłyby stanowić uzupełnienie wiedzy o aktualnej sytuacji zasobu dziedzictwa kulturowego oraz stosunku do niego właścicieli, władających i turystów. Badania takie wykonywane cyklicznie dostarczyłyby interesujący materiał analityczny i porównawczy. Na tej podstawie można by ustalać sposoby dalszego postępowania w zakresie ochrony dziedzictwa także na bazie konsultacji społecznych i współpracy interesariuszy.

Dla celów diagnostycznych obszaru Parku w zakresie oceny stanu estetyki i możliwość prawidłowej percepcji **krajobrazu** Parku dobrym rozwiązaniem byłoby nawiązanie stałej współpracy z wydziałami Architektury, Architektury Krajobrazu, Turystyki, Geografii oraz z kierunkiem Gospodarka Przestrzenna uczelni wyższych w celu prowadzenia analiz krajobrazowych, ewidencjonowania wnętrz makro krajobrazowych krajobrazu otwartego i lokalnych krajobrazu zbudowanego, otwarć i zamknięć widokowych, określania elementów szpecących oraz wytycznych do kształtowania widoków i panoram. Wyniki tak prowadzonych badań mogłyby stanowić uzupełnienie wiedzy o aktualnym stanie krajobrazu pod kątem harmonijności zagospodarowania przestrzennego i aktualnego poziomu kultury gospodarowania przestrzenią. Na przyszłość mogłyby posłużyć również jako ogólne wytyczne do bardziej zharmonizowanego przekształcania krajobrazu Parku.

10.PROGNOZA STANU W PERSPEKTYWIE 20-LETNIEJ

10.1. Wariant ochrony zachowawczej – utrzymanie aktualnych trendów, bez podejmowania działań wskazanych w Planie ochrony

Poza obiektami wpisanymi do rejestru zabytków woj. pomorskiego, pozostały zasób obiektów tradycyjnych, będący najistotniejszym zbiorem charakteryzującym odrębność kulturową regionu, jest systematycznie niszczony nie tylko w sensie dosłownym (znikania obiektów), ale także poprzez rozbudowy i nadbudowy, a także modernizacje istniejącej substancji zabytkowej. Jeżeli nie nastąpi zmiana stosunku rodzimych mieszkańców Kaszub oraz przyjezdnych, zwłaszcza przedsiębiorców i inwestorów, dawna charakterystyczność pod względem kulturowym obszaru KPK, będzie wspomnieniem znanym jedynie z ilustracji w publikacjach turystycznych.

Aktualne trendy inwestycyjne w KPK w postaci licznych inwestycji, „pseudo-pensjonatowych" (np. pseudo-zagroda agroturystyczna „U chłopa") powodujące zanik specyficznego, lokalnego krajobrazu „Szwajcarii Kaszubskiej" i zastąpienie go dziwacznym w tym otoczenia krajobrazem pałacyków i turystycznych molochów a także w postaci intensywnego rozwoju w sezonie letnim substandardowych obiektów handlu i gastronomii oraz „potopu" reklam wydają się być trudne do zahamowania. Zatem dalsza dewastacja walorów wizualnych krajobrazu i zaniku charakterystycznych elementów kultury kaszubskiej jest wielce prawdopodobny.

10.2. Wariant ochrony aktywnej - pełna realizacja ustaleń Planu ochrony

Stosując zalecenia Planu ochrony w zakresie ochrony czynnej będzie można mieć nadzieję, że zastosowanie wariantu ochrony aktywnej pozwoli na realizację wszystkich wymienionych wcześniej celów zachowania i ochrony walorów KPK. Należy mieć nadzieję, że z biegiem czasu nie będzie to dotyczyć coraz bardziej ubogiego stanu zachowania zasobu dziedzictwa kulturowego a zwłaszcza walorów wizualnych otwartego krajobrazu „Szwajcarii Kaszubskiej". Niestety, przy obecnym masowym wykorzystaniu turystycznym walorów KPK zachowanie pozostałości dziedzictwa kulturowego i unikatowych krajobrazów wydaje się być zagrożone.

A przecież, kultura materialna, dziedzictwo historyczne oraz krajobraz KPK są niezwykle wyrazistym i cennym elementem wspólnego dziedzictwa nie tylko Polski. Stosowanie ochrony czynnej i pożądane jej efekty, pozwoliłyby zrealizowanie rekomendacji Rady Europy zwartych w Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, ratyfikowanej przez Polskę. Ideałem byłoby przywrócenie zniszczonych krajobrazów i zachowanie ich różnorodności, która *„jest podstawowym komponentem europejskiego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, przyczyniając się do zachowania, utrzymania i tworzenia kultur lokalnych"*[4]. Zatem warto, a przede wszystkim – **należy**, chronić zachowany jeszcze obecnie zasób wartości kulturowo-krajobrazowych KPK, aby utrzymać i stale poprawiać wizerunek „obrazu kraju", nie tylko wewnętrzny ale i zewnętrzny.

4 Polska ratyfikowała Europejską Konwencję Krajobrazową 24 czerwca 2004 r., a weszła ona w życie w dniu 1 stycznia 2005 r.

11.LITERATURA

Basiński A., Lipińska B., Medowski T. 1997, Budować na wsi. Zasady kształtowania krajobrazu wiejskiego w regionie gdańskim, Gdańsk mps

Bogdanowski J., 1998, Konserwacja i kształtowanie w architekturze krajobrazu. Wybrane problemy, w: Teki Krakowskie VI – Konserwacja i ochrona krajobrazu kulturowego (ewolucja metody), Wyd. Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Krakowie.

Eurepean Landscape Convention, 2000, Council of Europe, Starsbourg

Gutherson H., 1962, Harmonie in der Landschaft, Solothurn.

Kistowski M., Lipińska B., Korwel-Lejkowska B. 2006, Walory, zagrożenia i propozycje ochrony zasobów krajobrazowych województwa pomorskiego, w: Studia przyrodniczo-krajobrazowe województwa pomorskiego.

Lipińska B. 2000. Krajobrazy – walory, zagrożenia i kształtowanie [w:] Przewoźniak M. (red.) Kaszubski Park Krajobrazowy. Walory – Zagrożenia - Ochrona. Materiały do Monografii Przyrodniczej Regionu Gdańskiego 2

Lipińska B., 2000, Krajobrazy – walory, zagrożenia i kształtowanie, w: Materiały do monografii przyrodniczej regionu gdańskiego, T. II. Wojewódzka Komisji Ochrony Przyrody w Gdańsku,. Wojewódzki Konserwator Przyrody w Gdańsku Gdańsk.

Materiały do monografii przyrodniczej regionu gdańskiego, T. II. 2000. Wojewódzka Komisji Ochrony Przyrody w Gdańsku,. Wojewódzki Konserwator Przyrody w Gdańsku

Przewoźniak. M. 2017. Ochrona przyrody i krajobrazu Kaszub. Studium krytyczne z autopsji. Bogucki Wyd. Nauk, Gdańsk-Poznań.

„Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030" (PZPWP) przyjęty Uchwałą Nr 318/XXX/16 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 grudnia 2016 r. (Dz. U. Woj. Pom. z 2017 r., poz. 603).

Programy opieki nad zabytkami:

Program opieki nad zabytkami gminy Kartuzy na lata 2016-2019 - Uchwała Nr XVIII/236/2016 Rady Gminy Kartuzy z dnia 13 kwietnia 2016 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Chmielno na lata 2012-2016 – Uchwała Nr XXIV/243/2013 Rady Gminy Chmielno z dnia 30 grudnia 2013 r. (dokument uchylony)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Stężyca na lata 2018-2021 – Uchwała Nr XXVIII/478/2018 Rady Gminy Stężyca z dnia 13 lutego 2018 r.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sierakowice na lata 2015-2018 – Uchwała Nr IX/106/15 Rady Gminy Sierakowice z dnia 25 czerwca 2015 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Somonino na lata 2017-2020 – Uchwała Nr XXI/185/17 Rady Gminy Somonino z dnia 28 czerwca 2017 r.

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Nowa Karczma na lata 2016-2019 – Uchwała Nr XIX/111/2016 Rady Gminy Nowa Karczma z dnia 28 kwietnia 2016 r.

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Wejherowskiego na lata 2016-2019.2015. Barton-Piórkowska J.

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Kartuskiego na lata 2015-2018 – Uchwała Nr V/47/2015 Rady Powiatu Kartuskiego z dnia 31 marca 2015 r.

Strategia Rozwoju Powiatu Kartuskiego 2040 (2016).

Szymański W., Jakubowska B., Nogaczewski M. Dziedzictwo kulturowe, [w:] Przewoźniak M. (red.) Kaszubski Park Krajobrazowy. Walory – Zagrożenia - Ochrona. Materiały do Monografii Przyrodniczej Regionu Gdańskiego 2: 143-169.

12.SPIS TABEL, RYCIN I FOTOGRAFII

Spis tabel:

TAB. 1. ZESTAWIENIE DOSTĘPNEJ LITERATURY Z ANALIZĄ JEJ PRZYDATNOŚCI NA POTRZEBY OPERATU OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZU KPK. 14

TAB. 2. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH Z TERENU KPK (WRAZ Z OTULINĄ) WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO. 28

TAB. 3. WYKAZ OBIEKTÓW NIERUCHOMYCH I ZESPOŁÓW Z TERENU KPK WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO (STAN NA 06.10.2020 R.). 33

TAB. 4. WYKAZ OBIEKTÓW Z TERENU KPK UJĘTYCH W GEZ GMINY CHMIELNO. 45

TAB. 5. WYKAZ OBIEKTÓW Z TERENU KPK UJĘTYCH W GEZ GMINY KARTUZY. 47

TAB. 6. WYKAZ OBIEKTÓW Z TERENU KPK UJĘTYCH W GEZ GMINY LINIA. 50

TAB. 7. WYKAZ OBIEKTÓW Z TERENU KPK UJĘTYCH W GEZ GMINY NOWA KARCZMA. 50

TAB. 8. WYKAZ OBIEKTÓW Z TERENU KPK UJĘTYCH W GEZ GMINY SIERAKOWICE. 51

TAB. 9. WYKAZ OBIEKTÓW Z TERENU KPK UJĘTYCH W GEZ GMINY SOMONINO. 52

TAB. 10. WYKAZ OBIEKTÓW Z TERENU KPK UJĘTYCH W GEZ GMINY STĘŻYCA. 52

TAB. 11. TYPY I PODTYPY KRAJOBRAZU W KPK. 66

TAB. 12. CHARAKTERYSTYKA ORAZ ŹRÓDŁA ZAGROŻEŃ WEWNĘTRZNYCH DLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZU KPK ORAZ MOŻLIWE SPOSOBY ICH ELIMINACJI LUB OGRANICZENIA. 83

TAB. 13. CHARAKTERYSTYKA ORAZ ŹRÓDŁA ZAGROŻEŃ ZEWNĘTRZNYCH DLA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZU KPK ORAZ MOŻLIWE SPOSOBY ICH ELIMINACJI LUB OGRANICZENIA. 86

TAB. 14. STRATEGICZNE I OPERACYJNE CELE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO KPK 90

TAB. 15. STRATEGICZNE I OPERACYJNE CELE OCHRONY KRAJOBRAZU KPK. 91

TAB. 16. TYPOLOGIA PODZIAŁU OBSZARU KPK NA STREFY USTALEŃ (DZIAŁAŃ OCHRONNYCH) I REKOMENDACJI PLANU OCHRONY (NA NIEBIESKIM TLE STREFY O CHARAKTERZE PODSTAWOWYM – NIE POKRYWAJĄCE SIĘ). 93

TAB. 17. STREFY TYPOWE DLA KPK, WYZNACZONE DLA ZACHOWANIA CENNYCH ELEMENTÓW KRAJOBRAZU. 108

TAB. 18. PROPONOWANE NOWE FORMY PRAWNEJ OCHRONY ZABYTKÓW. 112

TAB. 19. PROPOZYCJE DZIAŁAŃ OCHRONNYCH W ZAKRESIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO. 121

TAB. 20. PROPOZYCJE DZIAŁAŃ OCHRONNYCH W ZAKRESIE KRAJOBRAZU. 125

Spis rycin:

RYC. 1 POŁOŻENIE PARKU NA TLE PODZIAŁU ADMINISTRACYJNEGO (OPRACOWANIE WŁASNE). 13

RYC. 2-5. MIECHUCINO, PATUŁY, ZAWORY I BORUCINO NA MAPACH Z K. XIX I POCZ. XX W. - MESSTISCHBLÄTTER (ŹRÓDŁO: HTTP://WWW.MAPY.EKSPLORACJA.PL/) 30

RYC. 6. HAFT KASZUBSKI (ŹRÓDŁO: INTERNET, WYSZUKIWANIE „HAFT KASZUBSKI”). 55

Ryc. 7. Mapa turystyczna z pocz. XX w. przedstawiająca region Kartuz – „Szwajcarię Kaszubską”. _____ 57

Ryc. 8-9. Dawna pocztówka pokazująca obiekty i zabytki Goręczyna i Sierakowic. _____ 58

Ryc. 10-12. Zagospodarowanie terenu „kółka jezior raduńskich” na mapach (Messtischblätter) z k. XIX i pocz. XX w. - niewielkie wsie, ze skupioną zabudową – harmonijne zainwestowanie w porównaniu do dzisiejszych wsi o niekontrolowanym rozroście, np. Chmielno, czy Stężyca (źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/). _____ 80

Ryc. 13. Obszar wsi Staniszewo i Kolonia – proponowany do włączenia do KPK (opracowanie własne). _ 100

Ryc. 14. Okolice Kamienicy Królewskiej – obszar proponowany do włączenia do KPK (opracowanie własne). _____ 101

Ryc. 15. Okolice wsi Rąty – obszar proponowany do włączenia do KPK (opracowanie własne). _____ 101

Ryc. 16. Krajobraz „kółka jezior raduńskich” – do uwzględniania w audytach krajobrazowych – strefa C_I (opracowanie własne). _____ 111

Ryc. 17-18. Zespół młyna w Stryszej Budzie na mapie z roku 1937 (źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/) i dziś na ortofotomapie (opracowanie własne). _____ 115

Ryc. 19-20. Zespół szkolny w Szopie na mapie z roku 1937 (źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/) i dziś na ortofotomapie (opracowanie własne). _____ 116

Ryc. 21-22. Zespół sakralny w Brodnicy Górnej na mapie z roku 1937 (źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/) i dziś na ortofotomapie (opracowanie własne). _____ 116

Ryc. 23-24. Zagroda Bącz 23 na mapie z roku 1937 (źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/) i dziś na ortofotomapie (opracowanie własne). _____ 116

Ryc. 25. Zagroda Pierszczewko 64 na mapie z roku 1937 - jedyna w okolicy (źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/). _____ 117

Ryc. 26-27. Miejscowość Kamienica Królewska na mapie z roku 1937 (źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/) i dziś na ortofotomapie z wyznaczonym zabytkowym układem ruralistycznym (opracowanie własne). _____ 117

Ryc. 28-29. Miejscowość Staniszewo na mapie z roku 1937 (źródło: http://www.mapy.eksploracja.pl/) i dziś na ortofotomapie z wyznaczonym zabytkowym układem ruralistycznym (opracowanie własne). _____ 118

Ryc. 32. Obszar proponowanego Parku Kulturowego „Uniradze” – tysiącletnia nekropolia na Kaszubach” (opracowanie własne). _____ 120

Spis fotografii:

Fot. 1 Wyraźna w krajobrazie forma terenowa dawnego grodu warownego w Czaplach (DK). _____ 27

Fot. 2 Dwór w Mirachowie (MD 06.2020). _____ 32

Fot. 3-4. Przykłady zabudowy w Wieżycy (BJS 05.2020). _____ 33

Fot. 5. Kaplica w Mirachowie (MD 06.2020). _____ 36

Fot. 6. Kościół W Sianowie (MD 06.2020). _____ 36

Fot. 7. Kościół w Wygodzie Łączyńskiej (MD 06.2020). _____ 37

Fot. 8. Kościół w Brodnicy Górnej (BJS 02.2020). _____ 37

Fot. 9. Kościół w Mirachowie (MD 06.2020). _____ 38

Fot. 10. Kościół w Szymbarku (AN 06.2020). _____ 38

Fot. 11. Kapliczka Łączyński Młyn (MD 06.2020). _____ 38

Fot. 12. Kapliczka w Borzestowskiej Hucie (MD 06.2020). _____ 38

FOT. 13. KAPLICZKA KOLANO (MD 06.2020). 39
FOT. 14. KAPLICZKA I KRZYŻ W RESKOWIE (MD 06.2020). 39
FOT. 15. DWÓR W MIRACHOWIE (MD 06.2020). 39
FOT. 16. MŁYN W STRYSZEJ BUDZIE (BJS 07.2021). 40
FOT. 17. MŁYN W GOŁUBIU (BJS 07.2021). 40
FOT. 18. BUDYNEK DWORCA W KAMIENICY KRÓLEWSKIEJ 40
FOT. 19. BUDYNEK DWORCA W MIECHUCINIE (MD 06.2020). 40
FOT. 20. TRADYCYJNA, KASZUBSKA CHATA W PIERSZCZEWKU (MD 06.2020). 41
FOT. 21. CHATA KASZUBSKA NAD JEZIOREM NIERZOSTOWO (MD 06.2020). 41
FOT. 22. DOM MIESZKALNY W MIEJSCOWOŚCI RESKOWO (MD 06.2020). 41
FOT. 23. DOM MIESZKALNY W MIEJSCOWOŚCI SZOPA (MD 06.2020 42
FOT. 24. DOM MIESZKALNY W BORZESTOWIE (MD 06.2020). 42
FOT. 25. DOM MIESZKALNY O CECHACH ARCHITEKTURY MIEJSKIEJ W CHMIELNIE (MD 06.2020). 42
FOT. 26. DOM MIESZKALNO-USŁUGOWY O CECHACH ARCHITEKTURY MIEJSKIEJ W BORZESTOWIE (MD 06.2020). 42
FOT. 27. BUDYNEK OREW W PIERSZCZEWIE (MD 06.2020). 43
FOT. 28. BUDYNEK MIESZKALNY LEŚNICZÓWKI UNIRADZE (MD 06.2020). 43
FOT. 29. BUDYNKI GOSPODARCZE W ZAGRODZIE LEŚNICZÓWKI LUBYGOŚĆ (BJS 12.2020). 43
FOT. 30. CHARAKTERYSTYCZNY AKCENT „ZIELONY" W KRAJOBRAZIE (BJS 05.2020). 44
FOT. 31. ZABUDOWA ODBIEGAJĄCA OD TRADYCYJNEJ ZABUDOWY KASZUBSKIEJ – WIEŚ ZGORZAŁE (MD 06.2020). 44
FOT. 32. "KOSTKA" OBOK CHATY KASZUBSKIEJ W NOWYCH CZAPLACH (MD 06.2020). 44
FOT. 33. ŚWIĘTO KASZUBSKIEJ FLAGI (18.08.2020) ORAZ TABLICA Z KASZUBSKIM ALFABETEM (BJS 07.2021). 55
FOT. 34. CERAMIKA KASZUBSKA (ŹRÓDŁO: HTTP://EKSKURSJA.PL/MUZEUM-CERAMIKI-KASZUBSKIEJ-NECLOW/). 56
FOT. 35. ZAGRODA NAD JEZIOREM NIERZOSTOWO, STANOWIĄCA DRUGI TZW. LETNI DOM (MD 06.2020). 58
FOT. 36. ZABUDOWA REKREACYJNA W KAMIENICKIM MŁYNIE (MD 06. 2020). 59
FOT. 37. KONKURENCJA NOWEJ ZABUDOWY ZE „STARĄ" - RESKOWO (MD 06. 2020). 60
FOT. 38. ZAGRODA W ŁĄCZYŃSKIM MŁYNIE – JASKRAWA KOLORYSTYKA ZABUDOWY (MD 06. 2020). 60
FOT. 39. NOWA „WYNIESIONA" ZABUDOWA MIECHUCINA, KONKURUJĄCA Z RESZTĄ ZABUDOWY WSI (MD 06.2020). 61
FOT. 40. KOMPLEKS WYPOCZYNKOWY „U CHŁOPA" W CHMIELNIE (ŹRÓDŁO: *HTTPS://UCHLOPA.TP1.PL/*). 61
FOT. 41-42. PRZYKŁADY WSPÓŁCZESNYCH, NIEPOTRZEBNIE UDZIWNIONYCH I KOSZTOWNYCH FORM OTOCZENIA ZABUDOWY (BL). 62
FOT. 43. KASZUBSKA CHATA W RESKOWIE W ZŁYM STANIE TECHNICZNYM, Z DOBUDOWANYM DOMEM (MD 06.2020). 62
FOT. 44. KRAJOBRAZ NATURALNY JEZIOR WŚRÓD LASU – JEZIORO OSTRZYCKIE, OSTRZYCE (MD 06.2020). 65
FOT. 45. DOLINA JEZIORA PATULSKIEGO – W TLE WIDOK NA GOŁUBIE (MD 06.2020). 65
FOT. 46. KRAJOBRAZ ROLNO-OSADNICZY, OKOLICE PIERSZCZEWA (MD 06.2020). 65
FOT. 47. KRAJOBRAZ JEZIOR – WIDOK NA CHMIELNO Z PUNKTU WIDOKOWEGO TAMOWA GÓRA (MD 06.2020). 65
FOT. 48. KRAJOBRAZ ROLNICZO-LEŚNY WZGÓRZ SZYMBARSKIECH – OKOLICE BĄCZA (MD 06.2020). 65
FOT. 49. WNĘTRZE KRAJOBRAZOWE – JEZIORO JUNNO OTOCZONE LASAMI, W ZACHODZĄCYM SŁOŃCU – I. (MD 06.2020). 68
FOT. 50. PODŁUŻNE WNĘTRZE JEZIORA OSTRZYCKIEGO – IV.(MD 06.2020). 68
FOT. 51. KRAJOBRAZ DOLINY RZEKI W OKOLICY JEZIORA BĄCKIEGO – ROZLEWISKA CIEKÓW W DOLINIE – V.(MD 06.2020). 69

FOT. 52. KRAJOBRAZ DOLINY RZEKI ŁEBY – OKOLICE STANISZEWA I STRYSZEJ BUDY – VI.(MD 06.2020). _____ 69

FOT. 53. KRAJOBRAZ ROLNICZY WŚRÓD LASU – OKOLICE BĄCZA – SZLAK WZGÓRZ SZYMBARSKICH – VIII.(MD 06.2020). _____ 69

FOT. 54. KRAJOBRAZ ROLNO-OSADNICZY OKOLIC ŁĄCZYŃSKIEGO MŁYNA – X.(MD 06.2020). _____ 69

FOT. 55. KRAJOBRAZ JEZIOR TWORZĄCYCH ROZLEGŁE WNĘTRZA WODNE: KŁODNO, REKOWO I BIAŁE Z PANORAMĄ CHMIELNA – Z PUNKTU WIDOKOWEGO TAMOWA GÓRA – XI.(MD 06.2020). _____ 70

FOT. 56. KRAJOBRAZ LEŚNYCH WZGÓRZ OKOLIC WIEŻYCY – XII.(MD 06.2020). _____ 70

FOT. 57. KRAJOBRAZ LEŚNY W REZERWACIE LUBYGOŚĆ – XII.(BJS 12.2020). _____ 70

FOT. 58. ROZLEGŁA PANORAMA PARKU Z WIEŻY WIDOKOWEJ NA WIEŻYCY – NAJWYŻSZEGO PUNKTU WIDOKOWEGO KASZUBSKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO (BJS 2018). _____ 71

FOT. 59-60. WIDOKI NA JEZIORA RADUŃSKIE Z KASZUBSKIEJ BRAMY: JEZIORO RADUŃSKIE DOLNE ORAZ JEZIORO RADUŃSKIE GÓRNE (BJS 07.2021). _____ 72

FOT. 61. GŁAZ NARZUTOWY DROGA KASZUBSKA PUNKT WIDOKOWY ZŁOTA GÓRA (BJS 02.2020). _____ 73

FOT. 62. DROGA KASZUBSKA WIDOK W KIERUNKU BRODNICY GÓRNEJ (BJS 02.2020). _____ 73

FOT. 63. PUNKT WIDOKOWY ZAMKOWA GÓRA OTWARTY W 2009 R. (ŹRÓDŁO: WWW. SIERAKOWICE.PL _____ 73

FOT. 64. MIEJSCE PUNKTU WIDOKOWEGO NA ZAMKOWEJ GÓRZE PRZESŁONIĘTY WIDOK PRZEZ DRZEWA (MD 06.2020). _____ 73

FOT. 65. PUNKT WIDOKOWY ZAMKOWA GÓRA – NOWA INFRASTRUKTURA W LUTYM 2021 ROKU (ŹRÓDŁO: *HTTPS://KARTUZY.GDANSK.LASY.GOV.PL/, AUTOR ZDJĘCIA: A. GOSTKOWSKA*). _____ 74

FOT. 66-67. KASZUBSKIE JEZIORA O ZACHODZIE SŁOŃCA W SŁONECZNY LETNI DZIEŃ (06.2020) I W POCHMURNY ZIMOWY DZIEŃ (BJS 02.2020). _____ 74

FOT. 68-69. WIDOK NA JEZIORO KAMIENNE W REZERWACIE ŻURAWIE BŁOTA (BJS 07.2021). _____ 75

FOT. 70. ZABUDOWA DOMKÓW LETNISKOWYCH „W STYLU SKANDYNAWSKIM" NAD JEZIOREM PATULSKIM – OKOLICE PIERSZCZEWA (MD 06.2020). _____ 76

FOT. 71. „DANIELOWA DOLINA" – ZAMKNIĘTE OSIEDLE DOMÓW JEDNORODZINNYCH W STYLU KASZUBSKIM (MD 06.2020). _____ 76

FOT. 72. NOWA ZABUDOWA W GARCZU – „NOWOCZESNY" OGRÓD (MD 06.2020). _____ 77

FOT. 73. NOWA ZABUDOWA W KAMIENICY KRÓLEWSKIEJ – „DOM NA NASYPIE" (MD 06.2020). _____ 77

FOT. 74. KRAJOBRAZ UNIKATOWY – ŚRÓDLEŚNE JEZIORO LUBYGOŚĆ (BJS 12.2020). _____ 78

FOT. 75. JEZIORO LUBYGOŚĆ (BJS 12.2020). _____ 78

FOT. 76-77. KOSZMAR „ZAMKU" W ŁAPALICACH (BJS 07.2021). _____ 79

FOT. 78. WIDOK NA JEZIORO REKOWO – W SĄSIEDZTWIE „ZAMKU" (BJS 07.2021). _____ 79

FOT.79. DREWNIANA CHATA W ZAGRODZIE BĄCZ 23 (MD 06.2020). _____ 117

FOT. 80. CHATA W ZAGRODZIE PIERSZCZEWKO 64 (MD 06.2020). _____ 117

FOT. 81-82. REZERWAT ARCHEOLOGICZNY UNIRADZE – PROPONOWANE UTWORZENIE PARKU KULTUROWEGO: TYSIĄCLETNIA NEKROPOLIA NA KASZUBACH"(BL). _____ 119